

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtodata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

XXXIII
OG
XXXIV

1947

Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling i Sorø Amt den 5. Oktober 1848.

Af
R. Nielsen.

—o—

Med Frederik den Syvendes Tronbestigelse 20. Januar 1848 indledes en ny Tid i Danmark. Allerede den 28. Januar udstedte Kongen et Reskript om en fælles Stænderforsamling med besluttende Myndighed for hele det danske Monarki: Kongeriget og Hertugdømmerne (Slesvig og Holsten). Der skulde være lige mange Medlemmer for hver af disse to Landsdele, hvorved Kongerigets ca. 1,3 Mill. Indbyggere ikke vilde faa mere at sige end Hertugdømmernes ca. 800 000.

Dette Reskript var der ikke ret mange, der syntes om.

Omtrent en Maaned senere afskedigede Frederik den Syvende det gamle konservative Ministerium og udnævnte et nyt, det saakaldte Martsministerium, af udpræget liberal Farve.

Det blev dette Ministerium, som sammen med Kongen skulde sørge for at skaffe Danmark en fri Forfatning.

Den 4. April udsendtes en kgl. Kundgørelse om, at Reskriptet af 28. Januar var ophævet, og at Stænderforsamlingerne skulde sammenkaldes for at afgive Betænkning over den Valglov, hvorefter den grundlovgivende Rigsforsamling skulde vælges.

Ifølge Regeringsforslaget skulde Rigsforsamlingen bestaa af 193 Medlemmer fra Kongeriget og Slesvig,

hvoraf de 48 skulde udnævnes af Kongen. Denne Bestemmelse hidrørte fra de konservative Medlemmer af Ministeriet. De 145 Medlemmer — 114 fra Kongeriget og 31 fra Slesvig — skulde vælges ved almindelig Valgret. Paa Grund af Krigen kom Sønderjyderne ikke til at deltage i Valget, saa Rigsforsamlingen kom til at bestaa af 114 folkevalgte og 38 kongevalgte Medlemmer.

Den 26. April samledes Østifternes Stænderforsamling i Roskilde og drøftede Valglovsforslaget. ~~B~~ondevennerne og de radikale Københavnerne, »Hippodrommændene«, som de kaldtes, angreb voldsomt Kongevalgene, mens de Nationalliberale kunde stemme for Regeringsforslaget, fordi de ansaa det for heldigt, at Kongen fik Lejlighed til at bøde paa Folkevalgenes Tilfældigheder. Dette gav Anledning til, at de to demokratiske Partier: Bondevenner og Nationalliberale, der hidtil havde været enige, herefter blev uenige. Ved Afstemningen var der 17 af 68 Medlemmer, der stemte imod Kongevalgene.

Den 17. Juni samledes den nørrejske Stænderforsamling i Viborg, og her var der kun Redaktør B. Réc fra Aalborg, der stemte imod Kongevalgene.

Den 7. Juli 1848 udkom Valglovsforslaget som Lov. Ifølge dette skulde Valget foregaa i Distrikter, hver paa ca. 12000 Indbyggere, beregnet efter Folketælling 1845. Kongeriget blev delt i 114 Distrikter, der hver valgte een Rigsdagsmand.

Sorø Amt deltes i 6 Distrikter. 1. Distr. (Ringsted) havde 11952 Beboere, 2. (Sorø) 11228, 3. (Holløse, senere Fuglebjerg) 10825, 4. (Skelskør) 11248, 5. (Slagelse) 11062 og 6. (Korsør) 10252.

Valgret havde enhver 30aarig Mand med et uplettet Rygte, egen Husstand, Raadighed over sit Bo, fri for Gæld til Fattigvæsenet og eet Aars Ophold i Valgdistriktet.

Valgbar var enhver 25aarig Mand, der opfyldte samme Betingelser som ved Valgretten; dog behøvede han ikke at bo i Distriktet.

Man skulde enten personlig eller ved en bekendt Mand henvende sig til Sogneforstanderskabet (Sogne-
raadet) paa Landet og Kommunalbestyrelsen i Køb-
stæderne og begære sig optaget paa Valglisten for at
kunne afgive sin Stemme ved Valget. Det blev be-
kendtgjort ved Kirkestævne paa Landet og ved Trom-
meslag i Købstæderne, at Indtegningen til Valglisten
skulde finde Sted i August eller først i September.

Da de valgberettigede selv skulde melde sig til Valg-
listen, var det naturligvis kun de mest interesserede,
som meldte sig.

I Sorterup og Ottestrup meldte 106 Mænd sig som
Vælgere, mens 14 undlod at benytte deres Ret. Af de
indmeldte var 30 Gaardmænd, 6 Bolsmand, 51 Hus-
mænd, 5 Indsiddere, 10 Haandværkere og 4 Embeds-
mænd; de ikke tilmeldte var 4 Gaardmænd, 2 Bols-
mænd, 2 Husmænd, 4 Indsiddere og 2 Haandværkere;
den ene Indsiddere deltog i Krigen.

I Tjustrup meldte sig 43, i Krummerup 62, Sønde-
rup 84, Gudum 15, Slagelse St. Peders Sogn 76, St.
Michels Sogn 53, Sørbymagle 67 og Slagelse 347 (Fol-
ketallet var 3563). I Slagelsedistriktet meldte der sig
ialt 853 Vælgere, hvoraf de 506 var fra Landet.

Enhver Vælger skulde møde paa Valgstedet i Di-
striktet for at kunne afgive sin Stemme.

Der var 3 politiske Partier. Bondevennerne eller
Venstre, der lededes af »Bondevenneselskabet«, som
var stiftet i 1846 og havde sit eget Blad »Almueven-
nen«, og det blev udgivet af den dygtige Agitator
I. A. Hansen.

Dette Parti havde især Tilhængere blandt Landbe-
folkningen paa Øerne. Dets Program var: Afskaffelse
af Fæstevæsenet, Indførelse af lige Værnepligt for

alle, almindelig Valgret, Etkammersystem, suspensivt Veto m. m.

Det var det eneste Parti, der var organiseret. Det havde Distriktsformænd rundt omkring i Valgdistrikterne.

De Nationalliberale eller Centrum hørte især hjemme i Købstæderne. Deres Program var: Ejderpolitikken: Slesvig skulde have en fri Forfatning sammen med Kongeriget, mens alt politisk Fællesskab mellem Slesvig og Holsten skulde ophæves.

Højre eller de Konservative, der havde Tilhængere dels i Byerne og dels blandt Godsejerne og deres Funktionærer, ønskede Forbindelsen mellem Hertugdømmerne bevaret, da de derved mente, at det danske Monarki bedst kunde holdes sammen. De blev kaldt Helstatsmænd. De var Modstandere af den almindelige Valgret. —

Den 24. Juli var der i »Almuevennen« en Artikel, som fraraadede at vælge de Mænd ind i Rigsforsamlingen, der i Stænderforsamlingerne havde stemt for Kongevalgene. »Bondevennernes Selskab«s Bestyrelse, hvis Formand var Overretsprokurator Balthazar Christensen, sluttede sig senere i det væsentlige til denne Opfordring; dog foreslog den, at man kun burde vrage de Mænd, der havde stemt for Kongevalgene, i Kredse, hvor ingen mere demokratiskindede Kandidater kunde faas.

Denne Vedtagelse vakte den største Harme i de Nationalliberales ledende Kredse, og der udbrød nu en Strid, der hidsede Land imod By.

Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab« udsendte 25. Juli en Skrivelse til Distriktsformændene om at oprette en Valgkomite i ethvert Valgdistrikt, og den skulde bestaa af en Mand fra hvert Sogn, Distriktsformanden og helst nogle Mænd fra Købstaden, hvis en saadan fandtes i Distriktet.

Komiteens Opgave skulde være at sørge for en Valgkandidat, henlede Vælgernes Opmærksomhed paa ham og samle Stemmerne om ham, hvilket kunde ske ved at sammenkalde Vælgerne i hvert Sogn, og hvis der saa viste sig Stemning for den Kandidat, Komiteen havde valgt, skulde den opfordre ham til at stille sig.

Hvis en Komite ikke kunde finde en Kandidat inden for sit Distrikt, var Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab« villig til at skaffe en Kandidat.

I August var Agitationen i fuld Gang fra Bondevennernes Side. Der blev holdt nogle Møder i forskellige Sogne i Sorø Amt; men ellers foregik Agitationen ved, at nogle Mænd gik fra Hus til Hus for at opfordre Vælgerne til at stemme paa Bondevennernes Kandidater. De talte imod Købstadsfolk, Embedsmænd og Godsejere. Valgkampen bar i det hele mere Præget af at være en Klassekamp end en Kamp mellem politiske Anskuelser. Land og By stod imod hinanden; men Landvælgerne var de talrigste, og hvis de var enige, kunde de vælge deres Kandidater.

Bybeboerne saa med Foragt ned paa Bønderne og deres Kandidater, som ofte blev haanet paa Valgdagen. Modstanden mod Bønderne lededes af en 8 Mands Komite i København, bl. a. J. C. Drewsen, Kaptajn Jespersen og Gehejmearkivar Wegener.

Denne Komite, der havde Forbindelse med de Nationalliberale, opstillede flere ikke særlig udprægede Bondevener og en Mand af det gamle Systems Støtter, Etatsraad Neergaard til Gunderslevsholm i Slagelse-distriktet. Han var den eneste Godsejer, der blev opstillet i Østifterne.

Højre og Nationalliberale, som ofte samarbejdede, agiterede især i Byerne.

Sidst i August havde Bondevenerne opstillet Kandidater i alle Sorø Amts Distrikter. I 1. Parcellist L. A. Hækkerup fra Vетterslev, i 2. Arvefæster H. Lüders

fra Alsted, i 3. Skoleinspektør Fr. Frølund fra København, i 4. Institutbestyrer C. C. Møller fra Flakkebjerg, i 5. Gmd. Hans Nielsen fra Sønderup, og i 6. Magister A. Steen fra København. De tre (Hækkerup, Frølund og Møller) blev valgt.

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling blev fastsat til 5. Oktober 1848 ifølge en kgl. Resolution af 9. Sept.

Valget lededes af en Valgbestyrelse, der bestod af et eller flere Medlemmer fra hver Kommune i Valgdistriktet, valgte af Kommunalbestyrelserne blandt disses egne Medlemmer. Borgmesteren i Købstaden var i Almindelighed Formand for Valgbestyrelsen. Han sørgede for, at Valget blev bekendtgjort for Vælgerne ved Annoncering, Læsning ved Kirkestævne i to paa hinanden følgende Søndage i Landsognene og ved Trommeslag i Købstaden. Han modtog Anmeldelser af Kandidater.

Valghandlingen, der begyndte Kl. 10 eller 11, aabnedes af Valgbestyrelsens Formand med at oplæse den kgl. Kundgørelse om Valget, hvorefter han udbragte et Leve for Kongen. Derefter fremstillede han Kandidaterne for Vælgerne og opfordrede Stillerne til at udtale sig.

Efter at en eller flere Stillere havde anbefalet en Kandidat, fik denne Ordet. Efter hans Tale anbefalede nogle Stillere den næste Kandidat. Saaledes fortsatte man, til alle Kandidaterne havde talt. Saa kunde Vælgerne rette Forespørgsler (Interpellationer) til Kandidaterne.

Saa foretoges der Afstemning om Kandidaterne ved Haandsoprækning (Kaaring), og den Kandidat, der fik flest Stemmer, var valgt eller kaaret, som man sagde, hvis ingen af Kandidaterne eller mindst 50 Vælgere forlangte skriftlig Afstemning i Løbet af en Time.

Den skriftlige Afstemning var mundtlig og offentlig, det vil sige, enhver Vælger maatte sige til Valgbestyrelsen, hvilken Kandidat han vilde stemme paa, og dennes Navn blev saa skrevet ud for Vælgerens paa Valglisten. Man kaldte det »navnlig Afstemning« eller »at stemme til Protokollen«. Der var skriftlig Afstemning i alle Sorø Amts Distrikter undtagen Skelskørs.

1. Distrikt (Ringsted).

Det bestod af Ringsted Købstad med Landsogn og 15 Sogne: Benløse, Haraldsted, Allindemagle, Jydstrup, Valsøllille, Hømb, Veterslev, Nordrup, Farringløse, Ørslev, Terslev, Vigersted, Kværkeby, Bringstrup og Sigersted.

Gmd. Peder Jensen fra Estrup blev af nogle Vælgere opfordret til at stille sig som Bondevennernes Kandidat; men han vilde ikke. Han anbefalede Parcellist *Lars Andersen Hækkerup* fra Veterslev. Han var godt kendt i Distriktet, da han var Distriktsformand i »Bondevennernes Selskab«. Han havde allerede først i August lovet Bondevennerne, at han vilde stille sig.

Han holdt ingen Vælgermøder; men der blev agiteret for hans Valg fra Gaard til Gaard og fra Hus til Hus paa Landet.

Kort før Valget udsendte han følgende interessante Redegørelse for sine politiske Anskuelser, som findes i »Almuevennen« for 29. Sept. 1848.

»Til Vælgerne i Sorø Amts 1. Distrikt!

Da flere af dette Distrikts Vælgere har opfordret mig til at stille mig som Valgkandidat til den kommende Rigsdag, saa tillader jeg mig herved at udtale, at jeg efterkommer denne Opfordring. Jeg føler bedst selv, hvor lidt jeg er den Plads voksen, hvorom

Talen er her; men vel vidende, at det ikke blot er Dygtigheden, men Villien, hvorpaa det kommer an, vover jeg at paastaa, at jeg, hvad den sidste Egenskab angaar, ikke viger Pladsen for mange. Ved at finde Understøttelse i de bedre Kræfter, der kommer til at røre sig, kan jeg dog mulig blive mit Fædreland til nogen Nytte.

Det kan vist ikke være nogen fornuftig Vælgers Mening, at den Deputerede skal binde sig ved en Slags Instruks, selv om det var muligt at give en saadan, thi dette vilde unægtelig have til Følge, at han i Rigsdagen kom til at staa som en ubevægelig Støtte, som et mekanisk Instrument uden nogen Selvstændighed, til Skam for sig selv og til Skade for Valgdistriktet og Fædrelandet. Men paa den anden Side er det en naturlig Berettigelse, at Vælgerne kender de Mænds Anskuelse, i hvis Hænder de nedlægger en saa betydelig Magt som den at give Stemme i Rigsdagen. Derfor indeholder Valgloven ogsaa Bestemmelse om, at der skal gives Valgkandidaten Lejlighed til at ytre sig paa Valgdagen. — Endskønt jeg vel maa antage, at de fleste Vælgere kender mine Anskuelse, vil jeg dog herved udtale mig gennem Pressen. De Anskuelse, jeg nærer, er følgende:

En af de store Grundpiller i en Statsforfatning er Valgloven; thi Valgene er den eneste Regeringsakt, hvori hele Folket kan komme til at deltage, og det er derfor naturligt, at hver fuldmyndig Mand med et uplettet Rygte erholder Valgret til Folkerepresentationen, ligesom han ogsaa maa kunne vælges til Repræsentant. Ligeledes anser jeg det for vigtigst, at Folkerepresentationen udgaar af direkte Valg.

Jeg anser det for naturligt, at Folkerepresentationen er samlet i eet Kammer, og at Kongens Veto er suspensivt, saa at han er berettiget til at nægte Samtykke til en tagen Rigsdagsbeslutning, men maa fore-

lægge Sagen for en nyvalgt Rigsdag til Afgørelse.

Med Hensyn til Kommunernes Berettigelse til selv at vælge sine Embedsmænd, da er jeg i dette Punkt ikke saa fuldkommen paa det rene med mine Anskuelser. Derimod er jeg stemt for, at al Slags privat Indstillingsret bortfalder, og at denne Ret tilfalder Kommunen. Herved synes Kommunen at faa en passende Indflydelse ved Ansættelsen af de Embedsmænd, den selv maa lønne.

Lighed i Byrder og Rettigheder, hvorved jeg i Særdeleshed forstaar ligelig Beskatning og almindelig Værnepligt, er noget, der har hjemme i Demokratiet og maa absolut indføres. Derimod bør efter min Mening ophæves alle Fødsels- og Standsprivilegier, Rang og Titler.

Med Hensyn til de kirkelige Forhold vil jeg her ikke tilkendegive nogen bestemt Mening; kun finder jeg, at Statskirken bør bestaa, og at der ved Siden af denne bliver Religionsfrihed.

Hvad Presse- og Forsamlingsfriheden angaar, da er jeg fuldkommen overbevist om, at disse Rettigheder hører til et Folks største Goder, og at det navnlig er ved disse Midler, at det offentlige Liv skabes og vedligeholdes som en Betingelse for, at en konstitutionel Forfatning kan svare til sin Bestemmelse.

Ligeledes mener jeg, at der bør foregaa en Reform i Næringsforholdene, men dog ikke saa voldsom, at en Omvæltning i alle Købstædernes Forhold derved skulde bevirkes.

Det er disse Anskuelser, jeg har troet at burde udtale for Vælgerne. Med Hensyn til mine Meninger angaaende saadanne Genstande, som vel ikke kommer for i den første Rigsdagsamling, men som i den næste eller siden i Tiden efter al Sandsynlighed vil komme paa Bane, skal jeg ligeledes tillade mig at ytre mig.

Jeg ønsker en Kommission nedsat til at undersøge Landboforholdene, hvilken efter at en saadan Undersøgelse er tilendebragt, har at give Forslag til en kommende Rigsdag om, hvorledes alt Fæstegods kan komme til at gaa over til Selvejendom eller Arvefæste. At jeg snarest muligt ønsker alt Husmandshoveri hævet mod passende Godtgørelse, og at jeg forøvrigt mener, at Husmandsstandens Vilkaar bør komme i Betragtning ved ovennævnte Kommissions Undersøgelse, følger formentlig af sig selv.

Ligeledes ønsker jeg Reformer i Almueskolevæsenet, da det dog i Grunden, naar alt kommer til alt, er herfra, at den store Masse af Folket i borgerlig og politisk Henseende skal finde Grundlag for Livet. Gid den Dag ikke maa være fjern, da hele Folket maa komme til den Erkendelse, at der bør gøres noget i denne Henseende.«

Vettersløv ved Ringsted, den 26. September 1848.

L. A. Hækkerup.

Vælgerne i Ringsted kunde ikke lide Hækkerup og opstillede sammen med nogle Vælgere fra Landet Kontorchef i Generaltoldkammeret *V. Rothe*. Der blev rimeligvis holdt et Vælgermøde i Ringsted, hvor *Rothe* fremførte sine politiske Anskuelser.

Ved Rigsdagsvalget 5. Oktober 1848 var der to Kandidater: Parcellist *Lars Andersen Hækkerup* (V) fra Vetterslev. Kontorchef *V. Rothe* fra København.

Valghandlingen foregik paa Ringsted Torv.

Desværre var Hækkerup blevet saa syg, at han ikke kunde møde i Ringsted. Dette benyttede hans Modstandere sig af paa en meget ondskabsfuld Maade. De paastod nemlig, at Hækkerup ikke var rigtig syg, men blot havde en saadan Valgfeber, at han rystede af Skræk ved Tanken om at skulle staa paa Valgtribunen i Ringsted.

Det hjalp ikke, at Hækkerups Sognepræst Steen-

berg traadte frem og sagde, at han virkelig var syg. Man forlangte en Attest fra Distriktslægen. Valgstyrelsens Formand, Borgmester Harhorn, gav saa Ordre til, at Distriktslægen i flyvende Fart skulde køre til Veterslev for at undersøge Hækkerup.

Imidlertid talte Pastor Steenberg og anbefalede Hækkerup. Borgerne lavede nu et saa voldsomt Spektakel, at Valgtribunen faldt ned. Steenberg greb fat i en Opstander og undgik derved at falde ned. Forbitrelsen mod Bønderne og deres Kandidat var nu blevet saa stor, at selv den Købmand, som Hækkerup handlede hos, stod og peb i Fingrene.

Omsider kom Distriktslægen med en Attest om, at Hækkerup virkelig var syg. Saa faldt der Ro over Gemytterne.

Saa talte en Vælger fra Ringsted og anbefalede Rothe, hvorefter denne selv talte.

Der skredes nu til Kaaring, og Hækkerup fik de fleste Stemmer og erklæredes for valgt. Rothe forlangte saa skriftlig Afstemning, hvorved Hækkerup fik 828 Stemmer, mens Rothe kun fik 199. Af 1136 Vælgere havde 1027 eller 90,1 pCt. stemt.

Lars Andersen Hækkerup blev født 16. Juli 1819 i Hækkerup, Tybjerg Sogn, Søn af Hjulmand og Musiker Anders Christensen, flyttede 1820 med sine Forældre til Veterslev, Parcellist der 1842—1903, deltog i Bondebevægelsen fra 1846, udsendte et Par Flyveskrifter 1848, Medlem af Sogneforstanderskabet (Formand 1846—49) 1845—49, Rigsdagsmand for Ringstedkredsen 1848—49, Folketingsmand for Næstvedkredsen 1849—52, Medlem af Landbokommissionen 9. Februar 1849 »som den eneste Bonde ved Siden af Ole Kirk« og af Taksationskommissionen for Sorø Akademis samt Universitetets og Kommunitetets Gods 15. Marts 1852. Han var Gleerups Lærling, viste Selvstændighed overfor Bondevennernes Førere og nærmede sig de Nationalliberale, Medlem af Rigsraa-

dets Landsting 1864—66 og stemte for 66-Grundloven, senere Højremand. Han døde i Vетterslev 25. Februar 1903 og blev begravet der.

2. Distrikt (Sorø).

Det bestod af Sorø Købstad med Landsogn og 13 Sogne: Alsted, Fjenneslev, Slaglille, Bjernede, Gyrs-tinge, Flinterup, Stenmagle, Munkebjergby, Bromme, Pedersborg, Lyngе, Broby og Kindertofte.

Bondevennerne opstillede Arvefæster *H. Lüders* fra Alsted som Rigsdagskandidat. Han var Distriktsformand i »Bondevennernes Selskab«. Han holdt ingen Vælgermøder; dog var han efter Opfordring »fra en Gaardmand og en Præst« 2 Gange til Møde i et Sogn. Han benyttede ingen rejsende Agenter. Han havde kun sendt 3 Breve ud i Anledning af Valget. Han agiterede sikkert ogsaa for lidt, og derfor blev han ikke valgt. —

De Nationalliberale opstillede Dr. phil. *P. Chr. Kirkegaard*, Sognepræst i Pedersborg. Højre opstillede *Carl Emil Mundt*, Lektor ved Sorø Akademi. Alle 3 Kandidater boede altsaa i Distriktet.

Sognefogederne Jens Nielsen og Jørgen Hansen indbød til Prøvevalg i Sorø 13. September 1848. Der mødte ca. 200 Vælgere, hvoraf der sikkert kun var faa Bondevenner.

Kirkegaard og Mundt fremstillede sig som Valgkandidater og holdt hver sit Foredrag. Lüders havde ingen Meddelelse faaet om dette Møde og var derfor ikke til Stede.

Man begyndte nu at tale nedsættende om Lüders, idet man fraraadede at stemme paa ham, da Vælgere i hans eget Sogn efter Sigende ikke vilde gøre det. Man sagde, at han talte mod Hoveriet, skønt han selv forlangte Hoveri af nogle Husmænd.

Ved Afstemningen fik Kirkegaard de fleste Stemmer.

Man blev enig om at vælge en Komité, der skulde bestaa af en Mand fra hvert Sogn i Distriktet, valgt af Sogneforstanderskabet. Den skulde være »vejledende med Hensyn til det forestaaende Valg«.

Denne Komité samledes i Sorø 20. Septbr., »overvejede og afhandlede alle Sager vedrørende Valget« og vedtog ikke at afholde noget nyt almindeligt Prøvevalg; men de enkelte Medlemmer kunde holde Prøvevalg i deres Sogne. Komitéen vilde samles 30. September »til gensidige Meddelelser og videre Overvejelser«.

Paa Komitémødet sagde Lektor Rothe ved Sorø Akademi: »Vi kender Kirkegaards og Mundts politiske Anskuelse fra Prøvevalget og fra deres Skrivelser til Vælgerne. Lüders kender jeg ikke personlig. Vi maa antage, at han deler »Bondevennernes Selskab«s Anskuelse og de Meninger, som fremtræder i »Almuevennen««. Endvidere bemærkede Rothe, at Lüders skulde være Forfatter til et Inserat i »Almuevennen«, hvori Gaardmændene blev angrebet.

To Mænd fra Alsted vilde nu fremlægge for Komitéen en Attest fra Alsted Sogneforstanderskab om, at Vælgerne i dette Sogn var enige om at stemme paa Lüders. Rothe svarede dem: »Vi vil intet høre om deres Mening derhjemme«, og Attesten blev ikke fremlagt.

Da Lüders fik dette at vide, skrev han straks til Rothe og forlangte, at han skulde tilbagekalde sine Udtalelser. Rothe svarede ham, at han kun havde sagt, at Inseratet kunde passe til Lüders Anskuelse.

Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848 stillede 3 Kandidater sig:

Dr. *P. Chr. Kirkegaard*, Sognepræst i Pedersborg. Arvefæster *L. Lüders* (V) fra Alsted. Magister *Carl Emil Mundt* (H), Lektor ved Sorø Akademi.

Valghandlingen foregik paa Torvet i Sorø og varede knap 5 Timer.

Efter en kort Indledning af Valgbestyrelsens Formand fremstod Kirkegaard og talte om den sande Demokratisme, den sande Fædrelandskærlighed og den sande Agtelse for Menneskerettighederne. Hans Tale blev flere Gange afbrudt af Bifald.

Saa fremtraadte Lüders, omtalte Bondevennernes Program og sluttede med at sige: »Endvidere skal jeg endnu udtale mig til Vælgerne med Hensyn til de forskellige Rygter, mine politiske Modstandere med deres Eftersnakkere har søgt at udbrede, og som man ved Prøvevalget i Sorø betog mig Lejligheden til at forsvare mig imod, idet man undlod ikke alene at underrette mig, men endogsaa hele Pastoratet, hvori jeg bor, om dette Prøvevalgs Afholdelse, og jeg derfor ogsaa først efter sammes Afholdelse blev bekendt med dets Resultat«.

Saa holdt Mundt et Foredrag, som vakte megen Opmærksomhed.

Derefter besteg Professor Rothe fra Sorø Talerstolen, anbefalede Mundt, hvis Stiller han var, og gav ham et Hurra. Han udslyngede nu »en Del giftige Udgydelser imod »Bondevener«, »Almuevenner« og mange andre Slags Venner, som nu søgte at bedaare ikke alene Bondestanden, men alle andre af forskellige Klasser i Samfundet, og som rejste omkring for at hverve Stemmer ved tomme Løfter for de godtroende«. Derefter fortalte han Brudstykker af »Den politiske Kandestøber«, indtil Valgbestyrelsens Formand anmodede ham om at holde op.

Kirkegaard »erklærede sig fri for enhver Deltagelse til Fordel for sit Valg«. Han bad Rothe om at sige, hvem han sigtede til.

Rothe traadte saa frem og erklærede, at det ikke var Kirkegaard, han sigtede til.

Lüders sagde nu, at naar Rothe ikke sigtede til Kirkegaard, maatte det være ham, han havde hentydet til. Lüders forlangte, at Rothe skulde fremkom-

me med Beviser for sine Beskyldninger.

Rothe svarede med at citere Ordsproget: »Naar man slaar imellem en Flok Hunde, hyler den, man har ramt«.

Da Lüders atter besteg Talerstolen, blev han modtaget med Hysten, Piben og Tuden fra »en Del velklædt Pøbel«, saa ingen kunde høre, hvad han sagde, hvorfor han straks trak sig tilbage.

Efter nogle ubetydelige Replikker skredes der til det kollektive Valg, det vil sige, Afstemning ved Haandsoprækning. Udfaldet blev, at Kirkegaard fik 60 Stemmer, Lüders 200 og Mundt 210. Der blev nu forlangt Afstemning til Protokollen. Kirkegaard meddelte nu sine Vælgere, at han trak sig tilbage. Det endelige Resultat blev saa, at Kirkegaard fik 6 Stemmer, Lüders 347 og Mundt 393. Mundt blev saa proklameret som Rigsdagsmand for Sorø Amts 2. Distrikt. — Af 870 Vælgere havde 746 eller 85,7 pCt. stemt.

Carl Emil Mundt blev født 4. April 1802 i København, Søn af Guldsmed Philip Mundt, Student fra Metropolitanskolen 1821, teologisk Embedseksamen 1829, Magistergraden i Matematik 1842, Adjunkt og Lektor i Sorø 1829—49, Afsked med Pension og boede paa Frederiksberg til sin Død 22. Decbr. 1873 (begravet i Sorø), Rigsdagsmand for Sorøkredsen 1848—49, Landstingsmand for København 1854, udgivet Lærebøger i Matematik og Regning.

Valget fik et lille Efterspil. Lüders skrev en lang Artikel om Valget i »Almuevennen« for 16. Oktober 1848, hvori han omtalte, at mange Vælgere havde misbilliget Rothes Udtalelser paa Valgdagen. Han stillede nogle Spørgsmaal til Rothe: »Har De ment mig, siden De anvendte det gamle Ordsprog paa mig?

Har jeg rejst omkring og trakteret Vælgerne i Kroerne for at faa deres Stemme?

Har jeg søgt at bedaare alle Partier ved at love én et, en andet et andet for at vinde?

Har jeg søgt at love Guld og grønne Skove og taget Penge af nogen som helst?

Har jeg raadet til noget som helst ulovligt eller søgt at prædike Oprør eller styrte Kongen?

Kan De skaffe Beviser for Deres Beskyldninger imod mig? Ellers er De en Skumler og Løgner«.

Til sidst skrev han: »Distriktet har altsaa nu maa-ske faaet den Kandidat, som Pluraliteten ønskede«.

Rothe svarede 27. Oktober, at han ikke vilde efter-ligne Lüders's »Tone, Plumshed og Ukvemsord«. Hans Artikel var saa »forvirret, ufuldstændig og urig-tig«, at skulde han besvare den, vilde hans Besvarel-se fylde mere, end Bladet vilde synes om.

Hvis Lüders vilde henvende sig personligt til ham, vilde han drøfte Artiklen med ham Punkt for Punkt. Han vilde ikke fragaa et eneste Ord af, hvad han hav-de sagt paa Valgdagen; thi han talte ganske i Almin-delighed og sigtede til Ting og Kendsgerninger, som var fuldkommen vitterlig for alle. Hvis nogen i den talrige Forsamling følte sig truffen, var det kun et Vidnesbyrd om, at hvad han havde sagt var sandt.

Lüders maatte forstaa, at enhver havde Lov til »at prøve, veje og dømme« Valgkandidaterne, og det skul-de ske inden Afstemningen.

3. Distrikt (Holløse).

Det omfattede 14 Sogne: Sneslev, Øde Førslev, Has-lev, Frerslev, Braaby, Thestrup Herlufsholm, Gun-derslev, Vallensved, Fodby, Karrebæk, Marvede, Hyl-linge og Førslev. Valgstedet var Holløse Mølle.

Skolelærer Rudmose i Tybjerglille vilde gerne være Rigsdagsmand. Han indmeldte sig derfor i »Bonde-vennernes Selskab« og opfordrede Folk til at gøre det samme.

Det lykkedes ham ogsaa at blive opstillet som Rigs-dagskandidat i Sorø Amts 3. Distrikt, uden at han dog blev anbefalet af Selskabet; men da han paa Væl-

germødet 11. September mærkede, at der ingen Stemning var for ham, trak han sig tilbage. I November 1848 udmeldte han sig af »Bondevennernes Selskab« tillige med 3 Gaardmænd, 4 Husmænd og 3 Indsidere i Tybjerglille, Hækkerup og Orup, fordi »Balthazar Christensen ikke er Demokratiets sande Bannerfører«.

Søndag den 11. September 1848 afholdt Vælgerne i Sorø Amts 3. Distrikt et Prøvevalg til den forestaaende Rigsforsamling. Der var mødt henved 400 Mennesker.

Forhandlingerne, der foregik under aaben Himmel paa og nedenfor en Skrænt ved Holløse Mølle, blev aabnet med en Tale af Provst *Monrad* fra Marvede.

Provsten udtalte, at da Tiden nu var kommet, da Kongen havde anset Folket for modent til en fri Forfatning, havde Hans Majestæt af egen fri Magtfuldkommenhed besluttet at give Folket en saadan Gave. Denne burde Folket skatte, og at det redelig gjorde det, det skulde det nu vise ved at gaa sindigt og fredeligt frem paa Frihedens Bane, ved at holde sig fra alle Yderligheder og voldsomme Oprin, ved ikke at ville selv tilrive sig mere, end hvad Kongen tilbød dem, ved i deres Valg især at tage Hensyn til Indsigt og Besindighed, og navnlig skulde de især vogte sig for i deres Bestræbelser efter at faa saa megen Magt som muligt at tage alt for megen Magt fra Kongen; thi han burde have megen Magt og den afgørende Stemme, ellers fik vi en Republik og en Skyggekonige; men dermed var ingen og mindst den simple Mand tjent; ej heller maatte deres Bestræbelser være rettede mod Kirken og Religionen. Guds og Kongens Troner burde man lade staa uantastede.

Forsamlingen blev dernæst gjort bekendt med, hvad der hidtil var blevet gjort for Valgets heldige Udfald i Distriktet, og de forskellige Mænd blev nævnt, hvorpaa Vælgernes Opmærksomhed var ble-

vet henledt, som havde erholdt Stemmer i mindre Forsamlinger, og som muligt ønskede at stille sig.

Man meddelte ogsaa Forsamlingen, at cand. theol. Skoleinspektør *Fr. Frølund* fra København agtede at stille sig, og at han var til Stede og havde med sig en Anbefaling fra Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab«, hvilken Skrivelse derpaa blev læst op.

Der blev nu valgt en Dirigent.

Man opfordrede saa *Frølund* til at udtale sig.

Han begyndte med den Bemærkning, at han ikke følte nogen synderlig Lyst til at opholde Forsamlingen med Betragtninger og Formaninger af den Slags, som den foregaaende Taler havde fremsat, skønt flere af de faldne Ord nok kunde give tilstrækkelig Anledning dertil; thi dels var disse af en saa almindelig Natur, at de lige saa godt kunde fremsættes i enhver anden offentlig Forsamling, dels var Talen af den Beskaffenhed, at han for sin Part vilde anse det for upassende at sige noget lignende, efterdi han nærde den Overbevisning, at hver enkelt af de tilstedeværende Vælgere havde hjemme tilstrækkeligt overvejet Vigtigheden og Betydningen af den ny Tingenes Orden, vi nu gaar i Møde, og var kommet med en klar og bestemt Mening. Han ansaa desuden de tilstedeværende for fornuftige, satte og sindige Folk, hvem man ikke behøvede at advare mod Revolution, Oprør og anden Retskrænkelse, og han havde ikke den mindste Grund til at tro, at nogen af de tilstedeværende vilde omstyrte enten Kongens Trone eller Kirkens Alter.

Han gik saa over til at udtale sig om det, som han mente her nærmest maatte være Genstand for Udtalelse, nemlig den forestaaende Forandring af Statsforfatningen og kort at fremsætte det Program, hvorefter han agtede at handle, hvis han blev Rigsdagsmand.

Den forrige Taler havde sagt, at man burde vogte

sig for en Skyggekonge; deri var ogsaa han enig. Han ønskede, at Landet maatte faa det, der var det modsatte af en Skyggekonge, nemlig en kraftig Konge med aabne grantseende Øjne, med et varmtfølede Hjerte og et modigt Bryst samt desuden udstyret med en passende Myndighed. Talen var jo nu vistnok om en Deling af Magten mellem Kongen og Folket; men det er ikke saa meget Delingen selv som Delingens Natur, hvori det ny ligger; thi skønt vore Konger til Dato, nu snart i 200 Aar, har efter Kongeloven været udrustet med en fuldkommen ubegrænset Magt, saa de kunde gøre, hvad de vilde, var det dog vitterligt, at Magten ingenlunde havde været saa udelt, som der stod skrevet; tværtimod var det alle bekendt, at vore Enevoldskonger kun alt for ofte havde vist sig mer eller mindre bundne i deres Virksomhed, mer eller mindre afhængige af de fornemme, de mægtige, de højere Embedsmænd, Adelen, Godsejerne o. s. v., hvorpaa han som Eksempel blot vilde nævne den Modstand som den i forrige Aarhundrede begyndte Bondeemancipation havde mødt, hvorledes Budgettet og Finansregnskabet selv i den seneste Tid var blevet udsat, tværtimod Enevoldskongens bestemte, tydelige og gentagne Befalinger, og for saa vidt Talen havde været om en Skyggekonge, vilde han kun bringe i Erin- dring, hvorledes Kongemagten var under Enevoldskongen Kristian den Syvende, der som bekendt var sindssyg. Men Sagen er egentlig denne, at vor nuværende Konge, om hvem der jo staar i vor folkelige Vise: »Saa dansk som han var ingen Konge her i mange Aar«, er lige saa folkelig, lige saa frisindet, som han er ægte dansk, og derfor vil han dele Magten med sit Folk, vil dele den paa en anden Maade, end hans Forgængere har gjort det, vil dele den aabent og ærligt. Fra sit høje Sæde udstrækker han sin kongelige Haand over den hele fornemme Skare, til hver ærlig dansk Mand i Landets simpleste Hytte og ind-

byder ham til at tage Del med i eller dog faa Indflydelse paa Magtens Udøvelse.

Kongen har udtalt, at han vil, at der skal herske Frihed og Lighed i hans Land for alle Landets Borgere, og derfor maa det være enhver Borgers Pligt at bidrage, hvad han formaar til at løse denne store Opgave; men især maa dette dog være en Hovedpligt for de Rigsdagsmænd, vi nu snart skal vælge, og paa at gennemføre dette Friheds- og Lighedsprincip vilde han da ogsaa arbejde af yderste Kraft, hvis han skulde blive valgt. Han vilde f. Eks. blot minde om, hvorledes selve Retten og Domstolene gjorde Forskel paa Borgerne, saa at f. Eks. Herremanden, naar han var Etatsraad, ikke kunde søges for samme Domstole som andre skikkelige Folk, hvorledes offentlige Udmærkelser saasom Titler og Ordener m. m. af Regeringen saa godt som alene tilfaldt visse højere Klasser, noget han for sin Del for Resten ikke misundte disse lykkelige, hvorledes Herremændenes Magt og Ret havde et ganske overordentligt Omfang fremfor Bondens Magt, skønt de jo dog skulde være Brødre, ja, den udstrakte sig ikke alene over Menneskene, som boede paa Godset, men endog over Markens vilde Dyr; thi det var jo bekendt nok, at naar Ræven kom for at bide Bondens Gæs, turde denne vel nok til Nød jage den bort; men skyde den turde han ikke; thi alle Rævene tilhørte Herremændene.

Han udtalte sig endvidere om, hvorledes han vilde anse sig forpligtet til at virke for en ligelig Fordeling af alle Rettigheder og Byrder, saasom Skatter, personlige Tjenester og almindelig Værnepligt.

Han ønskede et Etkammer, udgaaet af umiddelbare Folkevalg. Enhver myndig Mand med uplettet Rygte skulde være baade valgberettiget og valgbar. Samme Valgbestemmelser burde gennemføres i Kommunerne, hvis Rettigheder burde betydelig udvides m. H. t. Ordningen af deres egne Anliggender, og navnlig bur-

de Kommunerne have Ret til at vælge alle de egentlige kommunale Embedsmænd.

Han vilde have Ligeberettigelse for alle Religionsbekendere, Tale-, Skrive- og Foreningsfrihed.

Endelig sluttede han med nogle Bemærkninger om Ordet »Intelligens«, hvilket han forklarede ved Kundskab og Indsigt, og han bemærkede til den foregaaende Taler, at dette Ord var et Ord, der saare ofte var blevet misbrugt, at det vel var sandt, at man ikke burde vælge dumme og enfoldige Folk til Rigsdagsmænd, men at det ogsaa paa den anden Side var lige saa vist, at man kunde sætte Lærdom for højt, at der var noget, som hed almindelig Dannelse og sund Sans, der, naar disse var forbundne med anerkendt Ærlighed og Frisindethed var langt mere værd end den blotte Lærdom eller den saakaldte Intelligens, og at Intelligensen kun alt for ofte var bleven brugt til at forraade Friheden i Stedet for at befæste den.

Efter at Frølund havde talt, erklærede Gmd. Anders Larsen fra Skuderløse, som havde faaet mange Stemmer ved foregaaende Prøvevalg, at han nu helst ønskede at træde tilbage; en lignende Erklæring afgav Skolelærer Rudmose.

Pastor *Buchholtz* fremtraadte nu paa Opfordring og sagde, han havde tænkt paa at stille sig. Han udtalte sig, skønt ikke uden med en vis klog Forsigtighed, for nogle af de Frihedsytringer, som nu ikke længere lod sig tilbagetvinge; desuden bemærkede han, at Kongen burde have saa megen Magt som muligt, og at man med Hensyn til de Reformer, som forestod maatte gaa frem med den største Varsomhed, og at man vel maatte vogte sig for at handle med alt for stor Dristighed, og man skulde helst knytte det ny saa meget som muligt til det gamle og agte de bestaaende Forhold.

Frølund sagde nu, at han havde en aldeles modsat Mening. Han mente, at der vel maatte handles med

Besindighed; men han mente ogsaa, at det var lige vigtigt, at der blev handlet raskt og dristigt. Nu var det netop Tid til at handle raskt og dristigt. Det gamle var erklæret for ubrugeligt, og det vilde være at forkludre Forholdene i Stedet for at forbedre dem, hvis man fremdeles vilde holde sig til det gamle Lappesystem.

Endelig talte Pastor *Sørensen*, om, hvilke Hensyn han mente man maatte tage ved Valget af en Kandidat til Rigsforsamlingen, og han ønskede, at Valgene maatte faa et heldigt Udfald.

Gmd. Lars Hansen fra Enø talte et Par Gange. Han havde for ikke længe siden hyldet meget fri Principper; men han talte her næsten, som om han kunde have været en slem Herremand, hvorfor hans Tale ogsaa fandt almindelig Misbilligelse med Undtagelse af en udvalgt, men rigtignok ganske lille Kreds, der havde sluttet sig til Godsejeren Etatsraad Neergaard. Sin sidste Tale sluttede Hansen med at anbefale de gamle Klassevalg, hvilket fremkaldte megen Munterhed blandt Tilhørerne.

Ved Afstemningen, som foregik paa den Maade, at Kandidaterne gik hver til sin Side og fulgtes af deres Vælgere, fik Frølund over to Trediedele af Stemmerne. De øvrige Vælgere dannede Smaagrupper om Buchholtz og Sørensen.

Ved Valget til Rigsforsamlingen i 3. Distrikt 5. Oktober 1848 var der 2 Kandidater: Skoleinspektør *Frederik Frølund* (V) fra København, Pastor A. A. *Sørensen*, fra Førslev.

Efter at Valgbestyrelsens Formand havde aabnet Valghandlingen, talte de to Kandidater og deres Stillerere.

Derefter skredes der til Kaaring, hvorved Frølund fik de fleste Stemmer. Der blev forlangt skriftlig Afstemning. Frølund fik 713 Stemmer, mens A. A. Sørensen kun fik 121, og Frølund blev saa 3. Distrikts

Rigsdagsmand. Af 944 Vælgere havde 834 eller 88,3 pCt. stemt.

Caspar Frederik Sophus Frølund blev født 20. Maj 1806 i Sorø, Søn af Vævermester Lars Frølund, Lærereksamen fra Jonstrup 1827, Student 1830, cand. theol. 1836, Skoleinspektør paa Kristianshavn 1847—82, Formand for Almindelig dansk Skolelærerforening 1841—48, deltog tidlig i det politiske Liv, skrev i »Almuevennen« og var blandt Lederne af Hippodrommøderne, Rigsdagsmand for Holløsedistriktet 1848—49, Folketingsmand for Fuglebjerstkredsen 1848—58, Landstingsmand for 2. Kreds 1858—66, Rigsraadsfolketingsmand 1864—65 og 1866 og Folketingsmand for Præstøkredsen 1866—72, i flere Aar Bestyrelsesmedlem af »Bondevennernes Selskab«, en af Oktoberforeningens Stiftere. Døde 6. Novbr. 1882 i København og blev begravet der.

4. Distrikt (Skelskør).

Det bestod af Skelskør Købstad med Landsogn og 17 Sogne: Kvislemark, Fiurendal, Haarslev, Tingjellinge, Venslev, Holsteinborg, Bjerre, Ørslev, Hyllested, Høve, Flakkebjerg, Egeslevmagle, Tjæreby, Magleby, Gimlinge, Agersø og Omø. Valgstedet var Skelskør.

»Danske Venners Samfund« for Skelskør og Omegn indbød 31. August 1848 Vælgere og Valgkandidater til et Møde 11. Sept. Kl. 3 paa Raadhussalen i Skelskør i Anledning af Valget til Rigsforsamlingen. Man ønskede, at de Valgkandidater, der vilde stille sig, skulde holde et politisk Foredrag, for at Vælgerne kunde blive bekendt med deres Anskuelser.

Der mødte ca. 250 Vælgere paa Skelskør Raadhus 11. Sept. Der synes ikke at være mødt nogen Kandidater. Der var i hvert Fald ingen, der holdt Foredrag. Forsamlingen vedtog enstemmig følgende:

1. Den vil en fri, men lovlig, rolig og besindig Udvikling af vore Forhold.

2. Den vil ikke, at den forestaaende Rigsforsamling skal være konstituerende (grundlovgivende) saaledes, at Kongens Sanktion af Forfatningen ikke skulde behøves.
3. Den vil, at Kongen skal have absolut Veto.
4. Den vil, at Valgloven, saaledes som den efter at have været Stænderforsamlingerne forelagt, er emaneret, skal bestaa i sit fulde Omfang, og at Kongevalgene saaledes skal forblive i Kraft til den forestaaende Rigsforsamling.

Provst Brasen arbejdede ivrigt i Skelskør og Omegn for sit Valg. I den Anledning skrev »Almuevennen« 25. Sept.: »Vi advarer alle Venner af de ringere Folkeklasser, alle Vælgere af Borger- og Bondestanden imod at give den embedsaristokratiske Herre, der tilmed er gejstlig, deres Stemme; thi der stiller sig en stor Mængde Præster, og ve Danmark, om Rigsforsamlingen fik mange af den Slags Folk.«

31 Vælgere i Skelskør protesterede 30. Sept. imod, at Kommunalbestyrelsen i Skelskør havde paa et stort Antal Vælgeres Vegne »uden deres Villie og Vidende« sendt en Opfordring til Birkedommer J. F. Lund paa Holsteinborg Gods om at stille sig som Valgkandidat for Distriktet, da »en saadan Fremgangsmaade allerede paa flere Steder var blevet misforstaaet.« De opfordrede Kommunalbestyrelsen til at underrette alle Vedkommende om Sagens sande Sammenhæng. Kommunalbestyrelsen opstillede altsaa Lund. Desuden blev Væver Pullich i Skelskør opstillet. De var sikkert begge Modstandere af Bondevennernes Kandidat C. C. Møller.

Der synes ikke at være blevet holdt andre Vælgermøder end det førnævnte. Der er sikkert blevet agiteret ikke saa lidt for Møllers Valg.

Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848 stillede 3 Kandidater sig i 4. Distrikt: Birkedommer *J. F. Lund* fra Sterrede.

Institutbestyrer *Christen Christensen Møller* fra Flakkebjerg.

Væver *Pullich* fra Skelskør.

Under Valghandlingen trak Lund og Pullich sig tilbage, og Møller valgtes ved Kaaring.

Der havde kun meldt sig 603 Vælgere.

Møller svigtede ret hurtigt Bondevennerne, idet han sluttede sig til de Nationalliberales højre Fløj.

Christen Christensen Møller blev født 4. Februar 1810 i Storvorde ved Aalborg, Søn af Fæstehusmand og Møllebygger *Christen Poulsen Møller*. Lærer-eksamen fra Snedsted 1831, Lærer ved en privat Skole i Aalborg, som han overtog 1833, Forstander for Flakkebjerg Institut 1836, Rigsdagsmand for Skelskørkredsen 1848—49, skrevet flere Skrifter. Døde 22. September 1890 i Flakkebjerg og begravet der.

5. Distrikt (Slagelse).

Det omfattede Slagelse Købstad med St. Mikkels og St. Peders Landsogne og 11 Sogne: Fuglebjerg, Krummerup, Tjustrup, Haldagerlille, Sørbymagle, Kirkerup, Ottestrup, Sorterup, Nordrup, Sønderup og Gudum. Valgstedet var Slagelse.

Kommunalbestyrelsen i Slagelse opstillede Godsejer *Neergaard* til Gunderslevholm som Valgkandidat. Han skrev saa til alle Sogneforstanderskaberne i Distriktet og bad om deres Hjælp til at blive valgt. Borgmester, Justitsraad Birch i Slagelse talte med Sognefogederne og anmodede dem om at støtte Neergaards Valg. Der blev agiteret meget for hans Valg.

Bondevennerne opstillede Gmd., Amtsraadsmedlem *Hans Nielsen* fra Sønderup, og der blev ogsaa agiteret en Del for hans Valg.

Saa bekendtgjorde Kommunalbestyrelsen i »Sorø Amtstidende« for 7. September 1848, at der 13. September Kl. 10 Fmd. i Teatersalen i Selskabet »Den nye Forening«s Gaard Nr. 169 paa Bredgade i Slagelse skulde holdes et Prøvevalgsmøde for at forhandle

om, hvem der i Anledning af den snart afholdende Valghandling for Distriktet rigtigst maatte være at vælge til Repræsentant for dette til den forestaaende Rigsforsamling«. De valgberettigede, som ønskede at deltage i Forhandlingerne, samt de Kandidater, der vilde stille sig, blev indbudt.

Der mødte en Del Vælgere fra Slagelse og knap saa mange fra Landet den 13. September i Slagelse.

Justitsraad Birch indledede Forhandlingerne. Adjunkt Munch blev valgt til Dirigent.

Købmand Schou anbefalede paa Kommunalbestyrelsens Vegne Neergaard som Valgkandidat for Distriktet paa Grund af hans bekendte Redelighed, Selvstændighed og Dygtighed.

Neergaard erklærede sig derpaa villig til at modtage Valg og anbefalede sig til Vælgere, hvem han opfordrede til at stille Spørgsmaal til sig.

Adjunkt Fischer fremsatte i »Foreningen til borgerlig Oplysning«s Navn følgende Spørgsmaal:

1. Hvorledes tænker Kandidaten om den Valglov, der skal danne Grundvolden for Rigets kommende Forfatning, og navnlig
  - a. vil han fraraade eller tilraade et arveligt Førstekammer og et kgl. Førstekammer?
  - b. Vil han fraraade eller tilraade en Valglov uden Klassevalg, uden Census og uden kongevalgte Deputerede?
2. Hvorledes tænker Kandidaten om Ophævelsen af Adel, Rang og Titler?

Efter at Fischer havde motiveret Spørgsmaalene, besvarede Neergaard dem saaledes. Han erklærede sig imod et arveligt Førstekammer og ligeledes imod et kongevalgt. Han takkede, fordi man havde gjort Eeteller Tokammersystemet til et aabent Spørgsmaal, hvilket han ogsaa mente, det burde være. Han erklærede sig imod Klassevalg, idet han især fremhævede den

skadelige Følge af saadanne Valg, fordi de forskellige Klasser let kom til at staa fjendtligt overfor hinanden; han mente ikke, at der kunde findes en passende Census. Med Hensyn til kgl. Deputerede ansaa han det for rigtigst, at der tilvejebragtes et konservativt Element i Forfatningen, og hvis et saadan ikke kunde skaffes paa anden Maade, vilde han ikke ubetinget erklære sig mod Kongevalgte. Om Adel, Rang og Titler erklærede han, at han ikke personlig satte Pris paa nogen af Delene; han mente, at hvis de skulde ophæves, burde det ske paa lempelig Maade.

Angaaende Forholdet mellem Godsejer og Bonde erklærede han, at han i Stænderforsamlingen havde stemt for Ophævelsen af den fri Herregaardstakst imod Godtgørelse. Fæstevæsenet burde ophæves ved Aftaler mellem Godsejer og Fæster. Tienden kunde ikke hæves uden Godtgørelse.

Han mente, at Købstæderne burde beholde visse Privilegier og befries for Konsumtionen og Bygnings-skatten, som Landet ikke betalte.

Da Dirigenten nu spurgte Forsamlingen, om nogle ønskede en anden Valgkandidat, blev der fra Bøndernes Rækker svaret, at de ønskede Gmd. Hans Nielsen fra Sønderup. Han havde hele Tiden holdt sig i de bageste Rækker. Man anmodede ham om at bestige Talerstolen; men han undslog sig af den Grund, at han en Time, før Vælgermødet begyndte, var kommet hjem fra en Københavnsrejse, og han var derfor medtaget af Forkølelse og Nattevaagen, saa »Tale og Tankegang ikke var i behørig Orden«, hvilket han bad Dirigenten meddele Forsamlingen, men Købmand Schou forhindrede Dirigenten i at sige det, idet han besteg Talerstolen og sagde, at hvis Hans Nielsen ikke turde fortælle sin politiske Anskuelse, kunde han ikke anses for duelig til Kandidaturen. H. Nielsen svarede, at naar den virkelige Valgdag kom, vilde det vise sig, hvem der sejrede.

Dirigenten opfordrede nu de Vælgere, der vilde

stemme paa Neergaard, til at gaa til højre, mens de, der vilde stemme paa H. Nielsen, skulde gaa til venstre. De fleste gik til højre. Kun Vælgere fra Landet gik til venstre.

En Bondemand sagde da, at der fra 4 à 5 Sogne i hans Omegn kun var mødt 3 à 4 Vælgere; men han antog, at der i hvert Sogn var indtegnet 40 à 50 Vælgere, og de vilde alle paa Valgdagen stemme paa H. Nielsen. — Der blev nu raabt Hurra for Neergaard.

Imidlertid meldte der sig en ny Kandidat. Det var Borgerrepræsentant i København, cand. jur. *Carl Christian Alberti*, der sluttede sig til Bondevennerne. H. Nielsen trak sig saa tilbage.

Paa et Møde 25. September hos Smed Ole Jensen i Sørbymagle blev det sikkert vedtaget, at Alberti skulde være Bondevennernes Kandidat i 6. Distrikt. Han har rimeligvis været til Stede ved dette Møde og meddelt Vælgerne sin politiske Mening.

I »Sorø Amtstidende« for 2. Oktober skrev Alberti følgende:

»Til Vælgerne i Sorø Amts 5. Valgdistrikt!

Ved Valget af Deputeret til Rigsforsamlingen agter jeg at stille mig som Kandidat for Slagelse med tilhørende Landdistrikter.

De Genstande, der skal forhandles paa Rigsforsamlingen, er af saa stor Vigtighed og til Dels saa ukendte hos os, at jeg anser det for rigtigt, at de Vælgere, for hvem jeg ikke har fundet Lejlighed til at udtale mig, kan før Valgdagen lære nogle af mine politiske Anskuelser at kende.

Hidtil har Kongen været Landets eneste Lovgiver. Fra nu af skal Folket ved sine Repræsentanter tage Del i Lovgivningen. For at Folkerepræsentationen kan blive det troeste Udtryk af Folkevillien, bør Valgloven være saa frisindet som muligt; navnlig mener jeg, at enhver fuldmyndig Mand af uplettet Rygte bør være valgbar og valgberettiget. — Men jeg holder ogsaa for, at Folket fornuftigvis kun kan have een Re-

præsentation; ethvert Kammer ved Siden af eller over den egentlige Folkerepræsentation anser jeg for utilraadeligt, hvad enten det fremgaar af Regeringsvalg eller dannes paa anden Maade. — Ingen Skat bør kunne opkræves, uden at den er bevilget af Folkerepræsentationen. — Jeg tror, at suspensivt Veto er at foretrække for det absolutte. Regeringen vil oftere være i Stand til at bruge det suspensive end det absoluttede Veto.

Jeg vil stræbe efter en saadan Ytringsfrihed, at enhver uhindret kan udtale sig skriftlig og mundtlig imod at staa til Ansvar derfor, og efter en saadan Foreningsfrihed, at Statens Borgere frit kan forene sig om at virke til Opnaaelsen af ethvert lovligt Øjemed. Hvad der bør fjernes ved den ny Grundlov, er Standsforskellen. Det vil være min Opgave at virke for, at Statens Borgere faar lige Rettigheder og lige Byrder: altsaa for Ophævelse af alle Forrettigheder, hvad enten de er bundne til Person eller Gods, f. Eks. Adelskab, Rang og Godsejerens Ret til at foreslaa Birkedommer, Præst, kalde Skolelærer, være Skifteforvalter o.s.v.; endvidere for lige Beskatning altsaa for Ophævelsen af Forskellen mellem frit og ufrit Hartkorn; fremdeles for lige Værnepligt for alle Statens Borgere, fra den fattigste til den rigeste.

Jeg tror, at de i mange af Landets Egne bestaaende Godsforhold ikke passer til en fri Forfatning. Ifølge min Mening er en Ophævelse af Godsforholdene ønskelig. Jeg vil derfor navnlig stræbe at bevirke, at alt Hoveri saavel af Gaardmænd som af Husmænd ophæves snarest muligt, at de bestaaende Len, Stamhuse og Fideikommisser snarest muligt opløses, at enhver Fæster erholder Jagtret paa sin Grund, at der træffes de kraftigste Foranstaltninger, navnlig ved en Landbokommissions Nedsættelse til Fæstegodsets Overgang til Selvejendom eller Arvefæste. Det forstaar sig, at der maa findes Afløsning af Godsvæsenet

Sted, forsaavidt Afløsning med Retfærdighed kan forlanges.

Hvad Næringsvæsenet angaar, da tror jeg, at man ikke uden at afstedkomme al for stor Ulempe, kan indføre almindelig Næringsfrihed, men at man meget mere saavel i Købstædernes som i Landboernes Interesse bør tage Næringsforholdene, saaledes som de historisk forefindes og søge at give dem en for det hele gavnlig Udvikling ved at gaa ud fra Lavs- og Bevilingsvæsenet. Jeg tror, at der ikke bør tøves længere med Konsumtionens Afskaffelse.

Jeg vil stræbe efter en større Kommunalfrihed. Jeg tror, der bør tilstaaes Kommunerne større Indflydelse paa Styrelsen af deres egne Anliggender, f. Eks. ved Valget af de kommunale Embedsmænd.

Sandsynligvis vil det ogsaa blive Rigsforsamlingens Opgave at befæste Danmarks Selvstændighed. Det vil da være min Bestræbelse at virke for en saadan Sammensmeltning imellem Kongeriget og Hertugdømmet Slesvig, som følger deraf, at Slesvig er en Provins af den danske Stat. — Det er selvfølgelig en Hovedopgave at fjerne saa vidt muligt og med skønsomt Hensyn til de enkelte Landsdeles ejendommelige Interesser de Forskelligheder, som ved Tidernes Misbrug er indført mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Det forstaar sig, at Forholdet mellem Danmark og Holsten og Lauenborg bør ordnes paa den Maade, at disse tyske Lande, hvorvel de bør udsondres af integrerende Statsforbindelse med Danmark, ikke løsnes fra den danske Krone og Stat mere, end Statsorganismen nødvendigvis fordrer.«

København, Frederiksborggade 141 B,
29. September 1848.

C. Alberti, cand. jur.,
Sagførerfuldmægtig.

Ved Valget i Slagelse 5. Oktober 1848 var der 3 Kandidater:

Cand. jur. *Carl Christian Alberti* (V) fra København.
Adjunkt *J. C. H. Fischer* fra Slagelse.

Godsejer *Carl de Neergaard* (H) til Gunderslevholm.
Valghandlingen begyndte Kl. 10 i Selskabet »Den ny Forening«s Gaard Nr. 169 og 170 paa Bredgade.

Efter at de 3 Kandidater og nogle Stillere havde talt, foretoges der kollektiv Afstemning, hvorved Neergaard fik det største Antal Stemmer. Alberti forlangte skriftlig Afstemning. Neergaard fik 506 Stemmer, Alberti 243 og Fischer 7. Neergaard var altsaa valgt. Af 852 Vælgere stemte 756 eller 88,7 pCt.

Carl de Neergaard blev født 2. Marts 1800 paa Ringsted Kloster, Søn af Godsejer Peter de Neergaard, Student fra Roskilde 1819, gik af Helbredshensyn over til Landbruget, Ejer af Nørlund og Torstedlund 1826—30, overtog saa Gunderslevholm og Kastrop med Antvorskovs og Gyldenholms Skove, Medstifter af Sorø Amts landøkonomiske Selskab 1833, Formand 1845, Medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde 1834—48 som Godsejrepræsentant, Rigsdagsmand for Slagelsedistriktet 1848—49, stemte imod Grundloven, Landstingsmand for 2. Kreds 1849. Døde 2. August 1850 i Ems og blev begravet i Gunderslev.

6. Distrikt (Korsør).

Det bestod af Korsør Købstad og 12 Sogne: Hejninge, Slotsbjergby, Sludstrup, Gerlev, Lundforlund, Skørpinge, Faardrup, Vemmelev, Hemmeshøj, Boeslunde, Taarnborg og Stillinge. Valgstedet var Korsør.

Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab« havde opstillet Magister A. Steen fra København; men da han ikke var kendt i Distriktet, var der en Del Vælgere, der besluttede at opstille en Mand, de kendte, nemlig Pastor F. E. Boisen fra Skørpinge. Han sluttede sig ogsaa til Bondevennerne.

Nogle Vælgere vilde opstille H. C. Rasmussen fra Frederikshaab Værk; men han meddelte i »Sorø Amtstidende«, at han ikke modtog noget Valg for ikke at splitte Stemmerne. Han anbefalede Vælgerne at stemme paa Steen.

Der omtales ingen Vælgermøder.

Der var 3 Kandidater ved Valget i Korsør 5. Oktober 1848:

Sognepræst *F. E. Boisen* (V) fra Skørpinge.

Magister *Adolph Steen* (V) fra København.

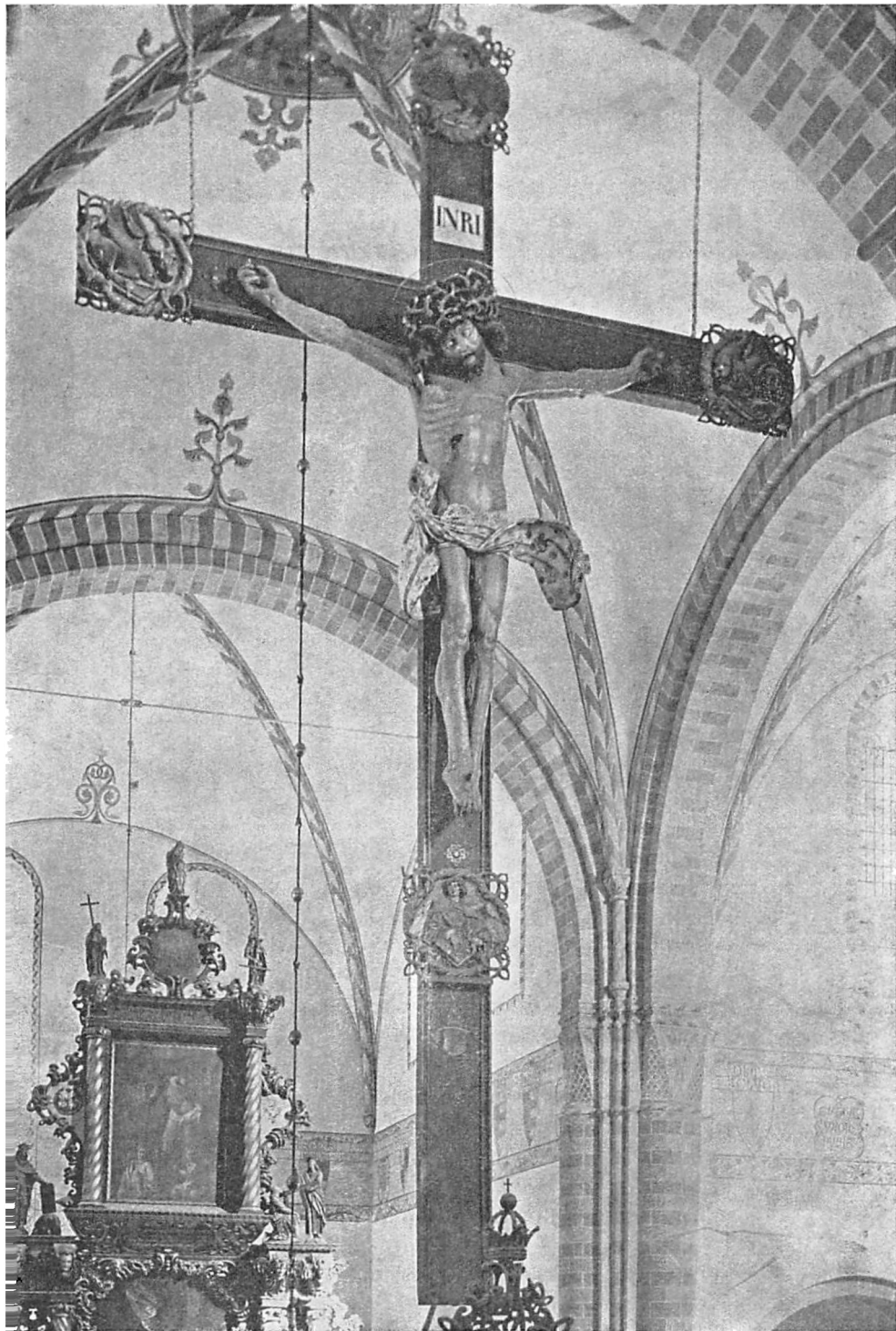
Gdr. *Jacob Jensen* fra Hemmeshøj.

Efter at de 3 Kandidater og nogle Stillere havde talt, blev der foretaget Afstemning ved Haandsoprækning. Boisen fik da de fleste Stemmer. De to andre Kandidater forlangte skriftlig Afstemning. Boisen fik nu 346 Stemmer, Steen 274 og Jensen 6. Boisen var altsaa valgt. Af 707 Vælgere stemte 626 eller 88,5 pCt.

Frederik Engelhardt Boisen blev født 11. Februar 1808 i Vesterborg, Søn af Pastor P. O. Boisen, Student 1825, cand. theol. 1830, Kateket og Førstelærer i Storeheddinge 1834, Sognepræst i Skørpinge 1837, Rigsdagsmand for Korsørdistriktet 1848—49, Folketingsmand for Skelskørkredsen 1849—51, Sognepræst i Vilstrup ved Haderslev 1850—59, i Stege 1859—81, Landstingsmand for 3. Kreds 1866, stemte imod 66-Grundloven, udgav »Budstikken« 1852—79. Døde 17. September 1882 paa Frederiksberg og blev begravet i Stege.

Kilder: Sorø Amtstidende for 1848. — Almuevennen for 1848. — J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen. — J. P. Jensen: Sjællandske Bønder. — Engelstoft og Dahl: Dansk biografisk Leksikon.

Krucifiks af Claus Berg 1527. Sorø Kirke.

(Klickeen til ovenstaaende er laant fra Værket »Danmarks Kirker«.)

Et Par Bemærkninger om den religiøse Kunst i Sorøegnens Kirker.

Af
Poul Helms.

—o—

De middelalderlige Kalkmalerier i vore Kirker er ikke Frescomalerier. Frescoens særlige Teknik har man ikke mestret. De er malet paa tør Kalk (al secco), mens Frescoen males paa vaad Kalk. De ældste Billeder, vi har, er fra det 12. Aarhundrede. Den kunstneriske Type er ikke dansk, men international som den katolske Kirke. Betragter vi Malerierne i Broby Kirke, er Korbilledet fra Tiden omkring 1200, altsaa fra Valdemarernes Storhedstid, da Forbindelsen med Udlandet var stærk og levende. Hvad man har fremstillet er Kristus som den triumferende Herre paa Himmelbuen. Han sidder paa Tronen i romersk Kejserdragt med Livets aabne Bog i Haanden, omgivet af Evangelistsymbolerne: Englen (Matthæus), Løven (Markus), som her er forsvundet, Oxen (Lukas) og Ørnen (Johannes). Denne Opstilling er velkendt, navnlig fra franske Kirkeportaler, hvor den fremtræder i Skulptur. Den ældste er vel paa Kirken i Moissac i Sydfrankrig, hvor Kristus desuden er omgivet af de i Johannes Aabenbaring omtalte 24 Ældste. Franske Videnskabsmænd har paavist, at Typen er orientalsk og kommet til Frankrig som Farvebilleder i religiøse Haandskrifter, der har tjent Kunstnerne til Forbilleder. Gennem saadanne Haandskrif-

Kalkmaleri i Apsis. Alsted Kirke.
Omtrent som i Broby, men bedre bevaret.

(Klicheen til ovenstaaende er laant fra Værket »Danmarks Kirker«.)

ter har Typen bredt sig over Europa og er ogsaa kommet til os.

Det er værd at lægge Mærke til, at den ældste kristne Kunst ikke ynder at fremstille Lidelsen. Selv hvor den skildrer Kristus paa Korset, undgaar man i Modsætning til, hvad der er Tilfældet i den seneste Middelalder, at fremhæve Lidelsen heri. Det er den triumferende Himmelkonge, Kirkens Herre, man vil skildre. Det passer godt til Kirkens og Pavens store Magt i Tiden omkring 1200 og til den stærke Konge- og Kirkemagt herhjemme. Vore ældste Kirker er jo ofte opført af Stormænd, særlig til Begravelsesplads for dem selv som Fjenneslev af Asger Ryg. Den jævne Mand tænkte man mindre paa, og derfor var man tilfreds med en Kunst af internationalt, pompøst Format uden større religiøs Inderlighed.

Men det blev anderledes. Først Korstogene og siden Tiggermunkene, særlig Fransiskanerne, bragte en Fornyelse af det religiøse Liv ved at gøre Billedet af den jordiske, fattige og lidende Frelser levende for Bevidstheden. Han var direkte forstaaelig for den jævne Mand, og Kristendommens Opgave blev ikke den imponerende Gudstjeneste, men den ydmyge Efterfølgelse af Jesus. Svarende hertil skifter den kirkelige Billedkunst fuldstændig Karakter. Dens Opgave bliver at opbygge og moralisere for den jævne Kristne, som jo i Almindelighed ikke kunde læse, og gøre den bibelske Histories Hovedpunkter og de vigtigste kristelige Dyder levende for ham og vise, hvorledes Djævelen frister Menneskene og hvilken Skæbne der venter de fromme og de ugudelige paa Dommens Dag. Ogsaa Motiver helt udenfor Kristendommen tages undertiden med. Saaledes forestiller et Billede i Broby Kirke Mennesket siddende i Livets Træ og nydende dets Frugter, skønt Dag og Nat som en hvid og en sort Mus gnaver paa Træets Rod, og Døden, i Skikkelse af en Drage, lurur ved Træets Side. Een-

hjørningen paa den anden Side symboliserer Fødslen. Denne Allegori er orientalsk og findes ogsaa hos Araberne. Den tyske Digter Rückert har benyttet den i et Digt. Og Kristi selvhengivende Lidelse som Udtryk for hans Kærlighed til Menneskene bliver nu et Hovedpunkt i Fremstillingen i Løbet af det 14. og 15. Aarhundrede. Der er her Tale om en Lægmandsbevægelse, der bestemt udskiller sig fra det 12. og 13. Aarhundredes mere teologiske og udpræget symbolske Kunst. Med særlig Tydelighed viser dette sig i Korsfæstelsesfremstillingen. Her interesserer den ældre Kunst sig ikke for det historiske. Den fremstiller Kristus svævende paa Korset med Armene udbredt langs Korsarmene, som om han vil omfavne Menneskeheden. Lidelsens Tilbagetrængning viser sig f. Eks. paa det store ældste Krucifiks i Sorø Kirke ved, at den korsfæstede har et Smil paa Læben. Tornekronen findes ikke.

I de Korsfæstelsesgrupper, der ogsaa forekommer ret hyppig i vore Kirker, er der foruden Kristus i Reglen kun to Figurer, Maria og Johannes. Og de har kun rent symbolsk Betydning, idet Maria forestiller Kirken, og Johannes, saa mærkeligt det lyder, Jødedommen. Denne Forklaring gaar tilbage til Pave Gregor den Store (c. 600), der henviser til Johannes-evangeliets Opstandelsesberetning. Det hedder her, at Peter gik forud for den anden Discipel (Johannes) ind i Graven, medens Johannes blev staaende udenfor. Peter er Kirken, der kommer Kristus nær ved at gaa ind i Graven, mens Johannes, der bliver udenfor, da maa være Jødedommen. En saadan sindrig Symbolik var naturligvis uforstaaelig for Menigmand og et rent teologisk Paafund. Men en saadan teologisk Symbolik præger hele den ældre Middelalders Kirkekunst. Kristus er ogsaa paa Korset først og fremmest Kirkens Herre og Sakramenternes Kilde. Derfor ser man ofte paa udenlandske Fremstillinger Maria

med en Alterkalk i Haanden, hvori hun opsamler Blodet fra Lansestikket i Kristi Side, og da Kirken maa staa til højre for Korset, bliver det Tradition at anbringe Lansestikket i Kristi højre Side, skønt det naturlige jo var at anbringe det i venstre ved Hjertet. I Stedet for Johannesfiguren anbringes ofte en Kvindekikkelse med tilbundne Øjne paa den korsfæstedes venstre Side. Her er Symboliken tydelig. Det er Jødedommens Blindhed, der skal udtrykkes. Undertiden anbringes begge Figurer, og foruden dem Hovedsmanden med Lansen, og da han jo vidste, at Kristus var Guds Søn, kommer han ved Siden af Maria til ogsaa at repræsentere Kirken, medens vi paa den anden Side ser Manden med Eddikesvampen, hvis sure Drik da bliver Jødedommen. Som man ser, forsvindet det historiske ganske i det allegoriske. Og naar det hedder, at der af Kristi Side udstrømmede Blod og Vand, bliver Blodet til Nadverens, Vandet til Daabens Sakramente. Og saaledes kunde man blive ved.

Helt anderledes i de senere Fremstillinger. Her kender vi alle de stærkt bevægede Billeder med Maser af Figurer: Disciple, grædende Kvinder, Farisæere, romerske Soldater, jødiske Lægfolk o. s. v., der viser, at det nu er den historiske Fremstilling af Lidelsen og Døden paa Korset, det gælder. Denne Overgang fra Symbolik til Realisme peger hen imod Reformationen med dens Tilbagevenden til en bogstavelig og historisk Forstaaelse af Skriften. Men den fører os ud over Vægmaleriets Periode til den nyere Tids Altertavle, og efter Reformationen blev Middelalderens Vægmalerier som bekendt overkalkede. Men bevaret blev som Regel Altertavler og frit staaende eller ophængte Kunstværker som Claus Bergs store Krucifix i Sorø Kirke. Ved at sammenligne dette med det tidligere omtalte ældre kan vi tydelig se den ændrede Opfattelse. Her er fremstillet et Menneske, der

er død efter store Lidelser. Tornekronen er presset over Hovedet, Øjnene er lukkede, Munden halvt aaben, Fingrene krummede. Det hele er præget af en næsten anatomisk Realisme. Og denne historiske, ikke symbolske Type, har holdt sig i Kunsten til vore Dage.

Den økonomiske Tilstand i Sorø Amts Købstæder 1735.

Af
Frits Jacobsen.

—o—

Endskønt »den store nordiske Krig« (1709—20) ikke afsatte Spor i Danmark som de to ulykkelige Svenskekrige fra Midten af det forrige Aarhundrede i Form af ødelagte Købstæder og Landsbyer og øde, udyrkede Jorder, saa havde den dog kostet Danmark saa mange Penge, at den økonomiske Tilstand i Landet var meget slet baade paa Land og i By. Regeringen prøvede at gøre noget herimod og udsendte til »Amtmænd, Byernes Magistrater og andre Vedkommende« en Række Spørgsmaal med Anmodning om Besvarelse. Disse Besvarelser findes under Betegnelsen »Relationer over Stifternes Tilstand 1733« i Rigsarkivet.

Af de 8 Spørgsmaal, der skulde besvares, var det første om Amtets Tilstand, og der henvises fra alle Købstæderne til ,at det maatte Amtmændene besvare. De øvrige lød saaledes:

- Sp. 2. Hvori Byens Handel, Negotie, Haandtering og Næring bestaar.
- » 3. Om samme har aftaget eller tiltaget, og hvad dertil kan være Aarsag.
  - » 4. Om ind- og udgaaende Varer bliver ført med egne eller fremmede Skibe — hvorledes hvert Steds Skibsfart er beskaffen — hvor mange og hvor store Skibe der findes — hvor deres egent-

lige Rejser gaar hen, og hvori Befragtningen bestaar — hvad der føres fra og til Byen.

- » 5. Om der findes Fabrikker eller Manufakturer — i hvad Stand — om der før har været andre og af hvad Grund de er aftaget eller »gandske undergangen«.
- » 6. Om Privilegier — til hvem — af hvad Slags — om de er »Monopoliske eller exclusiva« — hvilke der var paa en vis Tid og hvilke bestandige.
- » 7. Hvilke og hvor mange Societeter og Laug — Tallene paa Købmænd, Kræmmere, Haandværksfolk og alle, der driver Handel, samt omtrent deres Tilstand, saa vidt vides kan — om Haandværksfolks fattes dem og hvad Slags.
- » 8. Om der er Indbyggere nok til at dyrke Landet — om Landvæsen og Agerdyrkning ikke kunde forbedres — hvad begge deri fattes.

Ringsted:

Byens Hovednæring er Landbrug. Jorden er Fæste og tilhører den latinske Skole. Der maa svares Tiende til Kirken og Præsten og Landgilde til Skolen. En Del Vognmænd findes, som kører for rejsende Folk. Af Købmænd er der fire, som driver »en ringe Bondehandel«. Den øvrige Befolkning er dels Haandværkere og dels Daglejere.

Efter hvad de ældste beretter, skal Byen tidligere have været i bedre Tilstand og have haft flere Bygninger og Indbyggere end nu, og denne Tilbagegang skyldes, at Byen har været hjemsøgt af forskellige Ildsvaader og desuden lider ved, at Haandværkere paa Landet faar Indpas i Byen, stik imod Lov og Privilegium.

Byen maa ganske vist betale et stort Consumptionsbeløb (Afgift af Fødevarer), men dette skyldes mere Indbyggernes indre Stridigheder end erhvervet Velstand. De største og mest formaaende vil baade

have Lise og Haand over de ringe, som er det største Antal i Byen og ikke taaler nogen stor Byrde, hvis der skal være Sandsynlighed for deres Fremgang.

Købmændene bliver ogsaa »fornærmet« ved, at Folk paa Landet holder Salg med grove Varer som Salt, Tjære, Tran m. m. og ved, at Tabalet- (Tabulet o: Hængehylde, Hængeskab, der blev baaret paa Ryggen) Bissekræmmere fra andre Byer afsætter deres Varer paa Landet. Nogle kommer til Vogns med udenlandsk, grøn Humle, som sælges paa Landet.

Da Ringsted ligger »midt i Sjælland«, er der ingen Sejlads; men Købmændene henter deres grove Varer i København, Slagelse, Skælskør, Holbæk og Køge.

I Byen har aldrig været Fabrikker eller Manufakturer, og ingen Borger vides at være i Stand til at kunne anlægge og drive saadanne. To Personer, en Farver og en Musicant, har livsvarigt Privilegium paa at maatte holde offentlig Værthus for alle rejsende.

Der er i Ringsted 4 Købmænd, 25 Vognmænd, 14 Skomagere, 4 Feldberedere, 4 Snedkere, 2 Kleinsmede, 2 Slagtere, 1 Glarmester, 1 Handskemager 5 Skræddere 1 Tømrer, 1 Drejer, 3 Grovsmede, 1 Bøsemager, 2 Bagere, 1 Hattemager, 1 Remmesnider, 2 Vævere og 1 Bødker. Kun Vognmænd, Skomagere og Feldberedere har Laug. I de saakaldte Sct. Jørgens Gaards Huse bor nogle Husmænd: 1 Hugger eller Karetmager, 1 Væver, 1 Brolægger, 2 Bødkere og en, som lægger Straatag. Disse Personer unddrager sig alle Byens »Tynger« under Paaskud af, at de bor i en Bondegaard. Kun nogle faa Mennesker er af god, nogle af maadelig, men de fleste af ringe Vilkaar og Tilstand.

Besvarelse af det sidste Spørgsmaal overlades til Amtmandens Overvejelse.

Borgmester Jørgen Jacobsen Friis giver saa nogle Forslag til Byens Opkomst. Han anmoder om, at den maa blive sat til et bestemt Consumptionsbeløb, som

skal lignedes paa alle Indbyggerne og betaales i Terminer paa Amtstuen, hvorved man muligt ogsaa kunne forskaanes for en Consumptionsforpagter. »Gud bevare mig vel for at have nogen som helst Hensigt til Formindskelse eller Skade af Hr. Majs. Interesser«; men Byen vilde være bedst tjent dermed. Naar en Forpagter antages, skal han stille Kaution, og Kautionisten tager han blandt de bedste i Byen; tit tages 2—3 Interessenter med, og alle vil de søge at vinde, ja, idet mindste slippe for Consumption af deres egen Husholdning. Saaledes vil nogle af dem, der bedst har Raad, slippe for at betale, og de vil lade deres gode Venner faa Moderation og se gennem Fingre med Forseelser, medens den fattige prompte maa betale af alt og straffes haardt for Overtrædelser.

Det er »Aabenbart mod god Borgerskabs Forstaaelse« saaledes at gøre Forskel paa Borgerne. De fattige er den største Flok, »og naar de er og bliver i Armod, er det en uhørlig og anselig Tab«. Efter Kongens Paa-bud skal alle være delagtig i Byrden, hvorfor der skal holdes Mandtal to Gange aarlig; men dette sker ikke her i Byen.

Folk, der rejser gennem Byen, har — til Skade for Vognmandslauget — ofte lejet Bøndervogne i Korsør helt til København og fremviser en Seddel som Bevis for, at de kører i Herskabets Ærinde. Hvis Rigtigheden af disse Sedler skulde konstateres ved Ed, vilde der blive en mærkbar Forandring. Vognmændenes Tal i Byen burde reguleres; de rejsende skal nok blive betjent alligevel.

Naar saa endelig Kongens Forordning mod ulovlig Krohold og Brændevinsbrænding paa Landet ogsaa blev overholdt af Byens Indbyggere, og Politi og Øvrighed vilde holde tilbørlig Opsyn med en Del Borgere, »som til en eller anden Fejl ellers maatte inclinere«, vilde de fremsatte Forslag være »til enhver Købstads store og ønskelige Bedste«.

Sorø.

»Til denne liden Bye er ingen Seillatz, haver vi heller ikke noget Jordsmon af Agger, Eng eller Græsgang, men er alt sammen Sorø Skole tilhørende«. Der er intet Vognmandslaug, da der intet er at pløje, og Landevejen løber uden om Byen, saa at de rejsende ikke kommer ned i Byen, »saa at Byen fast er næringsløs«.

Den Smule Næring, som Byen har, skyldes mest Sorø Skoles Bønder, som leverer Skat, Landgilde og Laanekorn til Klosteret og skover for det og dets Betjente, »ved hvilke Lejligheder de undertiden til Nødtørft drikker en Pot Øl eller et Glas Brændevin i Byen«.

Da Byfoged Jørgen Sørensen for ca. 35 Aar siden tiltraadte sit Embede, laa mange Pladser i Byen øde som Følge af en stor ulykkelig Ildebrand for syv Aar siden. Dog er disse til hans store Glæde ved »Møje, Flid og Energi« blevet smukt og anseligt bebygget, og hvad Bygninger angaar er Byen nu i en ønskelig og god Tilstand. Der er blevet bygget et nyt Brandhus, hvor Brandredskaberne nu er samlet, medens de før laa henstrøet rundt omkring i Byen, samt et Vagthus, som ogsaa er tjenlig til andet Brug.

Ingen Fabrikker eller Manufacturer findes og kan heller ikke oprettes, da der ingen Lejlighed eller Adgang er dertil.

Der findes et vel indrettet privilegeret Værtshus, tilhørende en Købmand ved Navn Johan Adolf Foss; men han er snart næringsløs (i Bygningen er nu Amtsmuseum).

Kun Skomagerne — 13 Mestre — har dannet Laug. Desuden findes 4 Købmænd og Kræmmere, 2 Pottemagere, 1 Feldbereder, 2 Hattemagere, 2 Slagtere, 1 Bager, 1 Parykmager (vel for Skolens Skyld), 2 Remsnidere, 3 Smede, 1 Skoflikker, 1 Væver, 2 Murer-mestre, 2 Snedkere, 1 Rokkedrejer, 2 Skræddere, 1

Barber, 1 Tømrer og 1 Handskemager samt nogle, der handler med Øl og Brændevin. Der mangler ikke Haandværkere til Byens Behov.

Borgerskabet har været samlet; men ingen — heller ikke Byfogeden — vidste at fremføre noget til Byens Opkomst, »siden alle Vilkaar og Lejligheder, hvorved Byen kunde vinde Tiltagen og forbederes, er borte og afskaaren«.

I Anledning af denne pessimistiske Udtalelse skriver Stiftsbefalingsmanden, Baron Gersdorff, at han heller intet kan fremføre udover, at der kunde plantes Tobak ved Byen.

Slagelse.

Af Købstæderne er Slagelse den, som har anvendt mest Papir og Blæk for at afmale Tilstanden og vise, hvorledes den eventuelt kunde bedres.

Besvarelser og Forslag indsendes af Borgmester J. Lassen paa Bystyrets Vegne, af S. Lintrup (vistnok en Prokurator i Byen) og af Raadmand Peder Jensen; men disse forskellige Skrivelser er sammenarbejdet her.

Raadmandens Skrivelse indeholder dog fortrinsvis Forslag og omfatter hele 16 Punkter.

Byens Befolkning er Haandværkere, Vogn- og Avlsmænd. Der findes kun faa Forretninger, som sælger Salt, Tjære, Tran og Humle til Bønderne, samt Klæder, Lærred »Særser« (Sirts), Cartuun (Kattun) Baand og Bændler, hvilke Varer fortoldes ved Skælskør eller Korsør Toldsteder og tilføres paa Vogn. Avlsmændene har Avling i Byens Mark og paa deres Ejendomsjord samt paa de Stykker, de eventuelt har lejet af de fattiges Jorder. Nogle ernærer sig ved at brygge Øl og brænde dansk Brændevin, medens Vin og Brænde-Vin hentes i København. Resten af Befolkningen er »Daglejere og Indsiddere, afdankede Folk, iblandt hvilke er mange fattige, hvormed Resten af Byen er opfyldt«.

Byen er i de sidste 10 Aar aftaget meget, særlig hvad Handelen angaar, hvilket skyldes, at Skælskør og Korsør i Løbet af nogle Aar har faaet flere Købmænd end forhen. Landmændene søger mest de Byer, hvor de lettest kan sælge deres Kornvarer, og herfra hjembringer de til Gengæld, Hør, Humle, Tobak og andre Varer, som de faar for billigere Pris end Slagelse Købmænd kan sælge til, idet disse selv maa købe hos Købmænd i Søstæderne.

En anden væsentlig Grund er, at en Lade- og Losseplads, Skibsholm (ved Udløbet af Tude Aa), som Slagelse havde stor Nytte af, er blevet nedlagt for en Del Aar siden (Lintrup skriver 70, Peder Jensen 40, det skete i 1664). Ved denne Havn havde Købmændene Pakhuse, udskibede Kornvarer o. a., og da havde Byen langt større Handel. Indvaanerne i Slagelse stod sig vel, og der fandtes bemidlede Købmænd; men nu efter Havnens Lukning ses det Tid efter anden, at mange Gaarde og Huse var nedfalden i Byen. Efter at de store Skatter for 12—15 Aar siden ophørte er en Del Bygninger igen opført, »men endnu af slet Bygning«.

J. Lassen skriver, at Havnen nedlagdes »uvist af hvilken Grund«; men Peder Jensen giver den Forklaring, at det skete, fordi Byens Købmænd ikke havde økonomisk Evne til at vedligeholde Pakhuse og Skibsbro, hvorfor Lade- og Lossepladsen flyttedes til Korsør. Den virkelige Grund — som maaske er »glemt« med Vilje — var den, at denne ulovlige Havn var en Torn i Øjet paa Skælskør og Korsør, som fik Kongen til at nedlægge den. (Se nærmere: Gunnar Knudsen: Vaarby Aa — Aarvog 1914.)

Der rettes indtrængende Henstillinger til Regeringen om at aabne Havnen, da »Byen vilde heraf mærkelig tilbage«. Ganske vist har Slagelse ikke Midler til at opbygge Skibsbroen, men man haaber, Kongen vil hjælpe med Ege- og Bøgetræer fra Distriktets Sko-

ve — »de er ikke til at faa her for Penge«. Toldbetjentene fra Korsør maatte nok kunne passe Skibsholm ogsaa; thi »deres Formænd har efter Byens gamle Privilegier maattet besøge og opagte Skibsbroen«.

De faa Forretninger i Slagelse handler i Lübeck, Flensborg, Norge og andre Steder i Egnene med de smaa Fartøjer, de kan befragte i Skælskør og Korsør, undertiden i Flensborg og Sønderborg. Skibene tager til Tider lidt Kornvarer med herfra.

For ca. 20 Aar siden blev i Byen oprettet to »Manufacturer og Fabrikker«, nemlig et Tobaksspinderi med dertil hørende Tobaksplantage. Raadmand Peder Jensen var Ophavsmanden og havde i 10 Aar Privilegium paa at spinde Tobak; men derefter begyndte andre paa det samme. Denne Virksomhed gik i nogen Tid godt, og mange fattige Folk fik derved Brødet; men nu er den gaaet tilbage, saa at der i Stedet for 100000 Pund nu ikke avles 10000 Pund. Grunden hertil er den, at Folk foretrækker den fra Lübeck indførte Tobak, endskønt det er Kongens Vilje, at den danske skal foretrækkes frem for »anden gemen Tobak«, hvilket ogsaa var det bedste, især da Tobakken »er passabel nok for gemen Mand, og Pengene derved vilde blive i Landet«. Der burde derfor udstedes et Forbud mod Indførelse af fremmed Tobak, som skulde konfiskeres, hvis den fandtes hos en eller anden.

Læsere, der under Verdenskrigen har maattet døje med den »oversøiske« fynske Tobak, vil nok med Forstaaelse kunne læse om Danskernes Modvilje mod »Selvforsyning« i forrige Tider paa dette specielle Felt.

Ved samme Tid, som Tobaksspinderiet blev oprettet, anlagde Borgmester Lassen »et dygtigt Garveri, da sligt aldrig havde været her før«. Han fik et 10 Aars Privilegium, men overlod det senere til en an-

den Borger i Byen, Zacharias Bendsen, som har det endnu og »fabrikerer saa godt og forsvarligt Læder af alle Slags, som noget Steds i Riget findes, hvoraf Regimenterne her i Landet er i mange Aar blevet forsynet, og Skomagerne har tjent Penge, der saaledes er blevet i Landet«.

Dér findes 9 Haandværkslaug i Byen, nemlig Vognmændenes, Skomagernes, Bagernes, Liglauget, Smedenes, Feldberedernes, Slagternes, Vævernes og Skræddernes. Af Kræmmere er der 10—12, hvoraf de fleste er Høkere, som tager deres Varer i de nærmeste Købstæder og derfor ikke med Rette kan kaldes Købmænd. Deres Tilstand er ikke let at vide noget om, da den kun bestaar i Huse, Gaarde og udestaaende Gæld, »som nu om Stunder over alt fast Land anses for uvis«. Af Haandværkere er der flere, end der vel kan ernære sig. De fleste er fattige, hvad enten det skyldes, at der er for mange eller at de ikke er »rette Husholdere«. Af Societeter findes kun Liglauget.

Af Jord er der temmelig meget til Byen og nok til at dyrke den. Markerne nær ved Byen er af Bonitet, da de ofte gødes; men de længst bortliggende bruges til Havresæd og hviler derfor oftere. Avlsmændene er for det meste fattige, fordi de ikke kan have den fulde Nytte af Jorden. De øvrige i Byen, særlig Daglejerne og Indsidderne, benytter sig af Græsningen til deres Kvæg, Faar, Gæs, Svin og deslige Kreaturer. Byen er Tid efter anden blevet opfyldt af saadanne Folk, saa at Avlsmændene kun lille eller ingen Nytte har af Jorden, fordi disse selvraadige Personer uden videre indsætter paa Græsningen, hvad de vil, uden at betale derfor, »skønt det er Ejendomsjorder, købt for Sølv og Penge«, medens Ejerne maa betale Skatterne, lukke Gærder, tage mod Indkvartering etc.

Ganske vist findes der en Bylov (trykt i »Danske Vider og Vedtægter«): men de jordløse retter sig ikke

efter den, hvorfor Avlsmændene ønsker, at Kongen vil approbere Loven, og at Tienden til Sct. Mikkels og Sct. Peders Kirker for Fremtiden maa ydes i Skæppen.

Ud over Besvarelserne paa de otte Spørgsmaal fremsætter Raadmand Peder Jensen en Del Forslag til Forbedring af den økonomiske Tilstand og slaar især til Lyd for »Selvforsyning«.

Der bør oprettes Manufacturer i Byen; thi derved vilde den vokse i Bebyggelse. Pengene, der nu gives ud for udenlandske Varer, vilde blive i Landet, hvorved Byerne vilde blive rigere og Kongen med Tiden faa stor Fordel gennem Consumption og andre Afgifter. »Tjenere og Kuske saa vel som andre ordinære Personer kunde rigelig forsynes med Tøj af indenlandsk Tilvirkning. Det har jo behaget Kongen at klæde sine Soldater i dansk Klæde. Der udtrækkes til »Leveri« (Liberi) større Sum til fremmede Lande, end man forestiller sig«.

Ulden til disse Klædefabrikker kunde skaffes, hvis hver Landmand enten af fri Vilje eller efter Paabud holdt et Schæferi efter Gaardens Størrelse. Dermed var enhver bedre tjent end med den store Mængde hornede Stude og Køer, som for Tiden kun giver ringe Fordel. Ulden vilde blive mere »begærlig« og i Pris, maaske højere end den udenlandske Uld, men Pengene blev i Landet.

Han kommer derefter ind paa Forholdet mellem By og Land og siger, at de bedste Haandværkere af Snedkere, Tømrere og Murere bor paa Landet, men tager den største Del af deres Næring i Købstaden. En har f. Eks. i 2—3 Aar tjent ca. 400 Rdl. i Slagelse. Paa Landet sidder saadanne Haandværkere saa godt som frit, mens Byhaandværkeren maa udstaa allehaande Byrder, hvorfor han ikke kan konkurrere, men synker ned i Fattigdom. Dette kunde forhindres ved et Paabud om, at der paa Landet kun maatte fin-

des de Haandværkere, som Forordningen tillader, og at de kun maatte arbejde for Bonden. Hvis der saa tillige kunde ske den Forandring i Consumptionen, at de i Byerne, som ingen Næring har ved Øl-, Brød- og Brændevinssalg, fik nogen Moderation, mens de, som har deres Næring deraf, betalte mere end før, vilde mange Mennesker opmuntres til at flytte ind til Købstæderne, som nu affolkes.

Nu er det den modsatte Klage, der lyder.

I Købstæderne burde der kun være et vist Antal Bryggere og Brændevinsbrændere, hos hvem andre kunde faa Øl og Brændevin til Aftapning. Ingen Haandværker maatte drive mere end een Profession; men mange driver nu 3—4, hvorved de mere forarmes end beriges, da de forsømmer det ene for det andet, og den ene ødelægger og fordærver Haandteringen for den anden.

Der burde ogsaa kun findes et vist Antal Bagere og Slagtere til Byens Behov, og de skulde leve af Professionen alene, hvad let kunde lade sig gøre, hvis Bagere og Slagtere blev aldeles afskaffet paa Landet, hvor mange strejfer om i 3—4 Mils Omkreds og køber og sælger deres Varer billigere, end det kan ske i Købstæderne, hvor der skal betales Consumption.

Lov om Krohold paa Landet sigter til Byernes Vel, men Proprietærer, Præster og Degne i stor Overflodighed brygger og brænder, og Bonden tager sine Varer hos dem i Stedet for i Købstaden, hvad der burde forbydes. De upriviligerede Kromænd her i Amtet tager heller ikke Øl og Brændevin her i Byen, men brygger og brænder stadigvæk selv. De, der har Privilegium til at brygge og brænde for rejsende, misbruger deres Privilegium og leverer til andre Kipper og Kroer samt til Bryllupper, Barsler og andre Gilder paa Landet, saa en saadan Kromand, der nu svarer 6—8—10 Rdl. til Kassen, let kan bruge 3—400 Tdr. Malt aarlig, hvilket en Borger i Købstaden maa

svare 200 Rdl. og derover i Consumption af, saa Kongen kunde regne med mere Fordel af een Borger end af ti eller endnu flere Kromænd.

En Borger, Chr. Roede, tilføjer i Peder Jensens lange Skrivelse, at det store Krohold, der i mange Aar har vedvaret paa Antvorskov Slot, har været Slagelse til liden Baade, og skal det vedblivende finde Sted, »maatte vi fattige Indbyggere frygte for aldeles Undergang«.

Peder Jensen foreslaar ogsaa, »at alle Barsler, som gøres paa Landet iblandt Bønder blev rent og plat afskaffet, saasom derved forødes megen Guds Gaver i Æden og Drikken til ingen Nytte; men den ene ruinerer den anden ved slige daarlige Bekostninger, ja, de forsømmer deres Gerning og Velfærds Iagttagelse og følger ej andet deraf end onde Svitter«.

»Det gode Forhold mellem By og Land« har dengang nok ikke været til Stede i nævneværdig Grad.

Det er til stor Skade for Købstæderne, at Kromænd, Proprietærer, Skippere, Baadsmænd og fremmede Humleførere sælger forskellige Varer paa Landet til Bønderne for en lavere Pris end Købmændenes, hvilket kan lade sig gøre, da disse Varer indføres uden om Toldboderne, og der som Regel ingen Udgifter er til Fragt. De omløbende Tabalet- eller Bissekræmmere skader ogsaa Købmændene meget. Det er for det meste Soldater, Baadsmænd og deres Kvinder, som burde lade sig nøje med den Besolding, de faar af Kongen. De svarer ingen Skat og bedrager Folk med daarlige Varer. Nogle faar Indpas i Byen, »saa der snart ingen vederhæftige Folk findes i Byerne som i fordums Tid, og naar Købstadmanden er i Vanmagt, staar det heller ikke uden slet til for Landmanden, saasom den ene dog skal leve af den anden«.

Ingen Garver burde have Lov at bo paa Landet. Alle Professioner aftager, og Feldberederne, som i Fortiden var en indbringende Profession, er i de sid-

ste 20—30 Aar meget forringet. Grunden er den, at før gik »Bønder og andre ordinære Personer, ja, endog skikkelige Borgerfolk« i Almindelighed i Underklæder af Skind. Nu derimod bærer en Bondekarl 2 a 3 Vadmeststrøjer paa een Gang, skønt han var bedre tjent med een god Skindtrøje. Hvis den Forordning kom, at Borger- og Bondestand skulde klæde sig i Skind som før, kunde der spares megen Uld til Fabrikkerne samt Farveløn. Vore egne Faare- og Væderbælge, Lamme- og Bukkeskind vilde blive i Landet, medens de nu udføres til ringe Pris. Endelig vilde Feldberederne derved igen komme til Velstand.

Det vilde ogsaa være til Byens Vel, hvis Markeder blev afskaffet, saa ingen Kramvarer eller Markedsarbejde maatte bringes til Marked. Hver Handelsmand skal nære sig, hvor han bor, og de mange Haandværkere af forskellig Slags, som kommer til Marked med deres Varer, skader de sjællandske Haandværkere, idet de for en »liderligen« ringe Pris saa godt som bortgiver deres Varer, saa de ikke engang kan tjene til Rejsen. Sjællandske Haandværkere maa ikke komme paa de fynske Markeder med deres Frembringelser.

De »højnødvendige« Heste- og Kvægmarkeder burde dog bibeholdes her.

Derefter langer Peder Jensen ud til de »Reformerte«, som har siddet i Landet en 20 Aars Tid uden alle »Oner« (Byrder), hvorved de har haft et Fortrin fremfor Landets Haandværkere, »som maa svare alle Paabud til det yderste«. Det er efter Kongens Vilje, at de har bosat sig forskellige Steder i Landet, og der burde kunne ses nogen Frugt deraf: men efter at de har betjent sig af andres Bygninger, er mange rejst igen med alt, hvad de har tjent her i Landet, mens »egen Nation har ustanden Byrden for den- nem og sig selv«.

Det sidste Hjertesuk fra Peder Jensen gælder den

»tiltagende Overdaadighed som anden overflødig Ødselhed og Levemaade«. Da han var ung, kunde en Købmand aabne en god, komplet Bod med udenlandske Varer for en Kapital paa 6—7000 Rdl., thi da klædte en god Borgerkone sig »udi en Sartzes Kior-tel — og Mandfolkene udi maadelig Klæde og Skind-drugt. Nu koster en saadan Bod 60—70000 Rdl., og saadanne kostbare Boder findes nu i Overflødighed. Saa mange Penge som derved gaar ud af Landet er det ikke til at undres over, at Armoden i Landet er saa stor. »Og kunde der siges meget om disse Rariteter, om man torde tale«.

Dette synes Raadmanden nu ikke at have været saa bange for, og han slutter med at udtale, at hvis Kongen ikke vil forordne Folk, hvorledes de skal klæde sig i hjemlige Manufacturer, vil Pengemanglen blive langt værre.

Korsør.

Fra Korsør var kun indkommet en Kopi af Byens tidligere gjorte Indstilling, og der foreligger kun Baron Gersdorffs Betænkning paa denne.

Som første Punkt har Byen klaget over, at den lider stor Nød ved høj Vandflod, naar Vinden staar paa Landet. Det er den samme Klage, vi møder i 1682, og Baronens udtaler, at det er nødvendigt, at denne Ulempe afhjælpes; men Byen magter ikke de dertil nødvendige Omkostninger. De nødvendige Træer til et Bolværk maa skaffes, og Amtets Bønder maa være Byen behjælpelig med Opførelse af en for-svarlig Dæmning, som vilde gavne Byen meget, da den tit lider Skade ved Vandflod.

Byen har ogsaa klaget over, at dens Skibe skal klarere Fyrpengene i Nyborg, og i »Betænkningen« udtales, at skønt Korsør ligger meget bekvem for »Com-mercen« (Handelen), saa hindres dens Handel meget derved, at dens Skibe altid — baade paa Hen- og

Hjemrejsen — skal gaa over til Nyborg for at betale Fyrdøngene. Dette kunde ske paa Korsør Toldkammer og derfra ordnes.

De saakaldte »Frirejser« føles af Byen som en Byrde, hvilket ogsaa var Tilfældet med Ringsted og Slagelse. Slagelse oplyser saaledes, at disse Rejser med »Østers, Vildsvin, Courerer m. m.« koster Byen 2—300 Rdl. aarlig, hvorfor det vilde være rimeligt, om de omliggende Købstæder, som ingen særlig Bekostning havde af saadanne Rejser, bidrog med en aarlig Hjælp, som foreslaas til 50 Rdl. fra Skælskør og 80 Rdl. fra Kalundborg til Slagelse.

Det kan ikke ses, hvor stor en Udgift Korsør har haft om Aaret til saadanne Rejser; men mon man ikke kan gaa ud fra, at Forslaget fra Slagelse om »mellemkommunal« Beskatning har fundet Genklang i Korsør?

Det sidste Punkt angaar Færgeløbet. Dettets Interesenter er nu i Enighed samlet i et Societet; men Gersdorff er ikke klar over, om Kravet i Anledning af den Smakke, som Fjenden borttog i Krigstiden, »kunde endnu være funderet«, da han ikke med den indsendte Kopi har faaet nærmere Oplysninger.

Skælskør.

Det er helt velgørende at læse Borgmester Niels Stubs Indberetning fra Skælskør; thi den giver Udtryk for et Lyssyn paa Tilværelsen, som det i høj Grad skorter paa for de andre Byers Vedkommende.

Til Spørgsmaal 2 svarer han, at da Byens Omegn er et temmelig godt Kornland, bestaar Byens Handel mest i Indkøb af Korn hos de omliggende Proprietærer, Præster og Bønder, til hvem Købmændene saa igen leverer alle Slags Bygningsmaterialer og de til Husholdningen nødvendige Ting. Desuden forsynes andre Købmænd i Slagelse, Sorø og Ringsted med adskillige Varer fra fremmede Stæder.

Byen er i Borgmesterens Tid gaaet frem. Der er kommet flere Indbyggere, Købmænd og Haandværkere. De fleste øde Pladser er bebygget nu, og gamle, forfaldne Huse er blevet repareret. En ny Bro og Skibsplads er opbygget fra Grunden; den havde næsten i Mands Minde ligget saa godt som øde, hvilket havde medført aarlige Udgifter til Vedligeholdelse.

Grunden til Fremgangen er »først og fremmest den almægtige Guds Forsynlighed, der har bevaret Byen i Almindelig for Ildsvaade og de Negotierende i Særdeleshed for utaaelig Søskade og lagt sin Velsignelse i Indvaanernes Foretagende — dernæst Deres kongelige Majest., der i saa mange Aar har forskaanet Byen for ekstraordinære Skatter og paabudder«.

Ingen af de andre Købstæder har fundet Anledning til at takke Kongen for en saadan Naade.

Udførsel og Indførsel af Varer sker i det væsentlige paa egne Skibe; men Indløbet til Havnen er i Tidens Løb blevet tilstoppet, saa Skibene maa ligge paa Reden omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Broen for at lastes og losses ved Pramme: kun Skibe, som højst ligger 5 Fod i Vandet, kan flyde til Broen. Uden ekstraordinær Hjælp kan Byen ikke bringe Forholdet i Orden.

Af Skibe findes en Krøjert (tremastet, mindre Skib), 28 Laster drægtig, en Galiot ($14\frac{1}{2}$ L.), en do. (9 L.). Disse tre Skibe gaar næsten hvert Aar til Norge med Rug, Byg og Malt og hjemfører Fiskevarer, Tran, Stenkul, Jern, Brædder og alle Slags Bygningstømmer, tager undertiden i Bergen Fragt til Lübeck og sejler derfra til Gulland efter Kalk. Desuden haves en Brigantine (10 L.) og en Galiot (7 L.), der sejler som for nævnte: men Brigantinen sejler en Gang om Aaret til Danzig eller Königsberg og hjemfører Hør, Blaar, Hamp og eventuelt Stoffer.

Endelig findes her en Jagt (6 L.), en do. (5 L.) og en do. ($3\frac{1}{2}$ L.), som sejler til Flensborg med Kornvarer og hjemfører Tagsten, Mursten, Hamp, Humle,

Tjære m. m.; undertiden gaar de til Lübeck og til Sverrig efter Møllesten, Bastreb, Beg, Tjære og Brædder.

I Byen findes ingen Fabrikker, kun en Farver med kgl. Bevilling og Forpligtelse til at holde By og Opland upaaklagelig ved Lige for samme Pris som andre, »hvilket han hidtil har gjort«. I Løbet af de sidste 3—4 Aar har nogle af Byens Borgere anlagt Tobaksplantager, men opgivet dem igen, »muligt fordi de ikke dermed har funden Regning«.

Af Societeter findes ingen, men et Skomager- og et Smedelaug. Borgerskabet er omtrent 80 i Tallet foruden kongelige Betjente, gejstlige, Enker og Daglejere. Her er 8 Købmænd og Kræmmere og næsten lige saa mange Skippere, »hvilke fuser paa samme Haandværk«. En Købmand Lorentz Petersen, som driver Handelen sammen med sin Broder er i »overmaade god Tilstand«; de andre Købmænd har det nogenlunde. Af Haandværkere er her »40 og nogle«, hvoraf en Del kun har ringe Formue, andre lidt mere. De øvrige af Byens Borgere bestaar af Værtshusmænd, der ernærer sig ved Øl- og Brændevinssalg og den Smule Ayling, de har til Byen. De Haandværkere, som vi endnu mangler her i Byen, »indfinder sig nok selv Tid efter anden«.

Det ottende Spørgsmaal henvises til Amtmandens Erklæring.

Hvad blev saa Resultatet af alle disse indsendte Klagesuk og mere eller mindre velfunderede Forslag til økonomisk Opgang?

Dette Spørgsmaal kan ikke besvares her; men af de Bemærkninger, som Stiftamtmand, Baron Gersdorff knytter til de forskellige Besvarelser ved deres Indsendelse til Regeringen, kan vi se, hvorledes hans Stilling var til de forskellige Punkter.

Med Hensyn til Haandværkernes »Fornærmelse« i

Ringsted henviser han til en tidligere indsendt Erklæring, der ikke fandtes i de undersøgte Arkivalier, men som rimeligvis har givet Byen Medhold i dens Klage. Derimod kan han ikke gaa med til, at Vognmændene skulde danne et sluttet Laug, fordi andre, som ejede Heste og Vogn, vilde komme til at lide derunder. Dog tilføjer han trøstende, at det med Tiden maaske kunde lade sig gøre, hvis de gjorde »allerunderdanigst Ansøgning« derom.

Som tidligere nævnt er Tobakken den eneste Redningsplanke, han kan anvise **Sorø**, da Byfogedens Erklæring ingen Forslag indeholder til Byens Opkomst.

For **Slagelse** Bys Vedkommende tager han straks fat paa Havnespørgsmaalet, som synes saa vigtigt for Byen, og udtaler sin Tilslutning til Forslaget — og saa med Hensyn til Opsyn af Toldbetjente fra Korsør. Han mener dog, at Byen maatte kunne skænke Tømmeret til den nødvendige Skibsbro.

Trods hans Anbefaling blev Skibsholm Havn dog ikke oprettet igen.

Om ulovligt Krohold og Brændevinsbrænding siger han, at de ulovlige Kroer paa Landet skal være afskaffet ifl. kgl. Befaling. Proprietærer, Præster og Degne maa lige saa lidt som Bønderne brygge og brænde til Salg; men han mener dog, at »Inkvisition« (Eftersyn) om Kroer ved Rettens Betjente ikke er nødvendigt. I Byerne skulde Haandværkere ikke have Lov til at brygge og brænde; men at der kun maa findes et vist Antal Bryggere og Brændevinsbrændere i hver By, kan han ikke anbefale; thi der er mange Købmænd, som derved har deres bedste Handel, »og blev Antallet reduceret, hvoraf skulde da de øvrige leve?« Ingen burde dog bruge mere end een Profession. De Kromænd paa Landet, som har Privilegium, er der vel intet at gøre ved; men det vilde være til Købstædernes store Opkomst, om al Bryggen og Brænden paa Landet blev forbudt og intet Privilegium udstedt mere.

Med Hensyn til Tobakken henviser han til sin Erklæring under Skælskør.

Han bifalder, at Stof til Klæder, Livréeer og Soldateruniformer skal tages fra danske Fabrikker, men mener, at naar Ulden fra Kongens tyske Provinser blev sendt til Fabrikkerne i Stedet for at blive udført, vilde Schæferier ikke være nødvendige, hvis de ikke allerede var anlagt. Det beror mest paa, om nogen kan se sin Fordel derved.

Tabalet- og Bissekræmmere burde anholdes, hvor man traf dem, og deres Varer konfiskeres. Kromænd og Proprietærer, som sælger grove Varer til Bønderne, skulde straffes og have Varerne konfiskeret. Om Skippere og Baadsmænds Handel skriver han: »Er virkelig kun Fuskerier og fordriver de andre, burde straffes«. Han synes, at Humleførere skal have Lov at sælge paa de aarlige Markeder. At afskaffe Markederne, som er til en Købstads eget Bedste, kan han ikke gaa med til, da det vilde bringe Folk til at give de Priser, som Købstadens Købmænd forlangte.

Et Forbud mod, at der findes Garvere paa Landet, har han intet at indvende mod og heller ikke mod, at Bagere og Slagtere ikke maatte findes i større Antal i en Købstad end til dens Behov.

Om Forslaget til Ophjælpning af Feldberedernes Profession ved at paabyde Skinddragter siger han, at »det kunde ikke skade nogen«; men kom der et saadant Paabud, burde Øvrigheden foregaa andre med et godt Eksempel, om ikke just med at gaa i Skindklæder, saa dog med »en maadelig og ærbar Dragt af saadant Klæde og Tøj, som udi Landet Tid efter anden kunde vorde fabrikeret«.

Denne lille Skose til de »ikke-gemene« blev vist det eneste Resultat af Forslaget.

Enhver Haandværker burde have Lov til at søge de Markeder med sine Varer, hvor de bedste Salgsbetingelser var.

Med Hensyn til Klagen over de »Reformerte« udtaler Gersdorff, at disse Folk er til Landets Opkomst; men de maa ikke sælge deres Varer for lavere Pris, end der er gældende for andre Købmænd i Landet.

Han kan ikke gaa med til det drakoniske Forslag om »Barslers Afskaffelse«, men siger, at »naar ingen Exesser (Udskejelser) derved begaas, og de lader sig nøje med Landets Produkter, var vel ikke noget derved nødvendig at afskaffe«.

Til Peder Jensens Forslag om at forbyde Bønderne at blande Mjød, hvorved Borgerne mister en stor Fordel — en bestemt Kromand blander 20—30 Tdr. aarlig — svarer han, at »dette turde vel ikke Landmanden betages«.

Baronen har vel syntes, at naar han tillod »Barsler uden Exesser« skulde der ogsaa lidt Mjød til for at højne Humøret hos Gæsterne.

Der er kun to af Klagepunkterne fra *Skælskør*, hvortil der er føjet Bemærkninger af Gersdorff. Til 4. Spørgsmaal udtaler han, at de andre Købstæder baade tilfører og aflager Varer fra »Schiælschiør«, og Byen er ogsaa »bekvem« for Handelen. Endskønt en kongelig Anordning af 1682 forbyder *Skælskør* udenlandsk Handel, saa vil den dog af førnævnte Aarsager komme paa lige Fod med Helsingør, Køge, Kalundborg, Næstved og Holbæk. Til Hjælp for den saaledes begyndte Succes og Handelsforfremmelse maa Havnen gøres i Stand og Indløbet maa af kyndige Mænd undersøges, om maaske ikke Grundingen kunde opmaales, men Byen kan ikke udrede de dermed forbundne Omkostninger.

Om Tobaksavl skriver han, at der gaar aarlig flere Penge ud af Riget til Tobak, end man skulde tro, og hvis den hjemlige Tobaksdyrkning kunde fortsættes, saa Landet kunde forsyne sig selv med Tobak, vil »en utallig Summe Penge aarlig blive i Landet«. Plantagerne kunde bedst anlægges ved Landstæderne, hvor

der er Avling, og hvis enhver blev paalagt at anvende en vis Del af sin Jord dertil aarlig, vilde det ikke komme nogen til Skade, at den udenlandske Tobaks Indførsel blev aldeles forbudt.

I et Brev af 4/2 1736 til Kongen giver Baron Gersdorff en summarisk Oversigt over Indholdet af de fra Amtmændene indsendte Besvarelser fra Landet; men disse kan der muligvis blive Lejlighed til at omtale nærmere i en senere Artikel, hvorfor hans Bemærkninger udelades her.

Om Købstæderne skriver han, at de dyre Indkøb af Varer efter Tidernes »Leylighed og Beskaffenhed« ikke kan forandres af andre end Købmanden selv, da det i Henseende til fri Handel og Vandel staar Køberne frit for at byde og Sælgerne at acceptere; men da Bonden er pligtig til at tage sine fornødne Varer i Købstæderne, maa Købstadmanden være skyldig at tage sine fornødne Varer hos Bonden igen, dog uden at være til nogen især forbunden.

Pengemangelen kan vel ved Tidernes Forbedring og en god sparsommelig Økonomi afhjælpes, og herved maa iagttages, at de Varer, man kan faa her i Landet, ikke maa hentes andet Steds fra, da baade Borger og Bonde rigelig kan klare sig med Landets egne Produkter.

I Slutningen af 1735 nedsatte Christian VI »General Landets Økonomi og Kommercekollegium« (senere almindelig kaldt Kommercekollegiet), der skulde have at gøre med, hvad der vedrørte Landvæsenet samt Industri og Handel, og da denne Regeringshandling vel maa betragtes som en Følge af de gennem Relationerne indhentede Oplysninger, kan der saaledes peges paa eet haandgribeligt Resultat af disse.

Det er interessant gennem det her meddelte Hovedindhold af Købstædernes Besvælinger at se Byernes krampagtige Forsøg paa at faa fjernet alt, hvad der kunde smage af Konkurrence fra Landets Side,

gennem Forbud mod Handel paa Landet og mod et saa godt som de fleste Haandværk af Betydning fandtes paa Landet, eller at Landhaandværkere tog Arbejde inde i Købstæderne.

Der skulde gaa langt over hundrede Aar, før »den frie og lige Adgang til Erhverv« blev indført paa Landet ved Næringsloven af 1857.

Købstæderne har heldigvis let forvundet dette.

Det
sydvestjællandske
Broderkonvent.

Af
F. Elle Jensen.

—o—

Det er vistnok en ret almindelig Opfattelse, at Rationalismen herhjemme naaede sin højeste Udvikling i 1790'erne, da dens Talsmand foretog de voldsomste Angreb paa den gammeldags Kristendom, og denne bortset fra Biskop Balle kun havde faa og frygtsomme Forsvarere blandt Landets gejstlige. Dette er imidlertid en Misforstaaelse. I Virkeligheden er Forholdet det, at der dengang kun var en mindre, men til Gængæld ganske vist meget begejstret Skare, som hyldede den nye Tale om Gud, Dyd og Udødelighed som det sande Udtryk for, hvad Religion var, mens Flertallet af Præsterne og Lægfolket endnu stadig — mer eller mindre bevidst — holdt fast ved de overlevende Kirketanker, selv om en Del af dem nok mente, man burde lempe sig noget efter Tidsaanden og derfor iklæde dem visse moderne Former. Rationalismen fik sin egentlige Blomstringstid nogle Aartier senere, thi først da var det, at det Præstekuld, som i sin Studentertid i København havde siddet under Stiftsprovst Clausens Prædikestol i Frue Kirke og dér af ham havde læst, at Moral uden Iblanding af mystiske Elementer var Kristendommens Indhold, sad som velærværdige Sjælesørgere i deres Embeder og nu søgte af forkynde den samme Lære for deres Menigheder.

Man forstaar derfor ogsaa, at disse gejstlige maatte

se med megen Uvilje og Mistænksomhed til det kristelige Røre, som omkring 1830 her og der begyndte at give sig til Kende baade i Lægfolket og hos visse yngre Præster, hvoraf nogle var stærkt paavirket af Grundtvig, og at de betragtede den Tale, der lød saavel i de gudeligt vakte Kredse som nu fra adskillige Prædikestole som usundt Sværmeri, der burde bekæmpes paa enhver Maade.

Et af de Steder, hvor der viste sig Tegn paa, at en ny Tid var i Frembrud, var Egnen omkring Holsteinborg, mellem Skelskør og Slagelse, hvor den fromme Grev *F. A. Holstein*¹⁾ ikke blot fik gammeldags troende Præster og Skolelærere ansat, hvor han havde Præsentationsret, men ligeledes skaffede de gudelige Forsamlinger, som fra Fyn forplantede sig til Sjælland, et Fristed paa sit Gods. Skolelærer *Rasmus Sørensen*²⁾ i Venslev og den fynske Bonde *Rasmus Ottesen*³⁾, som han havde givet en Gaard i Fæste, blev deres Ledere, og der blev ved dem efterhaanden et ikke ringe Røre i adskillige Sogne, til megen Fortrydelse for de kirkelige Myndigheder, som nok vilde anerkende Husandagter, men ikke Møder med fremmede Talere. Den saaledes opstaaede Bevægelse var imidlertid præget af Ensidighed og Snæversyn, og det var derfor kun godt for Egnens aandelige Liv, at der paa disse Kanter samtidig kom et Kuld af unge Præster, som staaende paa den gamle Kirkegrund kunde danne en Modvægt mod den Tilbøjelighed til Ukirkelighed, der ikke var Forsamlingerne helt fremmed. Nogle af dem traadte i nær Forbindelse med Vækkelsen, og derved bidrog de ikke lidet til at give den et mere afdæmpet Præg.

Man forstaar, at disse stort set jævaldrende unge Præster, hvoraf Grev Holstein havde skaffet en Del, mens »Vorherre ikke vilde staa tilbage og sankede nogle paa egen Haand« (Ferdinand Fenger), og som alle saa det som deres Opgave at virke for positiv Kristendom i deres Sogne, kunde føle Trang til at træde

i nærmere indbyrdes Forbindelse og af og til samles for med hinanden at drøfte, hvad der laa dem paa Sinde. Det var det, der i November 1833 kom paa Tale i Slotsbjergby Præstegaard, hvor Pastor P. A. Fenger en Dag havde Besøg af sin Broder Ferdinand, som var Præst i Lyngø ved Sorø, og den daværende Kapellan for Hyllested, Jens Holm, og de enedes da om at gøre et Forsøg paa at faa dannet et Konvent af ligesindede Embedsbrødre. De henvendte sig derfor til Emil Clausen i Gimlinge, Th. Oldenburg i Sorterup, C. F. Rønne i Haarslev og Vilh. Rothe i Hyllested om Sagen, og da der alle Steder fra gaves Tilslutning til Tanken, var der ikke langt til at udføre den i Praksis, saa man snart kunde begynde med Møderne. Efterhaanden kom der flere til, saa der tilsidst var 11—12 Deltagere i Konventet, og Reglen blev da, at man saa vidt muligt holdt en Sammenkomst i en af Præstegaardene, skiftende efter Tur, engang hver Maaned. En Overgang paatænkte man, fordi man mente, man blev vel mange, at dele sig i en »nordenfjeldsk« og en »sønden-fjeldsk« Gruppe ved Gimlinge Aas, men det blev opgivet, da man ikke syntes, man kunde undvære hinanden. Præstekonerne havde Lov at komme med, men de maatte ikke overvære Forhandlingerne!

Den af Konventets Medlemmer, som da det begyndte sin Tilværelse udadtil, var den mest kendte, var vel nok *Peter Andr. Fenger* (1797—1878), fordi han under en Vacance i Slagelse i en Prædiken var draget skarpt til Felts mod Rationalismen, og dette havde af født en litterær Fejde med dennes Tilhængere, især med Pastor *Bastholm*⁴) i Slagelse. Til Slotsbjergby kom han 1827, og 1855 blev han Præst ved Frelsers Kirke i København. Det var til hans Sølvbryllup, Grundtvig digtede sin »Det er saa yndigt at følges ad.«

Hans Broder, Lic. theol. *Ferdinand Fenger* (1805—61), der før han 1833 kom til Lyngø, havde deltaget i Konkurrencen om et theologisk Professorat, og som

i sine Sogne udfoldede et stort ikke alene kristeligt, men ogsaa folkeligt Vækkerarbejde, var vistnok Konventets mest aktive Medlem, og det var ham, som ved de Optegnelser, han gjorde om Sammenkomsterne fra 1837 til 1854, som nærværende Afhandling især bygget paa, og som en Søn senere udgav,⁵⁾ har gjort det muligt for andre at følge dets Forhandlinger. 1854 blev han forflyttet til Høje Taastrup. Han var en nær Ven af Ingemann, og det var paa hans Foranledning, denne digtede »Julen har bragt velsignet Bud.«

Lic. theol. *Emil Clausen* (1802—51), der til sin Faders, den rationalistiske Stiftsprovsts, store Fortrydelse havde sluttet sig til Grundtvig, var ligeledes en lærd Mand. Under Baptistsagen var han rede til at sætte sit Embede ind paa sin Nægtelse af at døbe Baptisternes Børn. Han var Præst i Gimlinge 1833—40 og flyttede derefter til Boeslunde, hvor han døde.

Th. Oldenburg (1805—42) kom 1830 til Sorterup. Han var meget virksom for Ydre Mission; de Salmer, som han har digtet, er delvis skrevet med denne Sag for Øje. (»Dybe, stille«, »Mørke over Jorden ruger«, »I Herrens Hus er godt at bo«, »Et Suk igennem Verden gaar« o. a.).

C. F. Rønne (1798—1890), Søn af den kendte Pastor Bone Falk Rønne i Lyngby, var 1830—34 Præst i Haarslev, derefter i Høve til 1876. 1858 blev han Formand for »Indre Mission.«

Lic. theol. *Jens Alb. Leonh. Holm* (1797—1861), der 1827 var blevet residerende Kapellan for Hyllested, Venslev og Holsteinborg, og som 1840 blev Sognepræst sammesteds, stod i et nært Forhold til Grev Holstein, hvis Biografi han skrev, ligesom han foranstaltede en Udgave af Brorsons Salmer.

Vilh. Rothe (1800—78) blev først 1829 Præst i Hyllested, derefter 1834 Lektor ved Sorø Akademi og var tilsidst Præst i Vemmelev 1843—76. Han var Dr. theol. og udgav en Del videnskabelige Skrifter.

Jens Chr. Edvard Th. Mau (1808—85) var 1834—50 Præst i Haarslev, men forflyttedes derefter til Skellerup paa Fyn; 1863—80 var han Præst i Farum. En Overgang var han Medlem af Landstinget. Han var en frugtbar Forfatter og Udgiver af — mest kirkelig — Litteratur.

Joh. Gottfr. Vilh. Hahn (1804—40) blev 1834 Rothes Efterfølger i Hyllested, men døde allerede 6 Aar efter.

Christen Thorkildsen (1794—1870) var Præst i Sørbymagle fra 1834 til sin Død. Han deltog kun lidet i Konventets Møder og gled ret hurtigt ud.

Provst *Laur. Vilh. Monrad* (1798—1877) var Sognepræst i Marvede.

Frederik (Frits) Engelhart Boisen (1808—81), Søn af den rationalistiske Biskop paa Lolland-Falster, var Præst i Skørpinge 1737—50, da han blev forflyttet til Vilstrup i Sønderjylland. 1859—81 var han Præst i Stege. Han deltog aktivt i Politik som udpræget Venstremand. Et Par Gange var han indvalgt i Rigsdagen. Kendt i vide Kredse blev han ogsaa ved sin Udgivelse af det folkeligt-kristelige Tidsskrift »Budstikken«. Det var ved hans Afrejse fra Sønderjylland, Edv. Lembcke digtede »Vort Modersmaal er dejligt.«

Chr. Lemvigh (1795—1863) var fra 1835 til sin Død Præst i Krummerup.

Dr. phil. og Lic. theol. *P.Chr. Kierkegaard* (1805—84), Søren Kierkegaards ældre Broder, blev 1742 Sognepræst i Pedersborg ved Sorø. 1856—75 var han Biskop i Aalborg. Som Kultusminister 1867—68 forelagde han Valgmenighedsloven for Rigsdagen.

Fr. Werliin (1812—94) blev 1840 Kapellan i Hyllested, 1846 Præst paa Rømø og 1853 i Hvidding. 1867 afsatte Tyskerne ham, hvorefter han til 1886 havde Embede i Højen.

Aug. Wolfy. Hertel (1806—72) var fra 1850 Præst i Haarslev.

H. Chr. Ingerslev (1798—1888) fik 1851 Boeslunde

Sognekald efter Emil Clausen. Han tog sin Afsked dér 1873.

Henrik Christoffer Glahn (1810—93) var først 1853—61 Præst i Tjustrup, derefter i Sorø, hvor han 1883 tog Afsked.

Man vil af ovenstaaende Liste se, at Konventet rummede adskillige betydelige og selvstændige Personligheder, som med Ære kom til at indskrive deres Navne i den danske Kirkes Historie. Men skønt enige i det væsentlige havde de ingenlunde altid det samme Syn paa Løsningen af de Spørgsmaal, de drøftede, og de var ret forskellige i aandelig Indstilling. De to Føgere, Clausen, Oldenburg, Hahn, Boisen og Kierkegaard sluttede sig afgjort til Grundtvig, Holm, Mau og Rønne hældede til Vækkelsesretningen, mens Rothe mere var af den højkirkelige Type.

Den Præst, hos hvem man samledes, plejede efter en Salme at indlede med en opbyggelig Betragtning, sædvanligvis knyttet til et eller andet Skriftsted; ogsaa Søndagens Tekst kunde danne Grundlaget, og derefter udspandt der sig en Samtale om de Tanker, der nu var kommet til Orde. Desuden forhandlede man om Tidens brændende kirkelige Spørgsmaal, eller det var et theologisk Problem, som kunde optage Sindene, eller man samtalede om den rent praktiske Side af Embedsvirksomheden og udvekslede Erfaringer med hinanden.

Forholdet til de gudelige Forsamlinger, som man havde tæt ind paa Livet, var naturligvis et af de Emner, som optog Præsterne stærkt og gav Anledning til mange Forhandlinger paa Konventet. Som bekendt yndede Grundtvig dem ikke, men betragtede dem som en Slags aandelige Forlystelsesklubber, hvor Deltagerne mødtes paa deres Vis, ligesom andre samledes om Skuespil, Kort o. desl.; han tvivlede meget om deres Værdi, da de efter hans Opfattelse snarere frembragte »surmulende Hældører« end vaagne kristne, og han

mente, at deres læge Ordførere manglede det indre Kald. I denne Opfattelse fik han dog ikke Tilslutning af sine unge Præstevenner i Sydvestsjælland, der stod midt i Røret og derfor havde bedre Betingelser for en retfærdig Bedømmelse af det. Her var alle Konventets Medlemmer enige i, at Vækkelsen var af det gode, og at man burde staa i et venligt Forhold til den, men paa den anden Side fremhævede især den grundtvigske Fraktion, at den jo ogsaa havde sine Skyggesider, og at den ikke var det ufejlbarlige Middel mod Kirkens Brøst, ligesom naturligvis ingen paa nogen Maade vilde gaa med til Forsamlingsfolkenes Vurdering af et Menneskes Kristendom ud fra hans Indstilling til Dans, Kortspil o. desl. Ved et Møde i Gimlinge var engang fire vakte Lægmand paa Rejse til København kommet til Stede, blandt dem *P. Larsen Skræppenburg*⁶⁾, og det kom ved den Lejlighed til en varm Disput mellem dem og Præsterne; den drejede sig om Dømmesygen, Mellemtingene og Pontoppidans Forklaring, hvorunder Konventsmedlemmerne meget rigtigt paapegede den altid aktuelle, men saa ofte oversete Sandhed, at det ved Undervisningen mindre kommer an paa Bogen end paa Læreren. Forøvrigt skiltes man i Venlighed. — At alle saa med Misbilligelse paa den Behandling, de gudelige Forsamlinger ud fra en uvenlig Fortolkning af Konventikelpakaten af 1741 ofte blev Genstand for fra uforstaaende Øvrighedspersoners Side, er selvfølgelig, og da der blev Røre om Baptisterne i 1840erne, var man ogsaa enig i, at heller ikke de burde forulempes for deres Tros Skyld, hvor meget man saa end tog Afstand fra deres Lære.

Dette vil dog ikke sige, at man ellers saa ens paa Spørgsmaalet om kirkelig Frihed. Paa dette Punkt var Rothe den mest konservative, og han var meget betænkelig ved Tanken om at give Lægfolket for stor en Indflydelse; Grundtvigs Forslag om Sognebaandets Løsning vandt ellers varm Tilslutning hos de fleste

af de andre, hvorimod ingen ønskede Ritualfrihed. 1838 indsendte 8 af Medlemmerne en Petition til Stænderforsamlingen i Roskilde om Sagen, dog uden at opnaa andet, end at man her med 38 Stemmer mod 35 vedtog, at alt skulde forblive ved det gamle. Helt enig i dette Spørgsmaal havde man altsaa ikke været. Det var man derimod som nævnt i 1840erne, da Regeringen forlangte Tvangsdaab af Baptisternes Børn og krævede, at Præsterne skulde udføre den. Paa dette Punkt var der ingen Vaklen, og da baade Rothe, Clausen og Kierkegaard 1845 nægtede at foretage en saadan i deres Sogne og var villige til at sætte deres Embeder ind derpaa, støttede hele Konventet af al Magt deres Beslutning, og da Biskop Mynter i den kritiske Tid visiterede i Pedersborg Kirke, og man frygtede for, at han havde beordret Politiet til at møde op med Barnet for paa den Maade at sætte Kierkegaard Kniven paa Struben, var alle Vennerne mødt op for i givet Tilfælde at yde ham deres Bistand. Der skete dog intet, da Mynighederne ikke vilde sætte Sagen saa stærkt paa Spidsen. Ferdinand Fenger førte imidlertid Sagen frem paa det store Roskilde Konvent, og her vedtog man eenstemmigt en Udtalelse om, at Daaben ikke burde paaendes nogen, samt besluttede at indgaa til Regeringen med et Forslag om Religionsfrihed. Denne kom dog først med Grundloven 1849.

De unge Præster, som sang meget ved deres Sammenkomster — især Ferdinand Fenger var meget musikalsk — var naturligvis ikke begejstrede for den almindeligt brugte evangelisk-kristelige Salmebog, og da Biskop Mynster 1843 havde udgivet et uheldigt Forslag til et Tillæg, og det københavnske Præstekonvent i den Anledning vilde have en helt ny Salmebog, tog man i Sydvestsjælland ogsaa denne Sag op til Drøftelse, og man vedtog at støtte Arbejdet i Hovedstaden ved at opsætte en Fortegnelse over saadanne Salmer, som man mente, burde tages med; hertil valgtes Clau-

sen og Ferd. Fenger. Det hele løb dog foreløbig ud i Sandet, og først da Roskilde Konvent havde taget sig af Sagen og 1846 fik nedsat en Komite, hvori Fenger fik Sæde, kom der mere Gang i Foretagendet, saa tilsidst (1855) en ny Salmebog (Roskilde Konvents) kunde approberes.

Broderkonventets Medlemmer stod ligeledes samlet i deres Syn paa den ydre Mission, som de alle var stærkt interesserede i. Ogsaa paa dette Punkt indtog de grundtvigske Præster et fra deres Lærefader afvigende Standpunkt. Han mente nemlig, at Hedningene først maatte være i Besiddelse af en vis folkelig Kultur, inden Kristendommen for Alvor kunde slaa Rod hos dem — at de allerede havde en, ganske vist helt anderledes udviklet Kultur end vor, saa dengang ingen — og derfor havde han kun lidet tilovers for de nye Bestræbelser. I Konventet var især Ferdinand Fenger, der 1836 efter Grev Holsteins Død var blevet Formand for Missionsforeningen, optaget af dem; ved Sammenkomsterne oplæstes der jævnlig Breve om Sagens Gang ude og hjemme, og de der havde deltaget i de Møder, ved hvilke man rundt i Landet søgte at vække Opmærksomhed for den, aflagde Beretning derom for de andre.

Naturligvis kan man sige, at den direkte Indflydelse, det sydvestjællandske Præstekonvent øvede i Dagens Strid og Gerning, som Følge af dets ringe Medlemstal kun kunde blive ret lille, men paa den anden Side maa det ikke overses, at Ferdinand Fenger, som var en af de mest fremtrædende indenfor Kredsen, ogsaa var det under Forhandlingerne i Roskilde, hvor hans Ord havde megen Vægt, og at hvad han der kæmpede for, i Forvejen var blevet drøftet paa Præstemøderne, saa man maa sikkert have Lov til at mene, at indirekte har disse alligevel spillet en større Rolle udadtil, end man paa Forhaand skulde tro. At Myndighederne heller ikke har kunnet undgaa at lægge Mærke til dem,

ses af Biskop Mynsters irriterede Bemærkninger om Deltagerne i hans Visitatsoptegnelser. (Herom senere).

Tyngdepunktet ved Sammenkomsterne laa dog ingenlunde i Forhandlingerne om Tidens brændende Spørgsmaal, om end disse optog Sindene stærkt; naar man mødtes, var det først og fremmest for som kristne Venner at styrkes i det aandelig Fællesskab. Dertil bidrog ikke alene Værtens indledende Tale, men ogsaa de Foredrag, der blev holdt, begge i Reglen efterfulgt af Meningsudveksling om de Tanker, som var kommet til Orde. Det hændte ogsaa, at en læste en Prædiken, eller man gennemgik Evangeliet for den næste Søndag med hinanden. Et frisk Pust udefra gav det, naar fremmede Præster af og til deltog i Forhandlingerne, Mænd som *Peter Rørdam* i Mern⁷), *Willemoes* i Herfølge⁸), *Leth* i L. Hedinge⁹), Provst *Engelbreth* i Lyderslev¹⁰) o. a.

For Resten indskrænkede man sig ikke til alene at behandle personlige Problemer eller drøfte de hjemlige Tilstande, ogsaa udenlandske Kirkeforhold optog Sindene. Saaledes havde man stærk Medfølelse med de gammeldagstroende Lutheranere i Schlesien, som i 1830erne maatte lide meget for deres Vægning ved at tiltræde den befalede Sammenslutning med de Reformerte¹¹), man paatænkte en Adresse til den preussiske Konge til deres Fordel, og man satte en Indsamling i Gang for at støtte dem pekuniært. I det hele var man ikke ræd for ved given Lejlighed at lukke Pungen op; f. Eks. hjalp man *Jac. Chr. Lindberg*¹²), der aldrig kunde faa sine Penge til at slaa til og en Tid lang maatte leve af sine Venners Gaver.

Som gode Theologer havde man naturligvis ogsaa lærde Sager paa Dagsordenen. En Overgang blev saaledes de 12 smaa Profeter gennemgaaet af de 12 Præster, en ved hvert Møde, og Kierkegaard holdt ved en anden Lejlighed nogle kirkehistoriske Forelæsninger. Af og til kom man i mer eller mindre stærk Diskus-

sion, som da man efter et Foredrag af Rothe med stor Voldsomhed debatterede, hvorledes vel Græshopperne hos Profeten Joel skulde forstaaes. Bølgerne gik ogsaa højt, naar der forelaa Spørgsmaal, som berørte Delta-gernes personlige Livsanskuelse, thi her kunde det ikke undgaas, at Mening stod haardt mod Mening. Forholdet mellem Bibelen og Trosbekendelsen, Videnskaben og Theologien, det folkelige og det kristelige o. a. var altsammen noget, som nok kunde dele Vandene. Omvendelse efter Døden kunde man heller ikke enes om, dog var alle enige i at forkaste Apokatastasis (Læren om, at alle bliver salige). Rønne var vist den, der stod mest uforstaaende over for de grundtvigske Anskuelser; han hævdede, at det ikke var Sakramenterne, men Prædikenen om Omvendelse og Tro, som det kom an paa. Paa den anden Side kunde ogsaa Kierkegaard lufte nogle højt besynderlige Meninger, som naar han engang vilde gøre Ordinationen til et Sakrament ligesom Daab og Nadver. Undertiden kunde det knibe med at holde Forhandlingerne i Gang eller at fremdrage nyt Stof til Samtalerne; den der da især var i Stand til atter at faa dem til at glide, var Ferdinand Fenger, han begyndte saa med en Sang, de andre stemte i, og derpaa kunde Diskussionen optages paany med friske Kræfter.

Politik holdt man i Reglen ude. Helt lod det sig dog ikke gøre, især da i 1840'erne det slesvigske Spørgsmaal blev brændende. Det gav saaledes Anledning til en Meningsudveksling, hvori den meget konservative Kierkegaard holdt paa, at man skulde fare med Lempe overfor Tyskerne, da det ellers kunde gaa saadan, at Slesvig og Holsten blev adskilt ligesom Holland og Belgien!

Som man vil se, herskede der ingenlunde altid Enighed indenfor Konventet, og at dets Medlemmer var Venner, forhindrede ikke, at der kunde komme Kurrer paa Traaden eller ligefrem stærke personlige

Sammenstød imellem dem, hvorved man sagde hinanden drøje Sandheder. Mau synes at have haft en vis Evne til at sige Spydigheder, Clausen til at fare op og P. Fenger til at være faderlig docerende, og det viste sig i det hele, at Ferdinand Fenger ikke havde helt Uret, naar han i Dagbogen skrev, at »Præsterne ikke saa godt taaler at formanens, skønt de altid siger det modsatte.« Rivningerne førte dog aldrig til noget Brud, dertil følte man sig trods alt for nær sammenknyttet: Fællesskabet slog Bro over Forskellene i Anskuelser og Temperament.

Konventets mest begavede Medlem var Kierkegaard, der ogsaa var dets vældigste Debatør, men hans Fejl var et vist Hang til Spidsfindighed, som kunde skæmme hans ellers ofte dybsindige Tale. Han og Rothe tog tit en Tørn om den grundtvigske Anskuelse. Derimod kunde det se ud, som om Clausen har været det oplivende Element i Kredsen; Ferdinand Fenger har med Fornøjelse opnoteret en Vittighed af ham i Anledning af en Afhandling af den døbte Jøde Dr. Kalkar mod Grundtvig. Clausen mente, at et Modskrift passende kunde indledes med Jacob v. Thybos Ord: »Det er nogle underlige Folk, de Jøder, man skulde forsværge, at der var mindste Gran af Kristendom i dem.«

Der er ingen Tvivl om, at disse Præstesammenkomster havde stor Betydning for Deltagerne, ellers havde de ikke kunnet holdes i saa god en Gænge i mange Aar, og de tænkte sidenhen i Livet tilbage paa dem med Glæde. Det var da ikke de videnskabelige eller de kirkepolitiske Forhandlinger, som de i første Række mindedes, men langt mere det, at de her var sammen med ligesindede kristne Venner, i hvis Kreds de uden at misforstaas kunde aabne deres Hjerter, og med hvem de kunde tale om deres aandelige Vanskeligheder; det kunde være som en Slags Skriftemaal for dem. Som Ferdinand Fenger skrev i Dagbogen efter

et Møde i Lyngø Præstegaard: »Mig blev dette Konvent mærkeligt, fordi jeg fandt Lejlighed til at udøse min Klage og fandt Trøst.«

Det sydvestsjællandske Broderkonvent havde som allerede omtalt ikke nogen Velynder i Biskop *Mynster*¹³), som med megen Misbilligelse lagde Mærke til den Frimodighed, hvormed dets Medlemmer tilkendegav deres Mening om Ting, som de efter hans Opfattelse ikke burde blande sig i, og naar de saa desuden indtog en fra hans stærkt afvigende Holdning med Hensyn til gudelige Forsamlinger, kirkelig Frihed, Ydre Mission og Salmebog, forstaaer man, at Forholdet mellem dem og ham nok kunde blive spændt. Da Clausen, mens Striden om Baptistbørnenes Daab stod paa, en Gang søgte en Samtale med ham i København, udviklede den sig til et meget skarpt Ordskifte, saa Clausen blev saa oprørt, at han først efter at være kommet ud paa Gaden opdagede, at han gik barhovedet.

Biskoppen undgik dog saa vidt muligt aabenlys Konflikt, og ved sine Visitatser søgte han at unddrage sig fra Forhandling om de brændende Spørgsmaal. I Høve forsøgte Vennerne engang at faa en saadan i Gang om Sognebaandsløsningen, men *Mynster* erklærede rent ud, at den vilde være en stor Ulykke; at der var Præster, der afveg fra Ritualet, benægtede han. Af hans Optegnelser fra sine Besøg i Sydvestsjælland fremgaar det iøvrigt, at selv om han for saa vidt nok vilde anerkende Præsternes Nidkærhed, stod de ikke hans Hjerte nær, og det er ikke uden Interesse at se, hvorledes han vurderede dem¹⁴).

Om P. Fenger maatte han indrømme, at han var den eneste betydelige Præst i Slagelse Herred, men paa den anden Side havde han for mange Udvækster og var mindre yndet i sine egne Sogne end af de fremmede, som søgte til hans Kirke. 1839 prædikede han ved Visitatsen om »det aandelige Zion«, og Tankegangen var ret ordentlig, men Indholdet det samme, som

hos »dette Parti« idelig kommer igen, og Sproget var en Blanding af profetiske Udtryk og platsjællandske Talemaader. Foredraget var klart, men meget plebejisk. 1849 holdt han en »hjertelig og opbyggelig« Prædiken. Samme Aar fik en Prædiken af Rothe det Skudsmaal, at det var et »Vrøvl af pietistiske Tanker« i et frit, men monotont Foredrag. Ogsaa Oldenburg talte (1839) efter Biskoppens Mening monotont og dødt, og Indholdet mente han heller ikke var fyldestgørende.

I Vester Flakkebjerg Herred syntes Mynster bedst om Clausen, skønt han ikke var tilfreds med hans Prædiken, men han anerkendte hans »ret gode« Gaver. I Boeslunde syntes han, han manglede den rette Salvelse, men hans Prædiken hørte til de bedre. — Ogsaa med Holm var Mynster ret veltilfreds, skønt han 1844 talte noget haardt og myndigt, derimod ikke med Hahn, der 1836 i over en Time ekstempererede »mest om Daabspagten og Trosbekendelsen, det hele af det nu brugte, uklare Skraal paa en vel fri og levende, men samtidig »jagende, søbende og slæbende« Maade. Han katekiserede godt, men opførte sig derunder temmelig vigtigt. Biskoppen mener ikke, at Menigheden har forstaaet ret meget af det sagte. At han som en anden Præst paa Egnen sluttede Prædiken med Forbøn for og Tiltale til ham, ansaa han for en Uforskammethed, men »de ved ikke, hvad de gør.« — Mau prædikede halvanden Time med betydelige Gaver, men saaledes at det blev fordærvet ved Smagløshed og Skraal. »Ørene led ordentligt derunder«. Indholdet var ubetydeligt, men forskønnet paa »denne Skoles« Maade. Under et stille Udvotes skjulte han en Vulkan af Egoisme og Hovmod. Ved sin næste Visitats i 1844 var Biskoppen noget bedre tilfreds, men der manglede Begreb og Orden i hans Tale — Om Thorkildsen hedder det, at der er for meget Skraal og udvotes Ophævelse. Guds Rige kommer ikke ved den Slags Ting — Boisens Prædiken var (1844) i Begyndelsen god, men saa blev

»den snævre Port«, han talte om, til Daaben, og derpaa fulgte det sædvanlige Visvas, som dog til Lykke var saa forvirret, at det vel ingen Skade kunde stifte. — Mindst har Mynster vist syntes om Rønne. »Kristi Fortjeneste ophøjedes som sædvanlig ved at dyngte Synder op hos den troende Kristen,« skrev han efter det første Besøg hos ham, og Jeg'et spillede som sædvanlig ved »denne Retning« en stor Rolle i hans Prædiken. Næste Gang hed det om denne, at det var idel Vaas og Repetition, løse Ord uden nogen Tankegang, og 1852, at Rønne talte kort og tyndt, mest om sig selv.

Det er hverken Velvilje eller Forstaaelse, der lyser ud af disse Udtalelser, og de viser tydeligt nok Mynsters Syn paa »de mange eensidige og af Partiaand henrevne gejstlige i V. Flakkebjerg Herred«, som han kalder dem i sine Optegnelser, og som han ejendommeligt nok alle henregner til »dette Parti«, hvad enten de var Grundtvigianere eller Vækkelsesfolk. »De vakte Præster,« skriver han ligeledes i Optegnelserne, »har vel Iver for deres Embeder, men uden rigtig Indsigt og Forstand, deres Forfængelighed næres, deres Prædikener har mestendels en polemisk Retning, de ekstemperer temmelig stærkt i Tillid til Aaanden og arbejder mere paa ved Skrigen og udvortes Optræden at vinde Almuens Opmærksomhed end ved Hjertelighed at trænge ind til Følelse og Vilje. Der er dog intet rigtigt Hjertelag i den Slags Mennesker.« Man forstaaer Clausens Ord til den unge Peter Rørdam, der 1837 gæstede »det hellige Land«: »De har overskredet Mynsters Linie og er kommet til tropiske Egne.«

Kun ved en enkelt Lejlighed gav Parternes forskellige aandelige Indstilling Anledning til direkte offentlig Polemik. Det var, da Biskop Mynster 1843 ved et Landemode i Roskilde i en latinsk Bøn, dog uden at nævne Navne, tydeligt havde angrebet dem, der arbejdede for kirkelig Frihed. Han sagde da bl. a.: »Du ser, Vorherres Jesu Kristi Fader, . . . hvor stormfulde

Tiderne er, da oprørte Mennesker, opflammet af en falsk Iver, styrter ind for at bryde de Baand, hvor-med du i din Miskundhed har forbundet det kristne Samfund i dette Land med dig og med ham, du udsendte, Jesus Kristus . . for at al Lov og alt Regimente i Kirken skal ophæves, og Folk, der enten har bortkastet al Ærbødighed for Religionen, eller som efter deres egne Lyster tager sig selv Lærere i Hobetal, efter-som deres Øren klør, kan frit vanke omkring, for at Børnene kan frigøres for Undervisningens gavnlige Aag og ryggesløse Forældre have det i deres Magt at overgive deres Børn til Tøjlesløshed og Uvidenhed.«

Herpaa svarede P. Fenger med et Stykke i Lindbergs »Nordisk Kirketidende«: »Hvorlunde Biskop Mynster har holdt Bøn i Roskilde Domkirke,« hvori han udtalte sin Bedrøvelse over, at han og hans Venner var blevet angrebet uretfærdigt i en Bøn af ham, uden at de kunde forsvare sig mod de Beskyldninger, der var blevet rettet imod dem. Mynster svarede imidlertid ikke herpaa. —

1854 blev Ferdiand Fenger udnævnt til Sognepræst i Høje Taastrup ved Roskilde, og skønt han af og til besøgsvis gæstede Konventet, kunde det ikke undgaas, at hans Forbindelse med det løsnedes, hvad bl. a. viste sig i, at han ophørte med sine Optegnelser om det. Konventet selv vedblev at bestaa, men ved Forflyttelser og Dødsfald mistede det efterhaanden de fleste af den gamle Garde, som havde givet det sit ejendommelige Særpræg, og dets Betydning blev ikke den samme som tidligere.

Men at det havde haft Betydning, mest i 1830'erne og 40'erne, er utvivlsomt. Her samledes en Kreds af selvstændigt tænkende, begavede og nidkære Præster i et frit Samvær til Forhandling om, hvad der optog dem selv, og om Tidens brændende Spørgsmaal, og skønt de var vidt forskellige i Natur og Tankegang, saa Meningerne, som vi har set, kunde brydes stærkt, hold-

tes de dog sammen i Venskabets og den kristne Broderfølelses Aand. De blev ved disse Møder styrket til deres daglige Gerning og selv personligt udviklet ved det, de drøftede med hinanden, hvad enten det nu var deres egne aandelige Problemer eller deres Stilling til Folk og Kirke, og det skal ikke glemmes, at de som djærve Forkæmpere for friere Anskuelser paa dette Omraade i en traditionsbunden Tid var med til at bane Vej for dem til almindelig Forstaaelse, ikke mindst gennem deres Ordfører paa Roskilde Konvent, Ferdinand Fenger. Var det end kun i en enkelt Egn af Landet, det virkede, kom det sydvestsjællandske Broderkonvent dog til at faa Betydning for videre Kredse, saa man nok tør sige, at det har sat sit Spor i den danske Kirkes Historie.

NOTER

- 1) *F. A. Holstein* († 1836) havde Præsentationsret til følgende Kirker: Hyllesled, Ørslev, Høve, Haarslev, Skørpinge, Vemmeløv, Kvislemark og Marvede.
- 2) *Rasmus Ottsen* († 1862) flyttede 1841 til Fredericia, hvis Folketingsmand han var 1849—54, derefter atter til Sjælland, hvor han blev Opsynsmand ved Esrom Kanal.
- 3) *Rasmus Sørensen* († 1865) nedlagde 1844 sit Embede for helt at kunne virke for Almuens Tarv og Oplysning. Han oprettede 1849 den første kongerigske Højskole i Uldum, sluttede sig en Tid til Bondevennerne og var Folketingsmand 1849—52, da han udvandrede til Amerika.
- 4) *Hans Bastholm* († 1854), Søn af den bekendte kgl. Konfessionarius Chr. B., var en af Vulgærrationalismens mest typiske Repræsentanter. 1802—46 var han Præst i Slagelse, hvorfra han 1815—36 udgav Tidsskriftet »Den vestsjællandske Avis«.
- 5) *J. Fenger*: Det sydvestsjællandske Broderkonvent 1837—54 (1890).
- 6) *Ole Peter Holm Larsen (Skræppenborg)*, Lægmandsprædikant, sluttede sig siden til Grundtvig († 1873).
- 7) *Peter Rørdam*, Præst i Mern 1841—55.
- 8) *J. G. Willemoes*, Broder til Søhelten, Præst i Herfølge 1838—58.
- 9) *Lars B. Leth*, 1826—52 Præst i L. Hedinge.

- 10) *W. T. Engelbreth*, Præst i Lyderslev. 1795—1862.
  - 11) Se herom Fr. Nielsen: Statskirke og Frikirke (1883). S. 1 ff.
  - 12) *Jac. Chr. Lindberg* († 1857) tog 1830 som Følge af de kirkelige Stridigheder, hvori han med stor Voldsomhed havde deltaget paa Grundtvigs Side, sin Afsked som Adjunkt ved Metropolitanskolen og levede derefter i trange Kaar, til han 1844 blev Præst i Tingsted paa Falster.
  - 13) *Jac. Peter Mynster* var Sjællands Biskop 1894—54.
  - 14) *Mynsters Visitatsdagbog 1835—53 I—II* (1937) ved B. Kornerup.
-

Fra Karrebæk Sogn.

Af
V. Møller.

—o—

Præsten i Karrebæk, Jens Morsing, døde 1596 efter at have betjent Sognet i 12 Aar. Paa sædvanlig Vis fik Enken Lov til at bo i Præstegaarden og nyde Kaldets Indtægter mod at holde en Vikar i Stillingen (»Naadensaaret«).

Imidlertid gik det ikke saa glat med at faa en ny Sognepræst. Jens Morsings Svigersøn, Otto Christensen, der var Provst i Horslunde paa Lolland, vilde gerne skaffe sin Broder, Albert Christensen, Kaldet. Otto drog derfor — uden Tilladelse fra sin Biskop — fra Fyns Stift (Lolland hørte dengang til Fyns Stift) ind i Sjællands Stift til Karrebæk. Her optraadte han nok, som om han var Provst og bevægede Bønderne til at samle sig om hans Broder Albert, og virkelig lykkedes det ham at skaffe Kaldsbrev paa Karrebæk til sin Broder. Men saa gik den heller ikke længer. Det var nok andres Mening at Peder Reedz's Søns Tugtemester (Lærer) skulde have Kaldet, og Bispen havde efter Aftale med Peder Reedz til Hørbygaard befalet Mester (Magister) Jørgen i Næstved i Provstens Sted at skaffe ham Stillingen, men dette forspildtes, fordi Otto Christensen havde en Del af Bønderne med sig. Det kom til et Sammenstød mellem Peder Reedz og Otto Christensen, ved hvilket Præsten trakterede Herremanden med utilbørlige Ord, »som ikke sømmer sig en Ordets Tjener«.

Til sidst gik Sagen til Kongens Afgørelse, og 29.

Marts 1577 kom der Brev fra den unge Christian d. 4. til Lensmanden Knud Urne i Vestlolland og til Odensebispens Jacob Madsen om den dristige Præst fra Horslunde. Otto nægtede ikke, at han havde gjort Tjeneste i Kirken, skønt det var mod Loven og uden Bispens Samtykke. Men der var 15 af Karrebæks Sognemænd, som vilde vidne om hans Uskyldighed, dem havde han ikke faaet Tid og »Respit« til at føre paa Tinge. Den Tjeneste, han havde gjort, bestod i, at han havde efter Anmodning besøgt et sygt Menneske i Præstegaarden, hvor den afdøde Præsts Enke boede.

Albert Christensens Kaldsbrev blev kendt ugyldigt; ved at skaffe sin Broder et ulovligt Kaldsbrev var en anden (nemlig Tugtemesteren) bleven fortrængt fra et lovligt Kald. Ved Dom i Nakskov var det fastslaaet, at Otto Christensen havde forbrudt sit Kald i Lolland. Denne Dom stadfæstede Kongens Retterting, som var den Tids Højesteret. Karrebæks Sognemænd var ogsaa begyndt at blive betænkelige, eftersom Sagen udviklede sig, og mente til sidst, at Otto ikke uden Bispens Bevilling kunde befatte sig med Tjeneste her paa Sjælland.

Men Albert, Broderen med det ulovlige Kaldsbrev, hvad med ham? Saa vidt det kan skønnes, maatte han forlade Karrebæk og drog vistnok til Falster — saa langt om længe fik Sognet en »lovlig« Præst.

Der findes ikke ellers ret mange gamle Breve og Dokumenter, som kan fortælle os noget om Karrebæk Sogn for 300 Aar siden. Meget er gaaet tabt ved Skødesløshed og LigeGYldighed, ved Ildebrande o. s. fr. Hertil kommer, at Kirkebøgerne ikke er ført helt godt.

1668 brændte Præstegaarden, og kort efter døde Præsten, Mag. Jacob Pedersen Lynge. Mærkeligt nok havde han ikke giftet sig med Formandens Enke (Formanden hed Gregers Lauridsen, som døde 1650). Lynges Kone hed Kirsten Tausen.

I April vurderedes Indboet efter »den skadelige Ildbrand« af Jens Nielsen og Peder Laugesen. Af ædle Metaller (Guld og Sølv) var en Guldkæde, en Diamantring, et lille Smykke med 8 smaa Diamanter, et Sølv-Sejerværk (Ur), en Sølvkande, 7 Sølvskeer, 2 smaa Sølvkander, 1 forgyldt Sølvbæger — noget af dette var sat i Pant dels i Næstved, dels i København.

Saa havde Morten Kandestøber i Næstved faaet 4 Lispund godt, smeltet Tin — desuden fandtes 15 Tinfade, 20 Tintallerkener, 1 Tinflaske paa 4 Potter, 2 Tinkander, 1 Tinsmørkande, 3 Sovseskaale og — et Tin-Sengebækken.

Af Messing var 5 Lysstager, 2 Kedler, 1 Sengebækken, 1 Øse, 2 Fyrbakker, 1 Dørslag og 1 Morter.

Af Kobber fandtes 1 Bryggerkedel paa 2¹/₂ Td., 3 Gryder og flere mindre Kedler.

Vi gaar saa ind i Stuerne, idet vi husker paa, at Datidens Møbler mest var Bænke, Kister og Senge. I Dagligstuen stod en stor Træseng, 2 Kistebænke med Laas, 1 lille Stenskive (Bord) med Ramme om, 1 andet Bord med 2 Skuffer, 1 sort, beslagen Kiste, 1 Slagbord, 3 smaa Træskamler, 3 Spinderokke, 1 Jern Kakkellovn med 4 Messingpiller, 1 Vugge, 1 flamsk Bænkedyne med Skind under samt et lille Vraaskab (Hjørneskab).

I den lille Stue var ogsaa Kakkellovn. Her var stillet en Kurveseng, 2 lave, syede Stole, en gammel Højstol og et lille Spejl.

Der var godt med Linned: Damaskes Duge, Hør-lærred, Drejl og Blaargarn, ja, et Par Klosterlærredslagen med Kniplinger paa; dertil mange Olmerdugs Dynner og Puder.

Præstens Gangklæder omfattede 1 graagrøn Samarie, 1 Klæderok (Frakke), 1 hel Atlaskes Klædning, 1 flosset Kjortel med Flos under Skødet, 1 rød Kattuns Trøje.

Vognene omfattede 1 beslagen Kurvevogn, 2 Trævogne og 2 Slæder.

Af Heste var der 2 Køreheste, 3 smaa Heste, 6 Hopper og 6 Føl. Kvæget bestod af 10 Køer, 3 Kvier over 3 Aar, 3 Kvier i 3. Aar, 3 Par Studlinge, 1 Ungtyr, 4 Fjorkalve, 19 Faar med Lam, 17 Geder, 18 Kid, 2 Bukke, 11 Svin og 5 Gæs.

Præstens Bogsamling talte ca. 100 Numre og bestod mest af teologiske Skrifter samt nogle Lægebøger; en Del beroede hos hans Formands Enke i Lille Næstved.

★

Den nye Præst, Cornelius Povelsen, overtog ikke alene Kaldet, men ogsaa Formandens Enke og hendes Børn. Han maa have været ganske ung — 22 Aar — da han tiltraadte, og i 44 Aar virkede han i Karrebæk Sogn, fra 1666—1668 dog kun som Medhjælper hos Lyng. I Juli 1680 døde »den hæderlige og gudselskende Matrone«, Kirsten Tausen, og i Februar 1681 holdtes Skifte efter hende. Med sin første Mand, Jacob Lyng, havde hun 3 Døtre og 1 Søn. Sønnen, Christen Jacobsen, var 19 Aar, men man vidste ikke, hvor han nu var. En Datter, Anna, var gift med en Præst i Norge. Saa var der Johanne (22 Aar) og Kirsten (14 Aar) Paa Børnenes Vegne var mødt deres Morbroder, Claus Tausen, kgl. Majestæts Kancellisekretær. Det var et godt Bo i alle Maader — mange Diamant- og Guldsager, 1 lille Kontrafej i Guld, Perlearmbaand o.s.v. Ialt vurderes det til 1452 Daler. Det maa have været en flot Begravelse, Cornelius Povelsen gav sin Kone, den kostede 275 Daler. Af »særlig Affektion« lovede Præsten at give de 2 yngste Døtre hver 100 Daler ud over den Søsterlod, der tilfaldt dem. Det skrev han under paa:

Cornelius
Povelsen

— Gaar vi saa over til Degnen, er Billedet et andet.

Her er ikke Velstand, men de havde dog det daglige Brød. 1647 opgiver Degnen, Peder Hansen, at der er 55 Tiendeydere. Han faar 46 Skp. (Rug), 46 Skp. Byg og 16 Skæpper Havre. 116 Brød om Paasken, 36 Børster (Skinker) fed Flæsk, 3 halve Svin, 16 halve Gaasekroppe, 16 Medister og 47 Snese Æg, saa sulte behøvede de ikke!

Per Degn og Jacob Madsen i Karrebæk var gift med 2 Søstre, Ellene og Karen Lauridsdatter fra Næstved. Da Søstrenes Fader, Laurids Stenhugger, døde, mente de, at de skulde have mere i Arv, hvorfor Degnen og Jacob Madsen indstævnedes Borgmester Niels Hvid og Byfoged Anders Enevoldsen. Dommen kom til at lyde paa, at der ikke skulde udredes mere til de to. Ved Ellens Død ægtede Degnen Maren Lauridsdatter. 1679 døde Peder Hansen; Enkens Lavværge var Jacob Bang, der nu virkede som Degnens Medhjælper. Det var efterhaanden paalagt Degnen at holde Skole — hvorfor der byggedes til Degnestavnen, men adskillige Degne følte hverken Kald eller Lyst til Skolearbejdet og antog en Substitut. Senere ansattes en Skoleholder.

Degnens Bo vurderedes til 71 Daler. Begravelsen kostede 12 Daler (man sammenligne hermed Præstekonens Begravelse Aaret efter). Degneboligens Istand-sættelse (den tilhørte Saltø) vilde andrage 54 Daler. Saa skyldtes der Familieskat og Krigsskat. Anden Gæld androg 31 Daler, som der ikke fandtes Midler til, men Enken Margrethe lovede at betale Tid efter anden og »fornøje« Kreditorerne, saavidt hun kunde tjene og skaffe.

Den ny Degn, Anders Nielsen, var Student ligesom sin Formand. Han blev gift med Peder Hansens Svingerinde, Maren. Samme Aar han tiltraadte, begyndte han at føre en Kirkebog 1679 — maaske det ikke har interesseret Præsten saa meget! Medvirkende har det øjensynligt ogsaa været, at Anders Nielsen blev i høj Grad økonomisk afhængig af Præsten, der sad godt i

det og kunde laane Penge ud ikke alene inden-, men ogsaa udensogns, bl. a. laante han Fodbypræsten 100 Daler. Maren Degns bar mange af Sognets Børn til Daaben ligesom Præstens Kone. I Præstegaarden havde de Kristentøj, noget jævnt og det fineste af Atlaskes med Kniplinger om, dertil en lille Gyldenstykkets Kristenhuse. Det blev sagtens — mod en lille Godtgørelse — anvendt ved mange Daabshandlinger.

Da Maren døde Natten før Langfredag 1703, var hendes 2 Søstre Margrethe, Enke efter Peder Hansen (en Søn Laurs Nielsen) og Boel Lauridsdatter gift med Peder Hemmingsen i Karrebæk Arvinger. De fik rede Penge af Anders Nielsen, som overtog Gælden. Degnen giftede sig nu med Pernille Mathiasdatter.

Vi gaar nu ind i Degnehuset og ser, hvad der fandtes. I Stuen stod en stor Himmelseng med Masser af Dyner og Hørlærredslagener, desuden stod der Bænke og Kister. I Kammeret ved Køkkenet var en Egeseng med Egestolper, Olmerdugsdyner og 4 Stykker grønt hjemmegjort til Sparlagen og Kappe. I Kammeret oven for Stuen fandtes Kister og Skrin, Kobber og Tin, Fade og Tallerkener. I Køkkenet stod en Bryggerkedel med Hat og Pibe, den vurderedes til 14 Daler og var sat i Pant til Præsten. Meget hjemnevævet fortæller om Husflid. Degnen ejede personligt: 3 Hørlærreds Skjorter, 3 Halsklude af fint Hørlærred, 1 gammel Klædeskjole og en ny af hjemmegjort Tøj, 1 daglig Dragt, ogsaa af hjemmegjort, 1 Par sorte, uldne Strømper, 1 Nathue af blaat Taft, 1 Par Sølvspænder, 1 Par Skjorteknapper af Sølv og et lille Sølvbæger.

Af Husdyr bemærker vi: 1 Par smaa, sorte Heste, 4 Køer, 10 Faar, 3 Svin, 4 Grise — alt Boet sættes til 174 Daler. Imidlertid havde Præsten Cornelius 107 Daler til Gode, Tolderen Christoffer Henningsen havde laant Degnen 10 Daler til at købe Hør for, Begravelsen kostede 24 Daler. Heldigvis havde Degnen forbedret meget paa Boligen med Egetømmer, saaledes at Ride-

fogeden paa Saltø, Otto Jørgensen, kun krævede 4 Slettedaler til Reparation af Huset. Enken Pernille ønskede 24 Daler til sin Begravelse. Præsten Cornelius og Tolderen Christoffer skulde have Indseende med, at det øvrige svaredes efterhaanden til Arvingerne. Der blev et Overskud paa 24 Daler, hvoraf Enken fik 12 Daler og de øvrige Arvinger andre 12. Alt dette fremgik af Skiftet efter Anders Nielsen 1710.

Sejladsen til og fra Næstved foregik dengang gennem Mindegabet mellem Longshavn og Enø. 1613 afgav Karen Rostrup (gift med Peder Reedz) paa Saltø efter Kongens Anmodning et Stykke Jord ved Mindegabet, hvor der paa Enøsiden blev opført en Toldergaard. Her ansattes saa »kgl. Majesæts Tolder, en Kontrolør og en Tolderkarl«. Ikke langt fra laa Mindehuset, hvor Lodsens boede. 1682 viedes Knud Jørgensen og Anna Jørgensdatter af Mindehuset. Samme Aar anføres Sabine Tolders, som bar et Barn til Daab; Christoffel Henningsen, Visiterer, og hans Kone, Else, var ogsaa nærværende. Da Visistereren 1670 havde Barn i Kirke, bar Sabine det, og Tolderen Johan Ludvig var Fadder til den lille, der døbttes Margrete Elisabeth Christophersdatter.

Det var i hine Tider paa Mode at finde saa fornemme Faddere som muligt, hvilket maaske ogsaa kunde have visse Fordele. Paa dette Omraade synes at have været et helt Kapløb. Da Urtegaardsmanden paa Saltø, Henrik Vitt, 1679 fik en Datter døbt, bar Præstekonen Kirsten det, og blandt Fadderne var Borgmester Zacharias Hansen i Næstved. Og 1684, da Morten Hansen, Skræder i Karrebæk, skulde have et Barn kristnet, bar Alhed, Præsten Cornelius Povelsens anden Hustru, det. Fadderne var: Assessor Hans Bøfke (fra Førslev), Generalfiskal Jørgen Bøfke, Landsdommer Pasbjerg og Præsidenten Jørgen Otto fra Norge. Rimeligvis har

Skræderen eller hans Kone tjent hos de paagældende.

1673 viedes Anders Madsen, kgl. Tolder, og Sara Kousis. Der kom mange Børn til Verden i Toldergaarden, og fine Faddere var indskrevet: Borgmester og Raadmand eller rige Handelsmand (f. Ekv. Vilcken Hornemann) fra Næstved eller endnu mere: adelige fra Saltø: Oberstens Frue, velb. Fru Numsen, Jomfru Eleonora Numsen o.s.v. Det vil senere ses, at Præsterne og Degnene i Karrebæk troligt fulgte dette Fodspor. Forøvrigt blev der senere megen Forbindelse mellem Toldergaardens og Præstegaardens Beboere.

Mærkelige Navne støder man paa fra disse Aar: Riedzel, Thun, Nisse og Koch.

Endnu 1678 laa den gamle Kirkelade (hvor Tiendekornet samledes) i Byen, her boede Niels Hansen og Anna Pedersdatter.

Aaret efter, at Degnen Anders Nielsen var død, døde Cornelius Povelsen, saa Sognet fik ny Degn og Præst. Degnen, Student Elias Christophersen Beck, rykkede ind i Degneboligen, og Bendix Meisner Faxøe i Præstegaarden, hvor han var velkendt, eftersom han i flere Aar havde været Medhjælper hos Cornelius. Han overtog Gaarden for 420 Daler, heraf stod 150 Daler i Vartov, og Resten skulde udbetales Alhed Cornelius, Enken. Hendes Efterløn kunde de ikke rigtig enes om, saa Provsteretten maatte 1712 til Karrebæk Præstegaard for at mægle. Her fastsattes, at Alhed Etinger skulde have 38 Slettedaler aarlig af Faxøe.

Knap var Elias Beck bleven Degn, før der kom megen Trætte mellem ham og General Mathias Numsen paa Saltø og med Præsten. Der havde nok været en Kontrakt mellem Præsten Cornelius og Elias Beck, hvorefter den sidste havde Lov til at bruge 4 Skp. af Præstens Jord til at saa i. Den Kontrakt var kortkommet, sagde Degnen. Engang i Høstens Tid havde Cornelius kaldt ham ind til sig og sagt: Der er den skriftlige Forening mellem os, tager den til jer. Beck bad

Præsten beholde den, men denne svarede: Nej, jeg vil ikke have den i mit Hus, tager den! Det hørte Præstens Kone. Saa tog Beck Kontrakten og gik ind i Skolen og lagde den i Vinduet. Den blev borte, og siden har den ej kunnet findes.

Mellem Præst og Degn var Forholdet mindre godt. Til sidst maatte de to Kamphaner for Provsteretten. Her forelagde Faxøe sin Anklage mod Beck: denne havde af egen Magt og Myndighed fra Prædikestolen lyst om Ungdommens Læsning. Ja, svarede Beck, det var sket af Vanvare og skulde ikke ske mere!

Saa vilde Degnen heller ikke gaa med Provstebrevene, og naar Præsten havde sendt Bud til ham og bedt ham komme med Skriftebogen, kom han ikke. Ja, han havde ligefrem været uhøflig over for Faxøe og sat sin Hat paa. Da Præsten paatalte dette, svarede Beck: Jeg har betalt min Hat og har Lov til at sætte den paa, naar jeg vil! Der kom Forlig mellem de to — men Sognefolkene har nok gottet sig.

Samme Aar mageskiftede Faxøe og Mogens Koch i Karrebæk noget Jord. Til Koch afstod Præsten 1 $\frac{1}{2}$ Ager Jord med Forpløjning dertil paa Gedemosehøj i Syvhøjmarken og fik i Stedet for et Stykke af Kochs Mark, som i Cornelius Povelsens Tid blev indtaget til Præstens Have — mod at Cornelius eftergav Bonden hans Tiende.

Ellers optræder en Husmand, Roland Pedersen, ofte i Kirkebogen. Nogen almindelig Husmand har han næppe været. To Gange var han gift, og med Tiden blev han som Skipper en velhavende Mand. Ved hans Børns Daab optræder Folk fra Præstegaarden og Tolderhuset.

I Karrebæk boede en Præstenke, Madame Beesche. hun havde flere voksne Børn, der døde i en ung Alder, saaledes begravedes 1720 Jytte Dortha B. — 23 Aar og Studiosus Knud B., 24 Aar, og en anden Søn var Præceptor (Huslærer) hos Faxøe. En Søn, Hans

Beesche, blev Kontrolør ved Toldstedet i Karrebæksminde. Her var Tolder Anders Madsen død 1723, 60 Aar gl., og efterfulgt af Tolder Taysen. Han tituleres Seigneur; efter Datidens Mode fik Bønder ingen Titel; Ridefogeder, ustuderede Degne og jævne Borgere blev kaldt Monsieur; studerede Degne, større Handelsmænd og Embedsmænd var Seigneurs, Præster og Adelsmænd fik »Hr.« foran.

Da Præsten Faxøe døde 1732, oplyste hans Enke, at hver Gaard i Sognet gav aarlig til Præsten 1 Gaas + 1 Snes Æg, derimod ikke Ost. Kvægtiende udrededes saaledes: Af Kalve 3 Skill., af Føl 4 Sk., af Bistader 6 Sk. pr. Stk.

Enken boede i Præstegaarden i Naadsensaaret mod at afholde Udgifterne til Vikaren; denne var en ung Mand, Jørgen Guldberg, som fik Embedet, men døde 2 Aar efter, 38 Aar gammel.

Saa blev Chr. Nold Sognets Præst; han var Magister og havde været Provst (Præpositur, Formand) paa Kommunitetet. Kan man dømme efter det skriftlige, som Karrebæk-Præsten har efterladt sig, har Nold nok været en af de betydeligste blandt Sognets Præster. Sirlig og omhyggeligt førte han Kirkebogen, og synes hans Skrivelser os lidt stiv i Formen, saa er de altid omhyggeligt udarbejdede. Som Provst i Ø. Flakkebjerg Herred og Skifteforvalter i gejstlige Boer var han velset og afholdt af sine Kaldsfæller.

Der skulde jo i hine Tider holdes *offentlig Skrifte*. Nold fortæller, at de fleste, her mødte, var Kvinder med uægte Børn. Dog hændte det, at Lars Jyde 1738 teede sig forargeligt i sin Drukkenskab i Kirken, saa han maatte møde til Absolution. 1743 maatte en Husmand fra Karrebæk ogsaa stille, da han sidste Sommer havde taget Korn paa Marken, hvilket han i Førstningen nægtede ved dyre Eder.

Et Ægtepar, Husmand Peder Rasmussen og Hustru, Hylleborg, begik Synd mod det 5. Bud, da de lod et Barn, der var sat til Optugtelse hos dem, gaa herreløs, og da det kom paa Gaden, blev det saa ilde tilredt af et Svin, at det (Barnet) døde Dagen efter.

Saa var der dem, der forsømte at gaa til Alters, det ramte bl. a. Mogens Thorsen og hans Kone, Maren Mortensdatter. Efter deres Bryllup i Karrebæk Kirke havde de løbet rundt omkring i Landet og forsømt Sakramentet.

1725 havde Plessen paa Saltø oprettet Skoler i Karrebæk og Torp og ansat Skoleholdere, i Karrebæk Jacob Tersling, i Torp Søren Hallenstrup.

1736 blev Konfirmationen indført. Dette Aar havde Nold 13 Konfirmander — en af dem kunde ikke læse. Alderen var der ikke noget i Vejen med: 2 var 20 Aar, 8 17, 2 19 og 1 18 Aar.

1738 er Grænsen endnu højere: Flere er 20 Aar, 1 21; Peder Larsen fra Gumperup er 27 Aar og Søren Hansen 30 Aar! Man maa erindre, at Konfirmations-Attesten krævedes ved Indgaaelse af Ægteskab. Flere af de mandlige Konfirmander havde begaaet Lejermaal. Et helt Særsyn er det 1748 at træffe en 14-aarig blandt Konfirmanderne; det var Vincents Fridericus Jessen, Søn af Tolder Jessen i Karrebæksminde — men han læste ogsaa »skønt«. Nogle læste godt, andre skikkeligt, somme maadeligt og enkelte skønt — dette sidste gjaldt enkelte Tolder- og Lærerborn. — Dødeligheden var stor baade blandt Børn og Husdyr. Mange Børn døde som spæde, ogsaa hos de mere oplyste. f. Eks. hos Præst og Degn. Gennemsnits-Levealderen var derfor betydelig lavere end nu til Dags. Det var helt godt at kunne naa 60 Aars Alderen. 70 Aar var en høj Alder.

Derfor regnedes Tolderens Kone i Karrebæksminde, Madame Dorthe Bolht for en Olding — hun blev 75. Urtegaardsmandens Hustru paa Saltø var 87, hun

hed Kirsten Engelbretsdatter. Men i Silkenborghuset naade Rasmus Hansen 96 Aar. Han havde alle sine Sansers Brug og nogenledes Helbred til 2 Dage før sin Død.

Ulykker indtraf: flere druknede paa Fjorden, nogle blev dræbt ved Løbskkørsel, og enkelte satte selv Punktum for deres Liv. Paa Enø var flere ældgamle Kvinder: Inger Troelsdatter naaede ogsaa 96 Aar.

Saa var der Kvægpesten, der nok i Sorø Amt begyndte 1745 paa Enø og forvoldte Landet store Tab. Det blev bestemt, at Gudstjenesten i Karrebæk Kirke skulde holdes, efter at de smittede Byers Beboere havde været der. Det har næppe hjulpet videre.

— Christian Nold virkede kun i knap 14 Aar i Karrebæk. I September 1748 døde han og blev gravlagt i Kirken, hvor en Tavle i Koret fortæller nærmere om ham. Der var intet Skifte efter ham, idet Enken, Maren Trojel, havde Brev paa at sidde i uskiftet Bo.

Tre Aar efter, September 1751, afgik Elias Beck ved Døden, 69 Aar gammel. Han havde været gift 2 Gange. Hans første Kone var Pernille Mathiasdatter, som døde 1740, 64 Aar gammel. I dette Ægteskab fødtes adskillige Børn, men kun 2 af dem naaede at blive voksne. Aaret efter viedes Degnen til Anna Cathrine Been paa Harrested i Hyllinge Kirke.

Det var et helt godt Bo, Beck efterlod sig — Karl og Pige havde han ogsaa holdt. En Del Bøger fortæller om, at han har været sprogkyndig, maaske ogsaa musikalsk, idet han ejede en Fløjte. Kanske har han ogsaa været Jæger, idet der baade var Haglpung og Krudthorn blandt hans Løsøre. Af de to Børn fra første Ægteskab var den ældste Alette Marie 1736 bleven gift med Skomager Hans Pedersen i Næstved. Til hendes Brudeudstyr laante Beck 1736 20 Daler af Sognets Fattigkasse, der bestyredes af Præsten. Nu skulde den Gæld ud af Verden. Den yngste Datter, Cicel Margrete, tjente i København. Hendes Lavværg

blev Skoleholder Jacob Tersling i Karrebæk. Egentlig skulde hendes Farbroder, en Taffeldækker for de kgl. Pager i København, have haft det Hverv, men han frabad sig Æren i følgende, pudsige Brev: »Kære Venner, eftersom jeg hører, at min Broder er ved Døden afgaaet, og hans Datter har været her og forlangt, at jeg vilde være hendes Formyndere, saa lader jeg Eder vide, at det er en Sag, som jeg ved Gud ikke kan tage mig af, eftersom jeg er en gammel, svag Mand og haver nok min egen Del at forrette — herved befaler Eder Gud.

København 19. Jan. 1752.

C. Beck.

Boets Formue ansloges til 296 Daler, Udgiften var 147 Daler, saa der var Overskud. Præsten Aagaard fik 5 Daler for sin Assistance; den yngste Datter fik 20 Daler forlods, fordi hendes gifte Søster havde faaet Udstyr.

Naar der blev holdt Skifte i Karrebæk Sogn, blev dette bekendtgjort ved, at Trommen gik i Næstved mod en Godtgørelse af 2 Mark til Trommeslageren. Ved Skiftet i Karrebæk Præstegaard 1739 efter Enken Faxø efterlystes den ældste Søn Morten, som i flere Aar havde været fraværende paa de vestindiske Rejser. Nu var der fra Amsterdam kommet Bevis om hans dødelige Afgang. Postpengene for dette Brev beløb sig til 1 Daler 1 Mark og 4 Skilling. En Skipper Svenningen i Aabenraa krævede 25 Daler af Boet, idet han paastod, at han havde hjulpet Morten Faxø fri af Militærstanden, som han nok havde givet sig under. Enkens Broder, Kontrolør Hans Beesche, krævede nærmere Oplysning og Bevis i den Sag, og Mortens Arvepart gik til hans 4 Søstre: Sophie, Margrete, Ane og Cathrine, der hver fik 119 Daler.

Kontroløren ved Karrebæksminde Toldsted underskrev saaledes Hans Beesche.

Formuen ansloges til 578 Daler, Gælden til 90 Daler, saa der blev 488 Daler til Deling.

— Den 2^e Juli 1739 var Anders Laursen og hans Steddatter Lisbeth gaaet ud paa Karrebækstorp Long for at skære Tørv. Da Anders begyndte at skære, blev han et Stykke Klædning var, og straks efter saa han en Haand og en Arm af et Menneske, som laa tildækket med et Lag Eng-Skorpe med Jord ovenpaa. Da han løftede Engskorpen, kunde han kende, at det var et fuldkomment Menneske — det saa Lisbeth ogsaa. Saa gik han hjem og lod tude paa Gaden; en Del af Byfolkene fulgte derpaa med ham ud paa Longen og skrabede Jorden væk. De saa da, at det var et Kvindemenneske, idet hun havde flettede Haar og en brunagtig Frakke.

Birkefogden Christen Jespersen eftersaa sammen med to Karrebækstorp-Mænd, Peder Mortensen og Aage Niels Hansen, den døde Benrad. De udtalte, at Mennesket var aldeles fortæret og forraadnet og næsten Led for Led adskilt, og derfor var der ikke noget at se undtagen paa det venstre Laar, som laa nærmest ved Jorden. Her fandtes nogen Hud paa, ligesaa paa den venstre Arm ved Haanden og Fingrene. Af Hovedet fandtes kun Baghovedet med brunagtigt Haar, som var flettet i tvende Lokker og i hver Lok 3 Totter Haar, men af Forhovedet fandtes ikke noget helt eller kendeligt. Samme Benrad var iført en ulden Vadmelklokke, som var helt igennem sammensyet paa Akslerne og rynket i Livet, den syntes nu brunagtig. Stedet, hun laa paa, var en gammel tør Tørvegrav, ca. 1 Alen i Jorden. Af slige Omstændigheder var det kendeligt, at hun ikke selv havde ombragt sig, men maatte være paa en ulovlig Maade bragt af Dage. Nogle af de tilstedeværende Byfolk forklarede, at det døde Legeme ikke kunde have ligget der over eet eller to Aar, og det af den Aarsag at de først i de 2 sidste Aar har skaaret Tørv paa det Sted og ellers ikke

i mange Aar tilforn. Den Jord, den døde var dækket med, var opskaaret de to sidste Aar og var endnu ikke sammengroet. Endvidere blev Mændene spurgt, om de havde hørt noget Kvindemenneske herfra var bleven borte og ej har været til at opsøge. Herpaa svarede de, at forgangen Aar omtrent ved disse Tider blev der spurgt efter et Kvindemenneske fra Tornmark, som var bleven borte, og ingen havde hørt, hun var kommet til Stede.

Amtmand Berregaard skrev: Det synes ikke af Besigtigelses-Forretningen, at det i Karrebækstorp Tørvelong dødfundne Kvindemenneske selv har ombragt sig, hvorfor hendes Legeme kan optages og til Sognets Kirkegaard henføres der at nyde sit Begravelsessted. Men forøvrigt maa det paahvile Forvalteren (paa Førslev), at han efter yderste Evne søger at faa oplyst, hvem dette Menneske har været, hvor hun sidst har haft Tilholdssted, og hvad der maatte være Aarsag til hendes ulykkelige Dødsfald.

Om dette hjalp er vel tvivlsomt, skønt man ikke skulde synes, det maatte være vanskeligt at konstatere et Menneskes Forsvinden fra det nærliggende Tornmark. To Brødre, Hans og Lars Jørgensen, blev anklaget, men frikendt, idet Hans dog skulde 3 Mdr. paa Bremerholm for ukristelig og haard Medfart mod sin Fæstemø, der var forsvundet 1737.

1735 var udstedt en Lov om Sabbatens Helligholdelse. Den forbød bl. a., at der blev redet Sommer i By paa Helligdagen. Det er ikke saa svært at skrive Love. Langt sværere er det at faa disse efterlevet, og dette beredte Præsterne mange Kvaler. Loven blev næppe overholdt, og mange Steder genoplivedes de gamle Skikke.

1742 klager Nold over Ungdommen paa Enø, som Mandag d. 4. Juni ved Sommer i By med Sang og Tromme — hen til Ridefogden Ivar Brun paa Gavnø-

gaard. »Som jeg fik dette at vide — fortæller Nold — sendte jeg Degnen og en af Medhjælperne over paa Øen Tirsdag Morgen tidlig, som i mit Navn kærlig bad og formanede dem, at de dog vilde afstaa fra dette deres Forsæt, thi det vilde ellers ikke blive dem til Gode, men det hjalp aldeles intet; de satte sig straks derpaa til Hest, tog Vejen ad Gavnøgaard, hvor deres Ridefoged bor med sin Familie, gjorde der deres Exercitier og Parade; af ham har de forhen faaet dette Svar, da de søgte om Tilladelse dertil hos ham, at han tillod det dem ikke, men han forbød dem det heller ikke. Mig kunde det være lige meget, om ikke da slige Optog og Conflux i nogle Aar har ophørt her i Herredet, der nu igen just skulde begynde at blæse Alarm i mit Sogn, saa Følgen vil visselig blive denne, at ej alene de andre Byer i Sognet men endog de øvrige Sogne i Herredet vil efterfølge deres Eksempel, dersom jeg ikke for 4 Aar siden (1738), da Karrebæks unge Mandkøn i Kvislemark og Marvede Sognes Vakance (i Præstekaldene) ogsaa tog sig for at fuldføre sligt, offentlig fra Prædikestolen havde sagt min Mening derom og ved Forvalterens (paa Saltø) Assistance faaet det forekommet og dæmpet og Formændene lemfældig straffet, saa ingen i det ganske Herred siden den Tid har faldet sligt i Sinde. Halvaarlig har jeg i Kirken oplæst Reskriptet af 1735 og forstaaet den saaledes, at naar der ikkun rides Sommer i By en Søgnedag, saa maa man nok siden derpaa drikke saa meget man vil! Hvis Folk ikke kom til deres Skuespil eller skød Gaver til deres Gilde, saa at dette kan blive glædeligere og overflødigere, hvorpaa jeg Tirsdag d. 5. Juni fornam mærkelige Beviser og Prøver.«

Det var lykkedes Nold at faa en Skoleleder til Enø, »at ikke Øens Børn skulde leve som uoplyste Hedninger. Ridefogden mente, at man ikke kunde faa nogen til den Plads, men Nold fik dog en opspurgt, som Indbyggerne nu kan være tjent med. Han hed

Niels Lerche og var kommet fra Svinø, hvorfra adskillige Folk kom til Enø og gjorde sig megen Umage med at overtale ham til at vende tilbage til Svinø, hvad dog ikke lykkedes. Nolds Kone, Maren Trojel, har Niels Lerches Barn til Daaben 1743.

Nold fortsætter om Ridningen paa Enø: Jeg ser ikke, hvorledes jeg kan tage dem til Herrens Bord, naar de har syndet mod Loven og vil blive ved med det — og lade mig staa paa Prædikestolen og læse Lovens Ord op, saa længe jeg gider!

De sidste Maaneder af sin Levetid havde Nold Strid med en Skræderfamilie i Karrebæk, der havde indsendt en Klage over ham til Kongen. Nolds Eftermand som Herredets Provst blev Mag. Hans Hansen i Skelby. Han tog selv en Dag til Karrebæk for at faa Sagen oplyst og fortæller derom: Maren Monsdatter og hendes Mand bebor et Fæstehus i Karrebæk, hvoraf de hidindtil har kunnet svare den sædvanlige Afgift. Hendes Mand, Thor Espensen, har lært Skræderhaandværket med at sy Vadmel til Bønderklæder; i samme Syarbejde har han haft og har endnu god Hjælp af sin Hustru, saa de begge deraf hidindtil skikkeligt og til Nødtørfthighed har kunnet ernære sig, saa at den Fattigdom, som de vil klage over, er ikke af anden Beskaffenhed end den Fattigdom, som i disse Tider findes hos de fleste her paa Landet saavel Gaardmænd som Husmænd. Dette bekræftede alle, som jeg spurgte derom, at der var mange andre Husmænd saavel der i Byen som i Karrebæk Sogn, hvilke ere mere fattige end denne Thor Espensen og hans Kone, da de dog uanset deres Fattigdom har kunnet finde Udveje til at lade deres Hustruer efter deres Barselseng holde den i Ritualet anbefalede og i Karrebæk Sogn brugelige Kirkegang.

Den Vanførhed, som de i lige Maade klager over, er ikke af nogen Betydenhed. Maren Monsdatter har

været lidet halt fra Barnsben, dog ikke anderledes end at hun jo kan gaa omkring i Byen, hvor hun vil. Manden, Thor Espensen, er og lidet vanfør paa den ene Arm, men al den Vanførhed kan dog ikke være nogen af dem til Hinder i det Skræderarbejde, hvoraf de hidtil har kunnet ernære sig uden at betle. Om Mandens Betleri vidste ingen at give nogen tilforladelig Oplysning, uden at de havde nok hørt, at Thor Espensen engang i denne Vinter vilde prøve at betle, dog ikke der i Sognet, men uden for Sognet, hvilket han straks blev ked af, som noget han ikke fandt sin Regning ved, og jeg skal heller ikke tro, at nogen vilde give Almisse til saadan en Mand, som efter Anseende saa frisk og munter ud.

Med de Bøder, som Maren Monsdatter klæger over, har det den Beskaffenhed, at da hun var gaaet i Kirken efter hendes sidste Barselseng uden at lade sig introducere, saa lod Provst Nold hende forkynde Suspension fra Sakramentets Brug, indtil hun lærte Lydighed for Kongens Lov og Kirke-Ritualen og viste Kirken og Kirkens Myndighed tilbørlig Ærbødighed. Siden efter lod Provst Nold kalde hendes Mand, Thor Espensen, og foreholdt ham hans Hustrus Forseelse i denne Post samt sagde, at dersom han og hans Hustru paa en sømmelig Maade vilde erkende Forseelsen og afbede den, saa vilde Provsten og Degnen afstaa fra deres Krav om Offer, der kunde falde ved Kvindens Kirkegang, som kunde beløbe sig til 5 Mark, dog paa den Betingelse, at de skulde give de 5 Mark til Sognets fattige — men det vilde ingen af dem.

Andre Bøder er dem ikke paalagt.

Jeg spurgte Thor Espensen, om han havde talt til Provsten ved Konens Kirkegang og besværet sig over deres Fattigdom. Herpaa svarede han, at det havde han ikke, og hans Hustru var paa egen Haand, ham uafvidende, gaaet i Kirken; hun havde nok ladet sig besnakke af nogle andre Kvinder der i Byen, af hvilke

den ene (som Provstinden og Degnen berettede at have spurgt) skal have brugt det Motiv, at hun lavede sig til Barsel, og efter sin Barselseng vilde hun gøre det samme, nemlig at gaa i Kirke uden at lade sig introducere. Saa det synes at have været et oplagt Raad af disse Kvinder for at faa Barselkvinders Kirkegang afskaffet, og at denne Maren Monsdatter skulde gøre en Begyndelse dertil, hvortil de vilde bruge Fattigdommens Paaskud til at besmykke deres Ulydighed og Vanartethed. Ellers beklager Provstinden, at Maren Monsdatter, som er en overgiven Kvinde i hendes Mund, ikke alene skal have brugt mange unyttige Ord om Provsten, ham ikke til liden Ærgrelse i hans Sygdom, men hun endog ligefrem har triumferet i sin Ondskab over ham, da han var død (1/8 1748), og nu hun efter hans Død kommer frem med dette Klagemaal, saa kan det ikke andet end gøre Sagen mistænkelig paa hendes Side.

Det er klart, at Maren Monsdatters og hendes Mand yderste Armod, Vanførhed og Belleri er ikke af den Beskaffenhed, som hun i sin allerunderdanigste Supplik har villet forebringe det. Det ses deraf, hvad en Præst maa lide, naar han efter sit Embedes Pligt skal holde over Kirkeskik og Orden. Sandelig, det ganske Herreds Kleresi findes ikke liden Æmhed ved, at den gode Provst Nold skal lide saadan en Tort i hans Grav paa hans ærlige Navn og Rygte. Vi beder D. H. (Bispen), at Maren Monsdatters øvede Dumdristighed maa blive hemmet og hendes Anslag gjort til intet. Jeg spurgte Thor Espensen, hvem der havde sat denne Supplik op for hans Hustru, men han vilde ikke sige det og undskyldte sig dermed, at han med Ed havde forsikret aldrig at bekende det. — Provsten fra Skelby har aabenbart ikke været i Lag med Skræderkonen! Han har holdt sig til Skræderen samt til Nolds Enke og Degnen.

Nold efterfulgtes af Lars Hansen Aagaard, en Gørt-

lersøn fra Ribe. Sammenligner man Nolds sirlige Skrift med Aagaards, falder Sammenligningen absolut ud til Nolds Fordel. Til Gengæld synes det, at den ny Præst udtrykker sig mere frit og ubunden end Nold, hvis Stil var udpræget akademisk.

Aagaard kom fra det lille Fodby-Kald, men det er vist tvivlsomt, om hans økonomiske Forhold bedredes synderligt, i hvert Fald var der to Enker paa Kaldet, som han skulde svare til.

Aagaard havde været med til Skiftet efter Degnen Elias Bech. Dennes Enke, Anna Catrine Been, flyttede til Bidstrup og bombarderede herfra Bispen Hersleb med Klager over den gejstlige Skifteret, hvis Behandling af Boet — efter hendes Mening — ikke havde været fyldestgørende. Hun tænkte her navnlig paa Vurderingen af Degneboligen. Denne bestod 1751 af en Stuelænge paa 13 Fag i Øst-Vest straks ved Kirkens vestre Side. Saa var der en Ladelænge med Lo, Stald og Fæhus paa 9 Fag, et lidet Faarehus mod Syd paa 2 Fag og i Gaarden et lille Hus til Tørv. Det hele vurderedes af Kirkeværgerne Lars Hansen Koch og Peder Olsen til 100 Slettedaler.

Med de gamle Konfirmander havde Aagaard en Del Besvær. Anders Jensen Wibø i Karrebæk var over 30 Aar! Præsten skriver om ham, at han ikke har været til at bringe til nogen Tilbøjelighed eller Kundskab om Gud og sig selv. Nu for at forekomme alle hans Indvendinger har jeg selv taget ham i mit Hus, anordnet ham hos en skikkelig Person nogle Timer om Aftenen at gaa hen at lære at læse, siden han saa gammel skammer sig at gaa offentlig i Skolen, men det gaar meget langsomt med ham, og her vil bruges Taalmodighed om muligt at faa ham i den Stand til Mikkelsdag, at han kan blive antaget.

Oluf Olufsen i Gumperup var over 20 Aar og kunde ikke læse i Bog, men vel noget af Katekismus udenad. Hans Broder Christen, Gaardmand i Gumperup,

har efter min indstændige Begæring og Formaning lovet mig at lade ham gaa i Skole, som jeg ogsaa havde talt derom med Hersted i Torp (1761), og for at han ikke skulde blive Broderen besværlig i den Tid, da han gik i Skolen og kunde ikke være ham til Tjeneste, havde Gumperup samtlige Gaardmænd lovet mig at give ham Kosten, men han beklager, at Broderen hindrer ham fra Skolen, saa han ikke er kommet synderligt der. Det er ilde —.

I sit sidste Brev til Bispen fortæller Aagaard, »at Satan havde lagt an paa ham ved at onde Mennesker opvakte Forvirrelse i Menigheden, endog i Guds Hus. Nu er nogle døde, andre i Live, men jeg har erfaret Guds Kraft under den grasserende, svære Sygdom baa- de Morgen tidlig og Aften sildig med Hovedpine og Rygværk, for en Del er henrykte (d.v.s. døde)«. Til denne Influenza-Epidemi, som det vel har været, kom Kvægsygen, der bortrev Køer og Heste og derved paa- førte Ejerne store, svidende Tab.

Det har været en svær Tid. 1771 døde Fru Aagaard.

— Den ny Præst i Karrebæk, Jokum Christian Møller, blev 1771 viet til Jomfru Christiane Birgitte Beesche, Datter af Kontrolør Hans Beesche og Vita Guldbørg. Vielsen i Karrebæk Kirke foretoges af Præsten Bildsø fra St. Peders Kirke i Næstved. I Kirkebogen hedder det herom: Den naadige Gud og Fader, som øjensynligt har vist sig at være vor Ungdoms Ledsager til denne Dag og selv været vor Ægteskabs Stifter, hjælpe os fremdeles at føre det til sit Navns Ære.

I Efteraaret var Biskop Balle paa Visitats i Karrebæk. Præstekonen var da syg og døde 3 Uger efter fra 3 umyndige Børn, der fik en Stedmoder i Karen Bagger, som giftede sig med Præsten. Ligesom sine Forgængere, Nold og Aagaard, havde Møller sine Fortrædeligheder at slaas med. Kirstine Katrine Larsdatter indgav Klage til Bispen over ham og over Herre-

dets Provst, Præsten i Lille Næstved Magnus Hammer. Hun havde nok tidligere tjent hos Kromanden i Skovshoved og senere i København, hvor hendes Skudsmaal var blevet borte, saa hun ikke kunde komme til Alters. Nu var der beskikket en ny Kontrolør til Karrebæksminde Toldsted: Runchel, og han antog Kirstine som Amme. Sit Bohave fragtede hun med et Skib til Karrebæksminde og tog selv med Familien over Land. Men da Vejret blev ondt, blev Skibet borte i 14 Dage, saaledes at Runchel og hans Familie maatte opholde sig hos en Købmand i Næstved. »Og — fortæller Runchel — da Kirstine havde været hos mig en 2 a 3 Uger, kunde jeg ej længer beholde hende for hendes slette og skarnagtige Opførsel og dimitterede hende straks i Næstved af Tjenesten, førend jeg kom der til Stedet at bo. Heraf erfares, at den løgnagtige Kvinde hverken tjener mig eller har tjent mig i denne min Kontrolør-Bolig. Dette kan jeg med Sandhed bevidne saavelsom og min Nabo Tolderen, Hr. Kammerraad Franck.

Karrebæksminde d. 6. Novbr. 1787. Runchel.

Franck bekræftede, at Kirstine var bortjaget i Næstved og en anden Amme antaget af Kontroløren.

Degnen i Karrebæk, J. Camstrup, skrev, at »hun var et løgnagtigt Menneske, som næppe var 24 Timer i Kontrolørens Tjeneste efter hans Ankomst her til Sognet«. Hun havde aldrig anmeldt sig hos Degnen for at blive tegnet til Altergang, og han kendte hende ikke, før nu hendes onskabsfulde Klage var indgivet.

Kirstine havde faaet en Vinkelskriver i Næstved til at skrive Klagen. »Gud ved bedst, hvor inderlig ondt det gør mig, at jeg nu i 1¹/₂ Aar ikke har været til Herrens Bord. Jeg fulgte Kontrolør Runchel og hans Familie til Karrebæksminde Toldsted, i hvilken Menighed jeg ikke maatte blive antaget, da mit Skudsmaal var borte, ligesaa i Herlufsholm.«

Karrebæk-Præsten skriver: Hun er et løgnagtigt,

ondskabsfuldt Skarn; til Karrebæksminde skal hun være kommet med Kontr. Runchel fra København, men ej været noget i hans Hus her ved Toldstedet, saasom hun formedelst befunden Utroskab blev straks bortjaget af hans Tjeneste. Af mig er hun aldrig set, mindre har hun meldt sig til Altergang her, men alt er skammeligt paadigtet Opspind, hvormed visse sorte Gemytter søger at drille Provsten og mig, siden de ej er i Stand til at opdage eller angive nogen vanærende Plet i vort Embede og Levned. Ellers ved jeg ikke med hvad Grund berørte, lumpne Kvindemenneske kan besværge sig i, thi end jeg endog sætter det Fald, at der var nægtet hende Altergang, fordi hun intet Skudsmaal kunde fremvise, da havde jeg dog derudi handlet saaledes, som enhver brav Præstemand bør handle. Hvad er altsaa denne Klage andet end et Spilfægteri.

Skoleholder Niels Kofod paa Enø døde Natten mellem d. 8. og 9. Februar 1795 paa Isen, da han vilde gaa hjem over Stranden; om Morgenen fandtes han ihjelfrossen.

1794 døde den næstsidste Degn i Karrebæk Sogn, Jacob Camstrup, det var et godt Bo, han efterlod sig, bl. a. blev der givet 185 Daler til Sognets fattige. Saa godt et Resultat viste Skiftet ikke efter J. C. Møller, hvor Formuen blev anslaaet til 1407 Daler, men Udgifterne til 1572 Daler.

Sognets 3 Skoleholdere var oprindelig Haandværkere. Ham i Karrebæk havde været Møllersvend, ham i Karrebækstorp Skomager og Enø Manden Skrædder.

Ved Aar 1800 stod det ikke helt godt til med Sognets Ungdom og Skoler. I **Karrebækstorp** — fortæller Præsten — fandt jeg en gammel, udlevet Olding, Nicolajsen, som Skoleholder og en Ungdom saa raa og uvidende, som det vel var muligt at forestille sig. Der skal være 40 Børn, men kun 27 var mødt, og paa

Grund af Skoleholderens Alderdom og Affældighed var der ingen Fortegnelse over dem. Et eneste Barn kunde læse nogenlunde taaleligt i Bog; de øvrige, deriblandt Børn paa 14 Aar, kunde ikke engang stave med Sikkerhed, langt mindre læse rent. Lidt kunde de remse op udenad af Katekismus. Provsten mente, at Skoleholderen skulde afskediges med Pension — det blev han dog ikke.

Paa **Enø** var det ikke s a a slet, men Provsten fandt Læreren lidet skikket og dannet til sit Fag; han har intet lært og er vel gammel til at lære noget og synes saa indskrænket af Naturen, at der intet kan ventes af ham. Af 20 Børn var 17 mødt, og nogle læste pænt, men det havde Præsten Bast nok Æren af.

Karrebæk Skole kunde kunde og burde være langt bedre, eftersom Skoleholderen Rasmus Hofmann er bedre dannet dertil, men han er bange for at støde Sognets Folk ved at forlange Nøjagtighed og Flid af Børnene. Hofmann følger den gamle Regel: Stød ikke dem for Hovedet, du skal leve iblandt og tildels af. Af 39 Børn var 29 mødt

Degnekaldene blev efterhaanden nedlagt og de gamle Skoleholdere fortrængt af Seminarister fra Brahetrolleborg og Blaagaard.

Der var nok udbredt Fattigdom i Sognet i de Tider; Kampen for det daglige Brød var haard og Samfundsforholdene ikke gode. Dette er Forklaringen paa det mistrøstige Billede af Skolernes Tilstand. Hvor der i enkelte Hjem var Interesse og Raad, gik det helt godt med Børnene. Saaledes i Tolderhuset, hvorfra Børnene læste »skønt« for Præsten.

Da Englænderne splittede Landeværnet ved Køge, blev Landeværnsmand Johan Ditlev Hansen af Gumperup skudt. Hans Enke med 4 Børn fik 12 Rdl. i aarlig Pension. Ellers var ingen Folk fra Sognet kvæstet saaledes, at det var dem til nogen Hinder i deres Arbejde.

— Havde Bast været ivrig for Undervisningen i Sognets Skoler, saa var Brasen det ikke mindre. 1806 besøgte han Karrebæk Skole 23 Gange, Skolen i Karrebækstorp maatte nøjes med 6 Gange, og i Enø Skole var han 14 Gange. Han beretter, at i Karrebæk drives Undervisningen med Held, hvorimod det staar daarligt til i Karrebækstorp paa Grund af Skoleholderens Alderdom. Paa Enø finder der »antagelig Fremgang« Sted.

1816, da der atter var Barnedaab i Præstegaarden, var bl. a. en Strandtoldbetjent Ronacher fra Karrebæksminde med som Fadder.

Nævnte Tolder var samme Aar kommet hjem fra en Københavnsrejse medførende sin Brud, imidlertid viste det sig, at de slet ikke var viede! Snakken gik, og Præsten i Karrebæk var vred, fordi Tolderen til ham havde fortalt, at en katolsk Præst havde viet ham. Brasen forlangte saa en Æreserklæring af Tolderen. Herpaa svarer denne:

De forlanger at vide, hvad den katolske Præst hedder, som forrettede Vielsen, og jeg ser deraf, at De tager den Ting alvorlig, da De overalt udlader Dem med at have andraget det for Biskoppen. Saa maa jeg da ikke fornærme Sandheden sige Dem, at jeg ikke er viet hverken af den katolske eller af anden Præst, og at jeg kanske har fornærmet Deres Embede og prøvede Venskab, kan jeg herved indse. Men paa den anden Side betragtet saa vil De kanske tilgive mig den Puds, naar De tager Omstændigheden, som den er.

De ved, jeg har et Embede, som kræver, at jeg maa holde Folk, og det har jeg prøvet nu siden Fredens Komme med fremmede i mit Hus. Jeg har erfaret, at jeg blev bedraget. Som De selv er Vidne til, søgte jeg en tro Bestyrerinde, og det fandt jeg. Jeg søgte om Tilladelse til at gifte mig, det gaar med Sneglens

Gang; jeg har ingen i Huset uden en gammel Mand, som skal koge, bage, brygge, malke, fodre, skære Brænde, kort, bestille alt, som dog er urimeligt. Jeg bekostede en Rejse til København i Haab om, at min Tilladelse at gifte mig var udvirket og med det samme at føre min Forlovede hjem, jeg havde kun 4 Dages Tilladelse at blive. Pigen vilde gerne med, men frygtede slette Rygter. Jeg fandt paa at sige til Familien at lade mig vie i den katolske Kirke, det faldt mig desto lettere, da jeg som bekendt er katolsk. Jeg gik ud med min Kæreste og kom efter 2 Timers Tid hjem med min Kone. Nu havde jeg Bifald, nu maatte jeg faa min Kone med mig; hun har hidtil passeret som min Kone, og det ønsker jeg ogsaa, at De vil bevare, indtil jeg har faaet Tilladelse fra København og blive offentlig viet af Dem, saa maa hele Verden vide det, for saa maa jo enhver tie stille.

Kerrebæksminde d. 28. Decbr. 1816.

J. M. Ronacher.

Brasen meddelte Bispem, at Tolderens første Udsagn og flere »har været fingeret fra København af, ikke for at undgaa gyldig Ægteskabspagt, men for at faa Familiens Samtykke til at føre sin tilkommende Brud i Forvejen til sit Hus. Da jeg ansaa mig som Embedsmand fornærmet ved denne Digt, forlangte jeg hans skriftlige Æreserklæring. At han behøvede højlig Hjælp i sit Hus, som han i Embedsaffærer næsten hver Dag maa forlade, er Sandhed. At han mener sin udvalgte Veninde det oprigtigt, har jeg Grund til at formode, da hans hidtil førte Levned har været i Overensstemmelse med Sædelighedens Forskrifter, og at han ikke uden Familiens Samtykke har ført Pigen til sig som sin Kone, deri er jeg overbevist ved deres venskabelige Besøg hos ham siden. Jeg finder altsaa i det hele ingen ved hans Paafund fornærmet uden mig, som han igen har satisficeret. Jeg haaber

altsaa, at den hele Sag hermed er til Ende, naar jeg højtideligt lover, at Ægteskab retmæssigt fuldbyrdes, naar alle nødvendige Formaliteter er bragt i Rigtighed.

Karrebæk 30—12—1816.

Ole Brasen.

D. 20. Marts 1817 blev viet i Karrebæk Kirke: Velbyrdige Hr. Joseph Martin v. Ronacher, forhen Premierløjtnant ved Prins Christians Regiment og for nærværende Tid 2den Strand-Toldbetjent ved Karrebæksminde, 45 Aar, til Jomfru Lucie Bentzen af København, 26 Aar, opholder sig ved Karrebæksminde. To Næstved-Toldere, Kammerraaderne Bugge og Rung, var Forlovere.

1819 24. Februar døde Mogens Scheel v. Plessen. Kammerjunker, Major og Overbefalingsmand, Ejer af Saltø. Han blev ligsat i Kapellet Norden for Karrebæk Kirke og derefter ført til København.

— Var nogen plaget af vedvarende Sygdom, gik Turen enten til Kippinge paa Falster eller til Helenes Kilde i Vejby Sogn i Nordsjælland. Endnu saa sent som 1847 — Lørdag før St. Hans Søndag — kom en Bondevogn fra Karrebæk kørende til Sognefogden i Vejby, og i Vognen laa i Sengklæder et stakkels værkbrudent Menneske, der ikke kunde støtte eller staa. I Agestolen sad en alvorlig, ældre Mand og Kone, som var kørt de 18 Mil fra Karrebæk i en gammeldags, fast Vogn og nu skulde overnatte hos Sognefogden. Hvis Kone var fra Karrebæk Sogn, og saa tage til Helene Kilde og Grav om Søndagen med den syge. Som Skoledreng saa Meddeleeren heraf baade Køretøjet og den syge, men tænkte vel ikke videre derover, før han nogle Aar senere paa Helene Grav saa et malet Trækors, hvorpaa stod, at den og den Dag og Aar var N. N. fra Karrebæk bleven helbredet her for sin Syg-

dom. Paa Graven var lagt en Mængde Krykker, Kæppe,
Tavler og lignende.

FRA KARREBÆK SOGN

Kilder:

- 1) Indkomne Sager fra Sognekaldet til Bispen.
  - 2) Gejstlig Skifteprotokol for Øster Flakkebjerg Herred.
  - 3) Gejstlig Justitsprotokol for Øster Flakkebjerg Herred.
  - 4) Sjæll. Tegnelser.
  - 5) Kancelliets Brevbøger.
  - 6) Wibergs Kirkehist. (Præste-Fortegnelse).
-

Fra Jystrup Sogn.

Af H. P. Christensens Optegnelser.

Ved

August F. Schmidt.

I Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt XXVII (1939), 56—70 (jfr. smsts. 1940, 65—68) er offentliggjort et Udvalg af Træskomager **Hans Peter Christensens** Barndomserindringer fra **Jystrup Sogn** (Ringsted Herred). Der findes imidlertid endnu en hel Række værdifulde kulturhistoriske Enkeltheder i den udmærkede Folkemindfortællers Optegnelser, hvorfor man i det følgende skal stifte Bekendtskab med endnu nogle Afsnit af Christensens Minder, der indeholder talrige karakteristiske Oplysninger om det gamle Folkeliv i Jystrup Sogn i afvigte Aarhundrede. H. P. Christensen blev født 18/4 1858 i **Krudthuset** i Jystrup Sogn, og hans Erindringer stammer derfor mest fra Tiden o. 1860 til i Begyndelsen af 1880'erne, da han flyttede til København og nedsatte sig som Haandværker. Hans Optegnelser findes i Dansk Folkemindesamling paa Det kgl. Bibliotek. —

Godset **Skjoldnæsholm** prægede i ikke ringe Grad Egnen ved Jystrup. Her var man ivrig for i 1870—80'erne at indføre amerikanske Landbrugsmaskiner baa-
de til Jorddyrkning og til Høst. De første Maskiner var dog upraktiske og blev sat hen i Magasinet som ubrugelige. Haandkraften holdt sig endnu en Del Aar baa-
de paa Godserne som paa de almindelige Gaarde.

Til Herregaardene hørte en Del **jordløse Huse**. For at faa Lov til at bo i disse Huse skulde Manden, og om nødvendig Konen, arbejde paa Herregaarden. Manden fik 3 Mark (= 1 Kr.) om Dagen paa egen Kost; Konen det halve, men Arbejdstiden var paa Herregaarden ogsaa kun fra Kl. 6 Morgen til 7—8 Aften. Det var en sikker Arbejdskraft, Herremanden her havde, men ikke nok til Høstarbejde. Der var en hel Del Tre-Tøndelands-Husmænd, der var Fæstere under Skjoldnæsholm. De kunde ikke leve af den lille Lod, hvorfor de arbejdede i Høsten paa Herregaarden. De fik nogle faa Øre mere i Løn end de faste Folk. Herregaardene fik aldrig indhøstet saa tidlig som Bønderne; til Tider fik Godserne først indhøstet efter at det var blevet Frostvejrr.

Naar Kornet var bjærget, blev Kreaturer og Faar sluppet løs sammen med Svin og Gæs, og vogtedes paa Græs- og Stubmarker af Vogterdrengene. For en stor Del havde Bønderne ophørt med selv at lægge **Gæs** til, men efter Høst kom Gæsdriverne med store Flokke af svenske Gæslinger drivende ad Vejene fra By til By og til Udflytterne. De solgte 10—12 Gæslinger til hver Bonde for en ret billig Pris. Gæssene gik saa paa Stubmarkerne sammen med Svinene og spiste alt det spildte Korn. Gæssene gik hen og blev ganske fede til Mortensdag, da de blev slagtede og solgte. Fjerene beholdt Bønderne selv til at stoppe i uldne, hjemmelavede Dynevaar, der ved denne Paafyldning blev dejlig varme.

Naar Høsten var færdig, blev der holdt **Mikkelsgilde** (*Høstgilde*) selve Mikkelsdag 29/9. Denne Dato var en vældig Festdag med god Mad og Drikke. Dagen var Fridag, kun Kreaturerne skulde passes. Til Middag var alle, der havde medvirket ved Høsten, Mænd, Koner og Børn inviterede. Maden bestod da af fed Oksekødssuppe med Kødboller paa Kød med Peberrodssovs, og det kan nok være, der blev spist, for

det var jo Kræs, som vi ellers aldrig fik. Lidt efter Middagen fik man Kaffe og Æbleskiver. Der var ikke Tid til Middagsøvn den Dag.

Alle de unge, Piger, Karle og Børn, skulde paa *Nøddetur* om Eftermiddagen. Nødder blev der ikke plukket mange af, men Deltagerne lavede en vældig Fest i Skoven og legede de kendte Ungdomslege: Munken gaar i Enge, to Mand frem for en Enke m. fl. — Kl. 4 startede de godt trætte mod Hjemmet og til Middagsmaden. De unge smurte selv Maden den Dag; det var et helt Festmaal med fersk Kød, Æg og alle Slags hjemmelavet Paalæg. Der var til Dagen gemt adskillige Krus Gammeltøl. Snaps kunde der drikkes af saa meget enhver ønskede, og der var dem imellem, som fik en lille munter Gnist paa. Oven paa Middagen fik man igen Kaffe med Søsterkage. Mændene spillede nu Kort og Konerne passiarede. Nu var der snart ved den Tid, at Køerne skulde malkes og Hestene vandes og flyttes. Karlene gik saa til Hestene og Piger og Drengene til Køer og Faar. Naar Karlene var færdige med Hestene, kom de og hjalp Pigerne med at malke og bære Mælken hjem. Imens havde Husmoderen og Husmandskonerne dækket Bordet til Nader (Nadver), der var en Gentagelse af Middagen med Snaps, gammelt Øl, Kaffe og Kage. Var der en, som kunde spille paa Harmonika, eller man kunde faa fat i en Spillemand, gik Dansen lystig i Øverstestuen. Midt under Dansen blev der serveret Punch, Kaffe og Æbleskiver. Naar Dansen hen ad Midnat sluttede, blev der budt paa skaaren Smørrebrød — og dermed var Mikkeltid forbi. Hver gik til sit efter et godt og festligt Høstgilde.

Naar dette var overstaaet, begyndte *Efteraarsarbejdet*. Faarene blev vaskede og efteraarsklippede, og der blev kærnet *Evresmør* af Mælken fra de løsslupne Køer. Dette Smør havde den Egenskab, at det kunde holde sig længe. Der blev slagtet et Faar eller en Bede til Nedsaltning. I *Marken* blev Brakjorden lavet helt fær-

digt og Vintersæden blev saaet. Kørne kom først paa Stald ind i November, og nar de var blevet indbundne, blev der taget fat paa Efteraarspløjningen af Stubmarkerne og det Skifte Grønjord, der skulde ligge i Brak det følgende Aar.

Medens Karlene arbejdede i Marken med Efteraarspløjningen, tækkede Husmændene Sædstakkene. De lavede Dukker af Rughalm og stak den øverste Ende ind i Stakken, over hvis Sider Halmen nu hængte ned. Saaledes blev de ved, til alle Sider af Stakken var dækket. Bagefter blev der lagt Halmbaand omkring hele Stakken, for at Blæst og Storm ikke skulde rive Beklædningen af den. Saaledes beskyttet tog Sæden ingen Skade af Vind og Vejr. Den blev staaende godt dækket til, indtil der blev Plads til at køre den ind til Tærskning.

Rugen blev pundtærsket med Plejlstøj af Husmændene. Af Rughalmen blev der lavet Langhalm til Straatag til Bygningstækning.

Naar Efteraarsarbejdet i Marken var færdig, eller Vinteren var indtraadt, begyndtes paa *Tærskningen* af al den øvrige Sæd. Hermed gik meget af Vinteren. I *H. P. Christensens* Ungdom havde en Del af de større Bøndergaarde og Herregaardene anskaffet Tærskværker, der blev drevet ved Hestekraft. Disse Maskiner kunde dog kun slaa Kærnen af Halmen, ikke rense Kærnen. *Rensningen* gik for sig paa en meget primitiv Maade. Naar der var tærsket en Dag, blev den aftærskede Kærne med Avner (Kærnehylster), knuste Aks og Smaahalm bragt op i den ene Ende af Loen. Døre og Lemme blev lukket op, saa der var Gennemtræk. En eller to Mand blev anbragt ved Bunken af den aftærskede Sæd, og med en let Træskuffe blev nu Sæden kastet ned i den anden Ende af Loen. Den tunge Kærne kastedes længst væk, Avner og lettere Stof blev liggende foran Kærnen og blev med en dertil indrettet Kost (Lokost) fejjet fra. Dermed var Kærnen dog ikke

ren. Der var i den Tidselhoveder, Stubbe, Knæ af Straa og til Tider Jord og Smaasten. Tidligere havde man kun et *Haandsold* (en Slags Sigte), hvilket Redskab endnu kan være i Brug hos Husmænd og paa Smaasteder. Paa de større Bøndergaard og paa Herregaarde fik man tidligere indført *Rensemaskiner*, der blev drevet ved Haandkraft. Denne Rensningsmaade gik hurtigere og rensede bedre end et Sold.

Vildtet tilhørte under Fæstet Godsejeren. Vildt var der meget af, men ingen maatte fange eller skyde Vildtet, der ofte gjorde megen Fortræd i Mark og Have i de skovrige midtsjællandske Egne. Dyrene gik og aad af Vintersæden, som de traadte ned, ja de gik endog helt ind til Husene om Natten og aad af Sædstakkene. Harerne ødelagde Kaal og Smaatræer i Haverne, Agerhønsene gik helt ind til Husene og fortærede Hønsenes Korn, naar det var streng Vinter. Ingen maatte røre Vildtet, men der var dog nogen, som ikke tog Forbudet saa højtideligt, det var *Krydskytterne*, som skød meget Vildt om Natten i Maaneskin. H. P. Christensen havde selv en Farbroder, der var en rutineret Krybskytte. En Husmand med 3 Tønder Land i Jystrup havde et lille Stykke Vintersæd (Rug). Hver Nat kom to Dyr fra den nærliggende Skov og aad og nedtraadte hans lille Stykke Rug. Han klagede til Godset, men fik kun til Svar, at han kunde jage Dyrene væk, men det hjalp jo ikke. Da han saa en Dag traf H. P. Christensens Farbroder, klagede han sig ogsaa til ham om Dyrene. Farbroderen (Poul) sagde kun, at de maatte vel være til at faa væk, og saa blev der ikke talt mere om det, men om Natten derpaa faldt der to Skud paa Husmandens Rug, og der kom aldrig mere noget Dyr paa denne Vintersæd. — Poul tog langt omkring paa ulovlig Jagt, til Tider kørende. Saaledes kørte han en Nat i *Ravnsholt Skov*. Der skød han et Dyr, men Dyret løb anskudt ind i noget Krat, hvor han ikke kunde finde det. Skovfogeden i Skoven var hans Svoger, og til ham

kom Poul ofte. Da han nu ikke kunde finde det anskudte Dyr, gik han op i Skovfogedens Gaard og løste Jagthunden, som han tog med ud for at lede Dyret op. Ved Hjælp af Hunden fandt han snart Dyret og kørte hjem med det. Hans Frækhed paa Jagtens Omraade var stor. Han var mange Gange meldt til Politiet og var i Forhør, men han tilstod aldrig noget og blev aldrig straffet. Der var naturligvis mange andre Krybskytter, som med mere eller mindre Held drev Krybskytteriet. Der var nok at tage af.

I Jystrup var en mærkelig Mand hjemmehørende. Han hed *Niels Larsen*, men var bedst kendt viden om under Navnet *Mestertyven*. I H. P. Christensens Barn- dom var han en gammel Mand. Hans Speciale var paa Krammarkeder at stjæle eller snyde sig alt til, hvad han i Teltene fik Kik paa. Hans særlige Operationsfelt var *Køge-Markeder*. Derfor blev han ogsaa som ung indsat i Køge Arrest. Her blev han Kæreste med Arrestforvarerens Datter og senere blev han gift med hende, men Tyvehaandværket blev han ved med at drive. Som Eksempel paa hans Frækhed kan nævnes, at han engang paa Køge Marked ved et Skomagertelt stod og prøvede et Par Støvler. Han beholdt dem paa, stod saa lidt og saa paa Skomageren og udbød saa: »Faar jeg snart den Daler tilbage paa den Femdalerseddél, som jeg gav Dem for Støvlerne?« Det vilde Skomageren ikke give, da han mente, at han ingen Penge havde faaet, men efter noget Skænderi gav Skomageren ham alligevel Dalcren og meldte ham saa til Politiet. Niels Larsen holdt imidlertid stædig ved sit, og han fik et Par nye Støvler og en Daler. Piber stjal han i Teltene, hvorefter han gik og røg. Og naar Politiet kom, havde han ærlig og redelig købt og betalt Piben med den Pris, som han forud havde erkyndiget sig om, at den kostede. Han stjal hele Ruller Vadmel og Lærred paa Markedet; blev han arresteret, og Politiet fandt Tyvekosterne i hans Gemmer, havde han ærlig købt

og betalt dem. Slap han heldigt fra Tyveri paa et Marked, solgte han Tyvekosterne paa en anden Bys Marked. Niels Larsen tilstod aldrig noget og sagde aldrig ja, selv om han var blevet grebet paa fersk Gerning. Selvfølgelig sad han en lang Tid af sit Liv arresteret og blev straffet adskillige Gange. 1865 brændte Jystrup Præstegaard. Niels Larsen sad længe fast, beskyldt for Ildpaasættelsen, men han bekendte ikke, og Branden blev aldrig opklaret. Et større Pengetyveri blev han ogsaa mistænkt for, han sad længe fængslet, men tilstod ikke. Penge havde Mestertyven altid, og det blev sagt, at han havde gemt Pengene i et hult Træ i *Ærtebjerg-Skoven* (Jystrup Sogn), hvor han gik hen og forsynede sig efterhaanden, som han skulde bruge Penge. Nok er det, at han aldrig i sit Liv havde udført nytligt Arbejde. Niels Larsen døde som gammel Mand o. 1870 paa Jystrup Fattighus og blev begravet paa Jystrup Kirkegaard.

I H. P. Christensens Barndom var *Klæderne* hjemmegjorte. Af »overskaret«
Vadmél, der lignede Klæde, blev lavet Stadsklæder baade til Mænd og Kvinder. Endvidere hjemmeforarbejdedes ogsaa Lærred, fint og grovt. Da Bomuldsgarn kom til Landet, vævedes »hælvttenvævet«
Lærred med Hørgarn til Rendegarn og Bomuldsgarn til Islæt. Dette Lærred var blødere og tyndere end bar Hørgarn. Tillige vævedes Hvergarnstøj, der havde Uld som Islæt. Det var let og pænt. Korne var (i 1860—70'erne) Mestre i at farve Garn, saa der blev flere flotte Nuancer i Farven paa Hvergarnstøjet, der var fint til Kjoler og for en stor Del afløste Vadmél som Ydertøj. Der manglede heller ikke med *Moder* i 1850—60'erne. Da florerede Krinolinemoden. En *Krinoline* bestod af 4 a 5 Spanskrørseringe, eller, naar det var rigtigt fint, at Fiskebensringe fastgjorte til et tyndt Underskørt. Den nederste Ring havde et vældigt Omfang, medens de blev mindre og mindre i Omfang op efter. En Kvindes Underdel lignede nær-

mest en nylavet Kartoffelkule i Formen, naar hun havde Krinoline paa.

Tiltaleformerne var forhen noget anderledes end nu. Godsejeren sagde *han* og *hun* til den, han talte med. Mand og Kone imellem var det *du*; medens Tyendet sagde *I* og *vor Faar* og *vor Moer* til Husbond og Madmoder. Præsten kaldtes *Deres Velærværdighed*. —

De lange *Vinteraftener* blev der arbejdet ved Lys. Ved Aftensædet lavede Mændene Ko- og Hestetøjr og Tøjrepæle, Halmkurve og andre Genstande af Halm (Sko, Maatter, Reb o.s.v.). Undertiden kartede Mændene ogsaa Uldtøjer. Pigerne kartede, spandt og tvandt (flere Traade sammen til svært Garn). Kvindernes Arbejdstid var omtrent lige lang Sommer og Vinter, og det hændte, at Pigerne faldt i Søvn ved Spinderokken. Skete dette, kunde Karlene, for at lave lidt Sjøv, finde paa at binde Pigerne til Rokken og kaldte saa paa dem. Forskrækkede for de op, men da de var bundet til Rokken, væltede baade Rok og Piger om paa Gulvet, og saa maatte Karlene hen og skille Rok og Piger ad, og det hele endte i Latter. —

Der var langt til Lægen, og han var dyr, saa i *Sygdomstilfælde* var det sjældent, at Lægen blev hentet og slet ikke til de fattigste. Man havde de forskellige *Husraad*, der blev brugt mod al Sygdom. Til Børn: Rabarberdraaber, Hoffmannsdraaber, Trøskesaft (mod Hudløshed i Mundhulen), Ormefrø m. v. Til Voksne mod Forkølelse: Hyldethe, varmt Øl, Engelsk Salt m. m. Mod Buldenskab: Kongsplaster, røget Flæsk o. s. fr. Det var almindelig med *Aareladning* mod Hovedpine og andre Lidelser. Der blev slaaet Hul paa en Blodaare paa Armen og taget en Pot Blod af Patienten. Det var Jordemodermanden, der besørgede Aareladningen. Noget senere gik man over til *Blodkopper*. Med et varmt Glas sugedes der Blod ud flere Steder paa Kroppen. Disse blev saa siddende, til Blodet var størknet og Saaret lægt. Det var ogsaa almindeligt at bruge

Blodigler til at suge Blodet ud af det syge Sted. Mod Værk og Tandpine brugtes ogsaa *Krydderposen*, hvis Indhold var 12 forskellige Slags Krydderplanter og Blomster, Humle, Lavendler, Balsam, Krusemynter m. fl. indsyet i en Lærredspose, som blev varmet op og lagt paa det syge Sted.

Kloge Koner var der stærk Tro til. De læste og gjorde underlige Fagter over den syge, lavede *Krampeknuder* af Sejl garn, læste over dem og lagde dem paa de syge som Middel mod Gigt, Nervegigt og alt andet Værk i Lemmerne. Som et Eksempel paa Folks faste Tro paa de kloge Koner anfører H. P. Christensen sin Tante: Midt i 1860'erne havde han en Morbroder, Christian Larsen, hvis Hustru Susanne var meget lidende af Nervegigt. Hun fik bevæget sin Mand til at gaa den lange Vej — frem og tilbage ialt 25 Mil — til den kloge Kone i *Tjørnehoved* (Allerslev S., Baarse H.) ved Præstø, og da Chr. Larsen traadte over Tærskelen ind til den kloge Kone, kunde Susanne hjemme mærke, at det gav Lindring i hendes Smerter. Morbroderen kom saa efter en Uges Gang hjem og medførte fra den kloge Kone nogle Sejlgarnsknuder (*Krampeknuder*), som hun havde læst over. Dette Middel skulde helbrede. Ved Troen gav det lidt Lindring, men hun blev aldrig rask. Dog troede hun lige til sin Død paa den kloge Kone.

I H. P. Christensens Barndom blev der holdt store *Fester*, især ved Bryllupper og Barsel.

Naar en Kone havde født et Barn, blev der i Omegnen travlt med at lave Barselmad, og den ene efter den anden Kone kom med Krukker og Tallerkener fyldt med Mad til Patienten. Til Tider kom flere paa en Gang. Naar der var gaaet 3—4 Uger, skulde der være *Barnedaab* og *Barselgilde*. Dagen skulde bestemmes, Bedemanden hentes og have Instruks om, hvem han skulde bede til Gilde og fra hvem han skulde hilse. Bedemanden var som Regel Jordemodermænden. Han skulde saa hilse fra Faderen og Moderen og det lille

Barn og bede, om de den bestemte Dag vilde møde i Hjemmet Kl. 2 og drikke Kaffe og tage med til Kirke, overvære Daaben og følge med hjem for der at spise Risengrød og Klipfisk, drikke Kaffe og siden blive og more sig, saa længe de lystede. Den nærmeste Omegns Folk, baade Gaard- og Husfolk, blev bedt med. Der kunde derfor til et Barselgilde være samlet en anselig Flok Gæster. I de sidste faa Dage før Gildet kom Koner, Døtre og Piger med Aag paa Nakken, en Spand Mælk i den ene Krog og en Kurv i den anden, fyldt med Smør, Risengryn, Brød og Kaffe og Søsterkage m. m. Naar saa Dagen oprandt, og Folk kom kørende, spillede en Spillemand paa Klarinet et Musikstykke som Velkomst til hvert Læs Gæster. Efter Kirkefærden blev alle bænkede, og der blev spist og drukket godt og mangen Vittighed fortalt. Om Aftenen blev der danset i Loen, der var dannet om til Dansesal. Til Spillemandens Toner gik nu Dansen lystig. Nogle foretrak at spille Kort. Punchedollen gik flittigt rundt hele Natten. Henad Midnat var der et Ophold, da skulde hele Selskabet samles om Bordene til Kvældsnadver. Derefter fortsattes Lystigheden til den lyse Morgen. Da var ikke alle lige ædru. Naar det blev lyst, gik en Del af Mændene hjem og saa til Bedriften og kom saa igen op ad Dagen for at fortsætte til den næste Morgen (Andendags Barsel). Kvinderne sov nogle Timer, hvor de kunde komme til det. Levningerne fra Gildet blev uddelt til de fattige.

Til *Bryllup* var Festarrangementet saa nogenlunde som ved Barnedaab. Her var ogsaa Bedemand, Spillemand med i Kirke, Spisen og Drikken, Dans og Kortspil.

Begravelse afveg noget fra Barsel og Bryllup. Der var Sorg, og dog gik det til Tider ret lystigt til, saaledes da Mølleren Brekvoldt paa *Nebs Mølle* (Valsøllille Sogn) skulde begraves. Da blev der lagt en Tønde Øl og en Tønde Brændevin ud i Møllegaarden til det tør-

stige Følge. Det var vist ikke Sorg og Andagt, der prægede denne Begravelse. Hos en Husmand i Ny Jystrup spillede Harmonika, og der dansedes til hans Moders Begravelse.

I Kirken kom om Vinteren i tidligere Tid ikke mange Folk. Der var Murstengulv og meget koldt. Kirkegængerne havde Træsko paa. Der var ingen Kakkellovne til at varme Kirkerummet op med. Paa Højtidsdage skulde der ofres til Præst og Degn, og da var Kirken fuld. Det var jo noget af Præstens og Degnens Løn, der blev erlagt paa denne Maade. Hvert Hjem skulde ofre i Forhold til dets økonomiske Stilling. Naar Præsten var færdig med den egentlige Gudstjeneste, stillede han sig ved Alterbordet med Ryggen ned mod Kirkerummet og Degnen sad i sin Stol. De sang en Salme, medens Kirkegængerne gik i Gaasegang op for Alterbordet og lagde ved Siden af Præsten de Penge (indpakket i et lille Papir med Navn og Adresse), som de skulde betale i Offer, og ligesaa ved Degnens Plads.

Man kendte ikke meget til *Aviser*, hvorfor der var noget, som hed Tillysning ved *Kirkestævne*. Herved meddelte Præsten fra Prædikestolen: »Der er i Dag Tillysning udenfor Kirken«, og saa ventede Kirkefolket uden for Døren, til Degnen kom ud og oplæste Bekendtgørelsen. Denne kunde dreje sig om Sognekørsler, Licitation, Vejarbejder og meget andet fra Ministeriet, Amtet eller Sognet. Den samme Bekendtgørelse, hvorefter alle havde sig at rette, blev ogsaa opslaaet paa Smededøren. —

Endelig skal der anføres nogle Oplysninger om gamle Tidens *Overtro*. Saaledes troede man, at der eksisterede Mænd, der var forvandlet til *Varulve*. Der fortæltes, at disse Fabelskabninger fremkom paa følgende Maade: En Pige, som skulde føde et Barn og vilde skjule det, skulde se at faa fat i en Følham (den Hinde, Føllet ligger i i Moderens Liv) og gaa ud og spænde den ud mellem to Ledstolper. Hun skulde

saa krybe igennem Hammen. Hun vilde da kunne føde uden Smerte og Mén, men Barnet blev en Varulv. Denne Tilværelse søgte Uhyret at befri sig for. Det fortæltes saa, at en Mand og en Kone gik paa Marken og høstede. Manden sagde saa til Konen, at han skulde lidt ned i noget Krat, men hvis der kom en stor Hund og vilde overfalde hende, skulde hun slaa fra sig med sit Forklæde. Manden gik og blev forvandlet til en Hund, og straks efter kom en stor Hund og overfaldt Konen. Hun slog fra sig med Forklædet, og snart var Tiden omme, da han igen skulde forvandles til en Mand og forsvandt. Manden kom saa kort efter tilbage fra Krattet, men havde Trevler af Forklædet i sine Tænder. Da sagde Konen: »Du er jo en Varulv.« »Tak skal du have, nu er jeg frelst,« svarede Manden. — Der fortæltes ogsaa, at Varulve kunde blive frelste ved at rive Fosteret ud af Moderens Liv, men det maatte ske ved, at Uhyret skulde kravle ind i Huset, hvor Moderen opholdt sig, og det skulde derefter overfalde hende fra en Hjørnestolpe i Huset. Naar Moderen stadig drejede sig rundt, mislykkedes Forehavendet, da Overfaldet skulde ske forfra, og Varulven ved Moderens Drejning stadig maatte løbe fra Hjørnestolpe til Hjørnestolpe. — Man kan nu vanskeligt forstaa, at Folk fra Midten af forrige Aarhundrede var saa indgroet i Overtro, at de kunde tro paa noget saa uhyggeligt som Varulve og deres Forløsning.

Det var ogsaa almindelig Overtro, at en eller anden Skabning, kaldet *Mare*, red Mennesker og Heste. Dette Fantasideyr satte sig paa Bryst og Mund, hvor det lammede og tog Vejret fra sit Offer, saa det ikke kunde røre sig. Maren red Hestene paa Halsen og lavede Stigbøjler af Hestenes Manke. Sandt var det, at en ung Hest kunde være ganske ustyrlig om Natten. Den kunde sparke og hvine og være ganske svedt og med speiet, uredt Manke om Morgenen. H. P. Christensen har selv været udsat for Mareridt mange Gange i Overgangs-

aarene. Man kunde i vaagen Tilstand mærke, naar det kom over en. Det begyndte med buldrende Susen for Ørene, og det var som en tung Genstand gik over Dynen og lagde hele sin Vægt paa Bryst, Næse og Mund, saa man ikke kunde røre sig eller faa Luft. Blot man kunde bevæge Tungen, gik denne underlige Lammelse væk. »Fortæller man en Læge om Fænomenet, smiler han jo blot af det. De gamle troede, at det var Troldtøj eller andet Djævelskab«.

Troen paa *Spøgelser* og *Genfærd* levede i min Barn- dom stærkt hos mange gamle Mennesker og for Resten ogsaa hos unge, hvad følgende virkelige Tildragelse viser. Tæt ved Jystrup Kirkegaard laa i sin Tid et gammelt Hus, som Gaden førte forbi. Paa modsat Gadeside laa Smedien. Smeden havde en ung Søn. Ved Smedien var Samlingssted for Byens Karle. En sen Sommeraften var der samlet en halv Snes unge Karle, og alle som én ser de en *hvid Skikkelse* komme inde fra Kirkegaarden og gaa langs gamle Jens Niensens Hus og forsvinde ned i en nærliggende Eng. Lidt efter kom Skikkelsen tilbage og forsvandt tilsyneladende ind paa Kirkegaarden. Der blev Røre blandt de unge Karle, Haarene rejste sig paa deres Hoveder. De vekslede ikke mange Ord og skrækslagte løb de hjem, hvor de med bankende Hjerter puttede sig langt ned under deres Dynen. Dagen efter fortalte Smedens Søn om Oplevelsen forrige Aften og om den Skræk, Karlene havde faaet. Gamle Jens Nielsen lo ad hans Fortælling, men Smedesønnen sagde, at han skulde ikke le ad det, for det var ramme Alvor og Sandhed. Jens Nielsen sagde saa, at det Spøgelse kendte han godt, det havde han omgaaedes med i 40 Aar, og naar bare Ungdommen passede sig selv, gjorde det ingen Fortræd. Opklaringen paa Spøgeriet kom snart ud i Byen. Jens Niensens Kone havde et Stykke Lærred, der paa Bleg i Engen, og det skete, at saadant Lærred blev stjaalet om Natten, hvis man havde glemt at tage det hjem. Konen vaagnede om

Natten og kom i Tanker om, at hun havde glemt at faa Lærredet i Hus. Det var Højsommer og varmt, hvorfor hun stod op og gik i den bare Særk ned i Engen og hentede Lærredet og lagde det ind i Loen. Det var den hvide Skikkelse — og Ungdommen blev til Latter. —

Med dette lille Træk om Folketro i det gamle Jystrup skal der her sluttes med Offentliggørelsen af H. P. Christensens Minder.

Aarsmøderne 1945 og 1946.

Aarsmødet 1945 blev holdt paa Sorø Akademi. Formanden, Amtmand Topsøe, aflagde Beretning og Regnskab. Samfundet havde nu 531 Medlemmer. Regnskabet udviste en Indtægt paa 3158 Kr. 98 Øre og en Udgift paa 2895 Kr. 47 Øre. Kassebeholdningen var saaledes 263 Kr. 51 Øre.

Lektor Johannes Jørgensen, Sorø, holdt et fængslende Foredrag om Sorø-Digtere og omtalte først Klosterbrødrene Jens Jyde, Knud Juul og Broder Niels. Den første afskrev bl. a. Kong Valdemars Jordebog, den anden Henrik Harpestrengs Lægebog, og den tredje forfattede Rimkrøniken, hvor alle de danske Konger indtil hans Tid fortæller baade om deres Fødsel og deres Død.

Taleren skildrede udførligt Holbergs Forhold til Sorø. I en Del af hans »Epistler« fortæller han adskiligt fra sit Ophold paa Tersløsegaard og om Egnens Beboere.

I den sidste Halvdel af 1700-Tallet virkede ved Akademiet Jens Schelderup Sneedorff, som stammede fra Snøde paa Langeland. Han var en fin og ædel Skikkelse, interesserede sig meget for Bondens Frigørelse og vandt iøvrigt et Navn som Sprogfornyer.

Den snurrige Poet Wadskiær, der bl. a. skrev alle sine Ansøgninger paa Vers, digtede i højstemte og skruede Vendinger om Egen og Bøgen i Sorøs »omzinglende Skove«. Chr. Winther oversatte Homers Digte »Iliaden« og »Odysseen« og skrev »Før var der knap skrevet paa Dansk en Bog« samt »Hvor Bølgen larmer højt fra Sø«.

Michael Rosing har med den kendte Sang »Jeg har baaret Lærkens Vinge« bevaret sit Navn for Efterslægten. De store Sorø-Digternavne Ingemann og Hauch blev skildret indgaaende. Ved Slutningen af Omtalen af Ingemann læste Taleren det stemningsfulde Digt »Aften i Høst« og udtalte til sidst, at Ingemanns lille fordringsløse Digt »I Sne staar Urt og Busk i Skjul« med sit »Giv Tid, giv Tid« havde været mange til Trøst i de sidste fem strenge Aar.

Da Taleren sluttede, lønnedes han med langvarigt Bifald, og Amtmand Topsøe takkede i Tilslutning hertil.

Aarsmødet 1946 blev holdt paa »Hotel Sorø«, hvor Amtmanden aflagde Beretning og redegjorde bl. a. for Udgivelsen af Johs. C. Jessens »Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie«, som Medlemmerne fik i Stedet for Aarbog 1945. Til nævnte Værk var der ydet Tilskud fra forskellig Side, bl. a. fra Forfatteren selv. Bestyrelsen havde følt det som en Pligt at udgive dette Værk, som var Resultatet af mange Aars indgaaende Studier.

Kassereren, Lærer Frits Jakobsen, Slagelse, oplæste Regnskabet, der balancerede med 3961 Kr. 41 Øre og udviste en Kassebeholdning paa 1281 Kr. 75 Øre. Medlemsantallet var 31. December 1945 537, en mindre Fremgang fra 1944.

I Forbindelse med Aarsmødet var der arrangeret Tur til Broby, Bjernede, Fjenneslev og Sorø Kirker, hvor Deltagerne under Lektor, Dr. phil. Poul Helms' kyndige Ledelse blev gjort bekendt med de forskellige Former af Kalkmalerier. Bjernede Kirke, Sjællands eneste Rundkirke, er særlig interessant i bygningsmæssig Henseende.

I Broby Kirke holdt Lektor Helms et interessant Foredrag, som er givet Side 36—41.

Alle Valg til Bestyrelsen var Genvalg.

H.

Bestyrelsen:

Amtmand V. TOPSØE, Sorø. Formand.

Arkitekt ERLANGSEN, Korsør.

Kontorchef GUNNAR KNUDSEN, Charlottenlund.

Skoleinspektør J. HELTOFT, Haslev.

Lærer FRITZ JACOBSEN, Slagelse. Kasserør og Sekretær.

Bankdirektør VALDORF-HANSEN, Ringsted.

Adjunkt P. KIERKEGAARD, Herlufholm.

Gdr. JOHS. T. CHRISTENSEN, Vollerup.

Lektor, Dr. phil. P. HELMS, Sorø.

Repræsentanter:

Førstelærer M. A. EBBESEN, Stignæs.

Kunstmaler STEEN DANIELSEN, Bisserup.

Musiker LAURITS HANSEN, Ringsted.

Lærer J. G. HØGSVIG, Bistrup.

Sognepræst A. LAMBERT-JENSEN, Kvislemark.

Førstelærer L. P. LARSEN, Høve.

Gdr., Sogneraadsformand SIGFRED PETERSEN, Spjellerup.

Lærer H. C. HANSEN, Sneslev.

Lærer BRUUN SIMONSEN, Vigersted.

Indhold af XXXIII og XXXIV Bind.

Ringsted Herreds Skolehistorie 1721—1830. Af Lærer Johs. C. Jessen.*) Side

Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling i Sorø Amt den 5. Oktober 1848. Af Kommunalærer R. Nielsen, Næstved 3

Et Par Bemærkninger om den religiøse Kunst i nogle af Sorøegnens Kirker. Af Lektor, Dr. phil. Poul Helms, Sorø 36

Den økonomiske Tilstand i Sorø Amts Købstæder 1735. Af Kommunalærer Fritz Jacobsen, Slagelse 42

Det sydsjællandske Broderkonvent. Af Forstander F. Elle Jensen, Skals 64

Fra Karrebæk Sogn. Af Viceskoleinspektør V. Møller, København 82

Fra Jystrup Sogn. Af H. P. Christensens Optegnelser. Ved August F. Schmidt, Brabrand 110

Aarsmøderne 1945 og 1946 124

*) Johs. C. Jessen: Ringsted Herreds Skolehistorie blev udsendt 1945 til Samfundets Medlemmer i Stedet for Aarbog.